

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

2002 SONRASI TÜRKİYE–AVRUPA BİRLİĞİ
SİYASİ İLİŞKİLERİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan: **Nagehan TAM**

İSTANBUL, 2010

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

2002 SONRASI TÜRKİYE–AVRUPA BİRLİĞİ
SIYASİ İLİŞKİLERİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan:

Nagehan TAM

Öğrenci No:

060771201

Danışman:

Yrd. Doç Dr. Hüseyin LATİF

İSTANBUL, 2010

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak “2002 Sonrası Türkiye-Avrupa Birliği Siyasi İlişkileri” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere uygun bir şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmanın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 12/02/2010

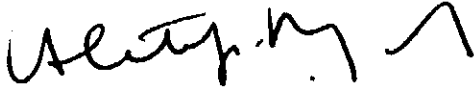
Aday: Nagehan TAM

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

25.10.2010

Enstitümüz *Uluslararası İlişkiler* Anabilim dalı *Uluslararası İlişkiler* Bilim dalı yüksek lisans öğrencilerinden 060771201 numaralı *Nagehan Tam*'ın "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*2002 SONRASI TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ SİYASİ İLİŞKİLERİ*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 12.02.2010 tarih ve 2010/05 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin (c) bendi gereğince (65.) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında ~~oyçokluğu/oybirliği~~ ile ~~Kabul/Red veya Düzeltme~~ kararı verilmiştir.

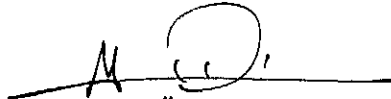
İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
YRD.DOÇ.DR. HÜSEYİN LATİF

ÜYE
PROF.DR. AHMET GÜNER SAYAR

ÜYE
YRD.DOÇ.DR. MUZAFFER ÜREKLİ

2002 SONRASI TÜRKİYE–AVRUPA BİRLİĞİ SİYASİ İLİŞKİLERİ

Tezi Hazırlayan: Nagehan TAM

ÖZET

İkinci Dünya savaşı sonrası tarihsel belirleyiciliğini kaybeden Avrupa, savaşın yıkıcı etkilerinden kurtulabilmek ve kendisine karşı tehdit olarak algıladığı SSCB tehlikesini bertaraf edebilmenin yanı sıra; ekonomik bütünleşmenin getireceği yararlarından faydalanabilmek amacıyla bir birlik kurma yönünde çalışmalara başlamıştır.

Şüphesiz Türkiye'nin AB üyeliği konusunda toplumun birçok kesimine önemli görevler düşmektedir. Özellikle günümüzde kamuoyunun (Sivil Toplum Kuruluşları, Basın, Medya vb.) etkisi düşünüldüğünde, AB sürecinde de önemli toplumsal aktörlerden olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. AB sürecinde tarafların, üyelik ile ilgili toplumu bilgilendirmesi ve yönlendirmesinin yanında, sürece nasıl yaklaştığı da önemle incelenmesi gereken bir konudur. Özellikle, 1996 yılında Gümrük Birliği'ne geçiş, 1999 Helsinki zirvesi sonrasında adaylığın resmen ilanı ve nihayet 2004 yılında müzakerelere başlanması siyasal, ekonomik ve toplumsal hayatımızda AB gündemi de artmıştır. Bu bağlamda, ilgili çalışma 2002 sonrasında Türkiye ve AB siyasal ilişkilerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kavramlar: Avrupa Birliği, Türkiye, Müzakere, AB Zirveleri, Kamuoyu, Medya

THE POLITICAL RELATIONSHIP AFTER 2002 BETWEEN TURKEY AND EUROPEAN UNION

Presented by: NAGEHAN TAM

ABSTRACT

After second World War, Europe, which lost its decisive role on history, started to try to establish a community in order to get rid of the destructive effects of war and to dismiss the danger as being perceived against from SSCB. Another main aim to establish this community was to benefit the advantages by being occurred unity of economic.

Undoubtly, every social group of Turkey have important duties on the membership of European Community. Especially when considering the effects of public opinion, to state the public as an important actor on this procedure will not be wrong. Approach of the community members on process is an important topic that must be examined as well as informing and heading the public about the process. Especially, in 1996 to join to customs unions, in 1999 to announce the candidacy officially after Helsinki Summit and at last in 2004 to launch the negotiations exchanged the agenda of EU on every part of social life such as politic and economic. In this respect, associated study aims to examine the political relationship after 2002 between Turkey and EU

Key Term: European Union, Turkey, Negotiation, European Union Summits, Public Opinion, Media

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	v
1. GİRİŞ	1
2. TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ SİYASİ İLİŞKİLERİ	3
2.1. Gümrük Birliği Öncesi Dönemde Siyasi İlişkiler.....	3
2.1.1. Ankara Antlaşması ve Hazırlık Dönemi	3
2.1.2. Katma Protokol ve Geçiş Dönemi	6
2.1.3. AET'ye Tam Üyelik Başvurusu.....	10
2.1.4. Maastricht Zirvesi ve Sonuçları	11
2.2. Gümrük Birliği Sonrası Dönemde Siyasi İlişkiler.....	14
2.2.1. Lüksemburg Zirvesi	16
2.2.2. Viyana Zirvesi.....	18
2.2.3. Helsinki Zirvesi.....	20
2.2.4. Nice Zirvesi.....	22
3. 2002 SONRASI TÜRKİYE'NİN AB POLİTİKASI	26
3.1. 2002 Sonrası Politik Durum	26
3.1.1. Türkiye'de 2002 ve Sonrası	29
3.1.2. AB'nin 2002 ve sonrasında Türkiye'ye bakışı	35
3.2. Dünya'da durum	35
3.2.1. AB-ABD ilişkilerinde durum.....	36
3.2.2. AB-Rusya ilişkileri	48
3.3. 2002 sonrası AB'nin genişleme süreci	55
3.3.1. Ekonomik Kriz.....	57
3.3.2. Petrol Krizi.....	66

4. MÜZAKERE SÜRECİNDEKİ GELİŞMELER	71
4.1. Müzakere Başvurusu	71
4.1.1. Müzakere Kararının Arka Planı	71
4.1.2. Müzakerelere Başlama Kararı: 17 Aralık Brüksel Zirvesi	73
4.1.3. Zirve Sonrası Gelişmeler	73
4.2. Müzakere Kararından Günümüze Kadar Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ...	78
4.2.1. AB'nin Türkiye'ye Karşı Tutumu	78
4.2.2. Türkiye'nin AB'ye Karşı Tutumu	86
5. SONUÇ	91
KAYNAKÇA	94
ÖZGEÇMİŞ	102

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı Geçen Eser
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AT	Avrupa Topluluğu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ABA	Avrupa Birliği Antlaşması
ODGP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
GB	Gümrük Birliği
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
BM	Birleşmiş Milletler
AGSP	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
ASİ	Avrupa Siyasi İşbirliği
AGSK	Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği
AP	Avrupa Parlamentosu
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
RP	Refah Partisi
SP	Saadet Partisi
FP	Fazilet Partisi
Bkz.	Bakınız
DSP	Demokratik Sol Parti
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
DYP	Doğru Yol Partisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi

1. GİRİŞ

Avrupa Birliği'nin kuruluş nedenleri arasında, tarihin en kanlı iki dünya savaşını yaşamış Avrupa Kıtasında sürdürülebilir barışın tesisi, daha yüksek yaşam standartları ve tam istihdamın sağlanmasını temin etmek üzere "Ekonomik Entegrasyonun" gerçekleştirilmesi ve siyasi bütünleşmenin sağlanması sayılabilir.

AB; ekonomik ve siyasi olduğu kadar sosyo-kültürel olarak da uluslararası alanda önemli bir rolü olan ve bu rolü kendine her geçen gün yeni hedefler koymak suretiyle pekiştirerek geliştiren ulus-üstü bir bölgesel kuruluştur. Türkiye gerek devlet politikası haline gelmiş olan Batı ile bütünleşmek hedefi, gerekse konjonktürün getirdiği siyasal ve ekonomik gereklilikler sebebiyle kırk yılı aşkın bir suredir AB entegrasyonunun bir parçası olmak istemektedir.

Birliğin temelini, II. Dünya Savaşı sonrasında sanayi açısından özellikle önemli iki temel hammadde olan kömür ve çelik sektörünü güçlendirmek ve bunları uluslararası bir otorite ile kontrol ederek barışı sürdürmek amacıyla 1951'de kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu oluşturmaktadır. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, 18 Nisan 1951'de Belçika, Almanya, Fransa, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya arasında imzalanan Paris Antlaşması ile kurulmuştur.

Bu çalışmanın 2002 sonrası Avrupa Birliği üzerine yapılmasının en önemli sebeplerinden biri, Avrupa Birliği'nin kurulduğu günden itibaren Türkiye'nin gündeminden düşmemesidir. Kurulduktan sonra günden güne büyüyerek, bünyesine kattığı büyük devletlerle gücünü daha da arttırmıştır. Avrupa Birliği-Türkiye karşılıklı ilişkileri, Menderes hükümeti döneminden günümüze, pek çok aşamadan oluşmaktadır.

Çalışmada bölümlenmeler, 2002 seçimleri öncesi ve sonrası dönemler ele alınarak yapılmıştır. Bu tercihin yapılma sebebi ise Türkiye'de uzun zamandan sonra ilk defa 3 Kasım 2002 seçimlerinden sonra bir partinin tek başına iktidara gelmesidir. Çalışmanın birinci bölümünde Türkiye-Avrupa Birliği siyasi ilişkileri, Gümrük Birliği ve öncesi dönemler olmak üzere iki aşamada incelenmiştir. Birlik tarihinde sadece Türkiye için uygulanan Gümrük Birliği ilişkilerin yönünü tayin etmesi açısından önemli bir belgedir. Gümrük Birliği antlaşması, gümrük indirimi hedefi ile birlikte siyasi gelişmelere yön vermiştir. Gümrük Birliği sonrası dönemde ilişkiler zirveler çerçevesinde ele alınmıştır.

Bundaki amaç antlaşma sonrası birbirine yakın tarihlerde yapılan “Lüksemburg, Viyana, Helsinki, Nice” Zirvelerinden çıkan kararların kıyaslanmasıdır. Böylece adım adım Türkiye için önem arz eden kararlar net olarak gözlenebilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde yukarıda değinildiği gibi Türkiye’de tek parti iktidarı ile başlayan 2002 sonrası Avrupa Birliği–Türkiye ilişkisi araştırılmıştır. Bu çerçevede ilişkiler dahilinde sınırlarının Doğu Avrupa’ya yayılması ile yakından ilgilenen Rusya ve AB ile sıkı işbirliği içinde olan ABD ilişkilerine de değinilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise çok zorlu görüşmeler sonrasında başlatılabilen müzakere sürecine değinilmiştir. Burada müzakerelere başvuru sürecinin nasıl geliştiği, müzakerelere başlama kararının verildiği Brüksel Zirvesi, Zirve sonrasında yaşanan gelişmeler alt başlıkları ile irdelenmiştir. Bölümün ikinci kısmında ise, müzakerelere başlama kararından günümüze kadar uzanan ilişkiler ele alınmıştır. Alt başlık olarak değindiğimiz AB’nin Türkiye’ye karşı tutumu araştırılırken Avrupa Birliği ulusal basınında Türkiye’ye dair çıkan haberlerden yararlanılmıştır. Türkiye’nin Avrupa’ya karşı tutumu konusunda ise Türk ulusal basınında yer alan haberler esas alınarak gündem takip edilmiştir.

2. TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ SİYASİ İLİŞKİLERİ

2.1. Gümrük Birliği Öncesi Dönemde Siyasi İlişkiler

2.1.1. Ankara Antlaşması ve Hazırlık Dönemi

Türkiye AET için ortaklık amacıyla ilk başvurusunu 1959'da yapmasının ardından, 1963'te imzalanan Ortaklık Antlaşması (Ankara Antlaşması) da Türkiye AB ilişkileri için resmi dayanak oluşturmuştur. Hazırlık, Geçiş ve Gümrük Birliği aşamalarından sonra tam üyeliğin hedeflendiği bu süreç 1995'te Gümrük Birliği Antlaşması'nın imzalanması ile sona ermiştir.

31 Temmuz 1959 tarihinde Türkiye tarafından öncelikli olarak kalkınma sürecini hızlandıracakı düşüncesi ile AET'na ortaklık başvurusunda bulunulmuştur. Ancak 15 Temmuz 1956'da Yunanistan'ın AET'na başvurmuş olması, bu ülkenin sağlayacağı avantajların gerisinde kalma kaygısının da Türkiye'nin başvurusunda önemli rol oynadığını göstermektedir.¹

Ankara Antlaşması Topluluk ve Türkiye arasında gittikçe gelişen bir gümrük birliğinin kurulmasını öngörmüştür. Antlaşmanın amacı Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının yaşam şartlarının iyileştirilmesi temel amacı çerçevesinde ilişkilerde birbirini izleyen üç dönem öngörmüştür. Hazırlık döneminde Türkiye'nin geçiş dönemi ve son dönem boyunca üzerine düşen yükümlülükler çerçevesinde ekonomisi güçlendirmesi, geçiş döneminde Türkiye'nin ekonomi politikalarının topluluğunkine yaklaştırılmasını ve son dönemde de taraflar arasında gümrük birliğinin kurulması amaçlanmıştır.²

1963 Ankara Anlaşması ile Katma Protokolünün imzalandığı 1972 yılları arasında AET, bir yandan genişleme tartışmaları yaşarken, öte yandan Ortak Pazar'ın işbirliği kurallarını geliştirme, diğer bir ifadeyle "derinleşme" konularına yoğunlaşmıştır. Avrupa bütçesi, Avrupa Parlamentelerinin seçim biçimleri, ortaklıktan doğan zararların telafisine ilişkin fonların kurulması ile AKÇT, AET ve EURATOM'un

¹ Çayhan E. ve Ateşoğlu N.G., *Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları: NATO, AB, Türkiye*, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s. 96.

² Güran N., *Uluslararası Ekonomik Birleşme ve Avrupa Birliği*, Anadolu Matbaası, İzmir, 2002, s.32-34.

bazı faaliyetlerinin birleştirilmesi ile (1965 Füzyon Anlaşması) bazı gelişmekte olan ülkelerle tercihli ticaret anlaşmaları yapılması temel çalışma alanlarını oluşturmuştur. Türkiye ise, söz konusu yıllarda bir yandan Kıbrıs sorunu öte yandan iç ekonomik ve siyasal istikrarsızlıklar ve yeniden darbe ile şekillenen bir dönem yaşamış ve Ankara Anlaşması hükümlerinin değerlendirilmesine sıra gelememiştir.³

Hazırlık dönemi, Türkiye-AT ilişkileri bakımından dört alt döneme ayrılabilir. Birinci alt dönem; 1 Aralık 1964'ten Türkiye'nin geçiş dönemine ilişkin çalışmaların başlatılması için AET'ye başvurduğu 16 Mayıs 1967'ye kadar olan süreyi kapsar. İkinci alt dönem, 16 Mayıs 1967'den katma protokol görüşmelerinin başladığı 9 Aralık 1968'e kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Üçüncü alt dönem, katma protokol görüşmelerinin yapıldığı 9 Aralık 1968 ile 23 Kasım 1970 tarihleri dönemi kapsar. Dördüncü alt dönem ise, katma protokolün imzalandığı 23 Aralık 1970'ten geçiş dönemi uygulamasının başladığı 1 Ocak 1973'e kadar geçen süreyi kapsar. Bu dönemde AET birinci genişlemesini gerçekleştirdiği için hazırlanan katma protokolün bu genişlemeye uyumunu sağlayacak ek bir protokol yapılmıştır.⁴

Türkiye ile Topluluk arasında ortaklık kuran Ankara Anlaşması'nın amaçları 2. maddeden de faydalanarak şu şekilde belirtilebilir: Türkiye'nin ekonomik kalkınma ve halkının yaşama düzeyinin yükseltilmesi amacıyla taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıklı ve dengeli olarak güçlendirmek. Toplulukla Türkiye arasında gümrük birliğini kurmak. Türkiye'nin uzun vadede Topluluğa tam üyeliğini kolaylaştırmak; Türk halkı ile Topluluk üyesi halklar arasındaki bağı güçlendirmek; demokrasiyle barışı güvence altına almak şeklinde özetlenebilir.⁵

Yukarıda belirttiğimiz üzere, Türk hükümetinin bu anlaşmayı imzalamasının ardında hem iktisadi hem de siyasal nedenler vardır. İktisadi nedenler iktisadi gelişmenin finansmanı sağlamak için daha fazla yabancı sermayeyi Türkiye'ye çekmek; en büyük ticari ortağı olan AT ile arasında sıkı bir düzenlemeyi temin etmek; ve Topluluğun gümrük tarifeleri, vergileri ve diğer kısıtlamalar üzerinde etkili olmak için

³ Dedeoğlu B., "Dünden Yarına Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, *Siyasa*, Yıl:1, Sayı: 1, Haziran 2005, s. 27.

⁴ Dedeoğlu, a.g.e., s.27-29.

⁵ Bozkurt V., *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Vipasa Yayınları, Bursa, 2001, s.276.

içeride yer almaktı. Siyasi nedenler ise Türkiye'nin Avrupalı statüsü için son onayı kazanmak ve Avrupa ile ilişkiler açısından Yunanistan ile dengeleri korumaktı.⁶

Ankara Anlaşması temel ilkelerini ve ideolojik esaslarını Roma Antlaşmasından almıştır. Dolayısıyla Ankara Antlaşmasının getirdiği hükümler uzun vadede Roma Anlaşmasının "laissez-faire" prensibine uygun olarak düzenlenmiştir.⁷ Avrupa Topluluğunun temel antlaşması mahiyetindeki Roma Antlaşmasının ana prensiplerini ve felsefesini gözden geçirdiğimizde varılmak istenen hedefleri kolayca görebiliriz. Roma Antlaşması, iki temel fikir üzerine inşa edilmiştir. Bunlardan birincisi, Avrupa halkları arasında sıklaşan bir birliğin temellerini kurmak, ikincisi kaynakların bütünleştirilmesi ile barış ve hürriyetin korunmasını güçlendirmektir.⁸

Ankara Anlaşması'nın önsözüne göre, taraflar Türk ekonomisinde süregelen bir ilerlemeyi temin etmeyi ve Türkiye ile Topluluk arasındaki iktisadi mesafeyi azaltmayı taahhüt etmişlerdi. Ankara Anlaşması her iki tarafı da, gümrük birliğinin aşamalar halinde kurulmasına ve nihai olarak Türkiye'nin tam üyeliğe ulaşmasında çaba göstermekle yükümlü kılmıştı.⁹

Ankara Anlaşması ile Türkiye, AT'na ortak üye olmuştur. Fakat bu tanımlama kelime anlamıyla doğru değildir. Anlaşma aslında aşamalı bir ön ortaklık yaratmıştır. Çünkü ortak üyelikte, Topluluk organlarına katılım gereklidir ve Türkiye Topluluğun karar alma mekanizmasının dışında bırakılmıştı. Ankara Anlaşması esas olarak 5 belgeden oluşur. Bunlar; Esas Anlaşma, Geçici Protokol, Mali Protokol, Son Senet ve taraflar arasında teati edilen mektuplardır. Ankara Anlaşması Türkiye ile AT arasındaki ilişkileri ve Ortaklık Anlaşması'nın seyrini denetlemek için üç organ oluşturmuştu: Karma Parlamento Komisyonu, Ortaklık Konseyi, Ortaklık Komitesi ve Gümrük Birliği İşbirliği Komitesi¹⁰. Türkiye, ilişkinin doğasını ve farklı aşamalarını öncelikle Komisyon ve Komite ile görüşecekti.¹¹ Türkiye-AET ortaklığının organı Ortaklık Konseyiydi.¹²

⁶ Bozkurt, a.g.e., s.277.

⁷ Bozkurt, a.g.e., s.277.

⁸ Aydemir, M., *Avrupa Topluluğu Karşısında Milli Kültürümüzün Meseleleri.*, İstanbul, 1992, s.85.

⁹ Müftüler M., *Türkiye ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler*, İstanbul, 2001, s.29.

¹⁰ Manisalı, E., *Hayatım Avrupa: Ortak Pazar'dan AB'ye*, İstanbul, 2006, s.35.

¹¹ Müftüler, a.g.e., s.27.

¹² Manisalı, a.g.e., s.35.

Ankara Anlaşması'nın 6, 22, 23, 24, 25, ve 27. maddeleri Ortaklık Konseyi'ne ilişkin hükümleri meydana getirir. Konsey bir taraftan Türk Hükümeti, diğer taraftan topluluğa üye hükümetlerin ve Topluluk konseyi ile Komisyon'un temsilcilerinden meydana gelir. Konsey'de Türkiye ile topluluğun birer oyu vardır ve kararlar oybirliği ile alınır.¹³

Türkiye'nin Ankara Anlaşması'na göre AET'nun, Toplulukla ilgili kararlara katılma yetkisi yoktur. Ortaklık Konseyi çevresinde alınan kararlar, sadece Türkiye ile AET arasındaki ilişkilere değinmektedir.¹⁴ Ankara Antlaşması Topluluk ve Türkiye arasında gittikçe gelişen bir gümrük birliğinin kurulmasını öngörmüştür. Antlaşmanın amacı Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının yaşam şartlarını iyileştirilmesi temel amacı çerçevesinde ilişkilerde birbirini izleyen üç dönem öngörmüştür. Hazırlık döneminde Türkiye'nin geçiş dönemi ve son dönem boyunca üzerine düşen yükümlülükler çerçevesinde ekonomisini güçlendirmesi, geçiş döneminde Türkiye'nin ekonomi politikalarının Topluluğunkine yaklaştırılmasını ve son dönemde de taraflar arasında gümrük birliğinin kurulmasını amaçlamıştır.

Gümrük birliği esasına dayandırılmış bulunan ve 64 maddeden meydana gelen Katma Protokol, malların serbest dolaşımını gerçekleştirecek usul, sıra ve süreler de dâhil olmak üzere kişilerin, hizmetlerin, sermayenin serbest dolaşımı, ulaştırma, rekabet, vergileme ve mevzuatın yakınlaştırılması, ekonomi ve ticaret politikalarının uyumlu hale getirilmesi konularını hükme bağlamaktadır. Protokol; malların serbest dolaşımı, kişilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımı, ekonomik politikaların yakınlaştırılması ile genel ve son hükümler olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır.

2.1.2. Katma Protokol ve Geçiş Dönemi

Geçiş dönemi fiilen 1 Eylül 1971'de başlamış ve bu dönemde Topluluk ve Türkiye arasında sanayi malları alanında gümrük birliği kurulması amaçlanmıştır. Geçiş dönemi, hazırlık döneminin ardından azami 22 yıllık bir süreyi kapsayan ve taraflar arasında karşılıklı yükümlülükleri düzenleyen, aşamalı olarak taraflar arasında malların- çalışanların-hizmet ve sermayenin serbest dolaşımını gerçekleştirmeyi hedefleyen bir

¹³ Manisalı, a.g.e., s.35.

¹⁴ Bozkurt, a.g.e., s.277.

dönemdir. Bu dönemde de tarımsal ürünlerde gümrük birliği söz konusu değildir.¹⁵ Katma protokol dokuz temel konuda yoğunlaşan 64 maddeden oluşmaktadır. Bu konular malların serbest dolaşımı (gümrük vergilerinin karşılıklı olarak kaldırılması), ortak tarım politikasına Türkiye'nin uyumu, Topluluğa ithali özel duruma bağlı ürünlerin durumu, kişilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımı, yerleşme hakkı, ulaştırma ve ekonomi politikalarının yakınlaştırılmasıdır.

6 Mart 1995'te Türkiye AT Ortaklık Konseyi kararı niteliğindeki belgenin imzalanması ile de taraflar arasında gümrük birliği kurulmuş ve son dönem başlamıştır. Son döneme, Ankara Antlaşmasının yürürlüğe girişinden itibaren en az 17 yıl (1981) ve en çok 22 yıl (1986) sonra varılacaktır. Son dönem için bir süre öngörülmemiştir. Son döneme, Ortaklık Konseyinin kararıyla 1995 yılında girilmiştir. Bu kararla Türkiye, 1 Ocak 1996'dan itibaren Avrupa Birliği ile bir gümrük birliği ilişkisi içindedir. Ankara Antlaşmasında gümrük birliğinin her türlü mal alışverişini kapsayacağı belirtilmesine rağmen, 1995 yılında kabul edilen gümrük birliği esas itibariyle sanayi mallarıyla ilgilidir. Ancak Ankara Antlaşması'nda öngörülen bazı konular uygulama itibariyle gerçekleştirilmemiş ya da daha sonra başka düzenlemelerle değiştirilmiştir. Öte yandan Avrupa Birliği de sürekli bir değişme içindedir. Bu arada Türkiye AB ilişkileri de değişiklikler göstermiştir. Türkiye Ankara Antlaşmasına ve 1995'teki Ortaklık Konseyi kararına göre Avrupa Birliği'ne tam üye olmaksızın gümrük birliği içinde olan tek ülke olmuştur ve bu süreç devam etmektedir.

Protokol'ün şartları altında Türkiye Avrupa ithalatı üzerindeki gümrük tarifelerinde sürekli bir indirimle gitmekle yükümlü kılınmaktaydı. Topluluğun ithal sanayi mallarına uygulanan gümrük vergilerinin dönemsel olarak indirilmesine ilişkin düzenlemesi iki liste halinde oluşturuldu. İlk liste sanayi mallarının yüzde elli beşini kapsamaktaydı. Türkiye'nin göreceli olarak yüksek rekabet gücüne sahip olduğu ürünleri kapsayan bu liste için öngörülen gümrük vergisi indirimi on iki yıl içerisinde uygulanacaktı. İkinci liste geriye kalan yüzde kırk beş oranındaki sanayi mallarından oluşmaktaydı ve bu listedeki mallara uygulanan gümrük vergilerinde yirmi iki yılda gerçekleştirilecek bir indirim öngörülmekteydi. Karşılıklı indirimlere ek olarak,

¹⁵ Sönmezoğlu F., *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Cem Yayınevi, Ankara, 1992, s. 20.

Topluluğun OGT'yi Türkiye'nin üçüncü taraflarla ticaretiyle bağlantılı olarak tedrici bir şekilde uygulamaya konulacaktı.¹⁶

Türkiye tarafından verilen tavizler karşılığında AT, en azından teoride, tekstil ve petrol ürünleri dışındaki bütün Türk sanayi ürünlerinin Avrupa pazarlarında serbest girişi için gereken şartları sağladı. İkincisi, AT Türkiye'ye, 1973 yılında Topluluğa yönelik tarım ürünleri ihracının yaklaşık yüzde 31'ine tekabül eden ürünlerinde sıfır oranlı tarife uygulamayı kabul etti.¹⁷ Bütün bu imtiyazlar Türkiye'nin Topluluktan gelen ithal mallar üzerindeki tarifelerde yaptığı indirimler karşılığında yapıldı. Üçüncüsü, AT, Türkiye'ye belirli bir zaman planı içerisinde verilecek birçok mali protokolü kabul etti.¹⁸ İlk üç protokol 1973-1980 arasındaki dönemde uygulamaya konuldu. Ancak, Dördüncü Protokol, 1981'de siyasi nedenlerden dolayı ertelendi ve 1990'a kadar da onaylanmadı. Katma Protokol'deki son bir madde, Türkiye ile AT arasındaki serbest işçi dolaşımı üzerindeki kısıtlamaların, 1 Aralık 1986 tarihinde tamamen son verilmek üzere tedrici bir şekilde kaldırılmasıydı.¹⁹

Katma Protokol bir ön katılma anlaşmasıdır. Katma Protokol'ün uygulanmasından sonraki dönem, tam üyeliktir. Katma Protokol'ün arkasındaki temel iktisadi itkilere biri Türkiye'nin AT'ye yaptığı tarım ihracatı için yeni imtiyazlar elde etmektir. Ancak başta İtalya ve Fransa olmak üzere topluluk üyeleri Türkiye'ye daha fazla imtiyaz vermeye sert bir şekilde karşı çıktılar. Dahası, daha önce kabul edilmiş olan imtiyazlar bile Topluluk tarafından hiçbir zaman yürürlüğe geçirilmedi. Bu ise, Türkiye açısından, Protokol'ün geçerliliğine dair şüphelere yol açtı.²⁰

Katma Protokol'e atılan imza Türkiye ve Avrupa Topluluğu arasındaki ilişkilerin giderek daha da kötüleşmesinin simgesi haline geldi. Her ne kadar, her iki tarafın da iddialarına göre Protokol'ün şartlarının dengeli bir şekilde dağıtılacağı öngörülmüş olsa da, uygulamada AT çok az tavizde bulundu.²¹

Ek olarak, 1970'ler boyunca birçok dışsal unsur Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkilerin kötüleşmesine katkıda bulundu. Kronolojik olarak sıralanacak olursa bu

¹⁶ Müftüler, a.g.e., s.33.

¹⁷ Müftüler, a.g.e., s.33.

¹⁸ Müftüler, a.g.e., s.33.

¹⁹ Müftüler, a.g.e., s.33.

²⁰ Müftüler, a.g.e., s.34.

²¹ Müftüler, a.g.e., s.34.

unsurlar, 1972’de Topluluğa üye devlet sayısının altıdan dokuzaya çıkması, 1973 petrol krizi ve 1974 Kıbrıs kriziydi. Üç yeni üye, Türkiye’nin üyeliğinin Topluluk açısından yaşamsal öneme sahip olmadığını düşünüyorlardı; enerji krizi dikkatlerin petrol üreticisi ülkeler üzerinde yoğunlaşmasına neden oldu; ve Kıbrıs krizi bir çok üye açısından Topluluğun anlaşmazlıkları çözmekteki başarısı konusunda şüphe uyandırdı.²² Topluluk 1961 ve 1963 ortaklık Anlaşmalarından itibaren, Yunanistan ile Türkiye arasında kurduğu nazik dengeyi bozmadan Kıbrıs sorununa çözüm bulma sorunu ile karşı karşıya kalmıştı. Öte yandan Türk Hükümeti, Avrupa Topluluğu’nun Türkiye’nin şikayetlerine kulak asmadığı düşüncesini taşımaktaydı. Bu düşünce, Avrupalıların, on dokuzuncu yüzyılda uyguladıkları Müslüman Türklere karşı Avrupa-Hıristiyan ayrımcı politikalarına geri döndükleri şüphesinin uyanmasına yol açtı.

Topluluğa üye devletlerin dış politikaları arasında eşgüdüm sağlamak amacıyla yeni bir kurumsal oluşum olarak Avrupa Siyasal İşbirliği (EPC) kurulmasıyla Türkiye ile Topluluk arasındaki kriz daha da derinleşti.²³

AET ile yapılan katma protokol henüz imzalanmışken, Türkiye’den memnuniyetsiz sesler duyulmaya başlandı. Ortak Pazar, Genelleştirilmiş Preferansları uygulamaya konuldu. Topluluğun saptadığı listede Türkiye yoktu. Türkiye ile aynı ürünleri ihraç eden başkalarına Topluluk piyasası açılıyordu. Katma Protokol yapılırken, Türkiye önemli yükümlülükler almış, AET’ye belirli sürede kapılarını ardına kadar açmayı kabul etmişti. Bunu, ihracatını AET piyasalarında başka ülkelere oranla daha avantajlı koşullarla satıp döviz geliri elde edebilmek, dolayısıyla ithalatını karşılayıp kalkınmasına yardımcı bir unsur yaratabilmek amacıyla yapmıştı.²⁴

1974, Batı ekonomilerinin sarsıldığı ve 1980’e kadar sürecektir büyük bir ekonomik krize girdiği yıl olmuştur. Kimse böyle büyük bir petrol şoku ve hemen ardından başlayan hammadde fiyatlarında patlama beklemiyordu.²⁵ Aynı yıl Türkiye’ye de büyük değişiklikler getirdi. Seçimleri kazanan CHP’nin Milli Selamet Partisi ile koalisyonu il koalisyon dönemlerinin başlaması ve nihayet Kıbrıs’a askeri müdahale.

²² Müftüler, a.g.e., s.35.

²³ Müftüler, a.g.e., s.36.

²⁴ Birand M.A., *Türkiye’nin Gümrük Birliği Macerası 1959-1996*, İstanbul, 1999, s.182.

²⁵ Sander, a.g.e., s.488.

Türkiye ile AT arasındaki kriz dönemi olan 1970'ler Türkiye'nin Eylül 1978'de AT ile ilişkilerini tek taraflı olarak dondurduğunu belirten bildirgesiyle sonlandı. Türk Hükümeti bu kararı uygulamaya sokmak için Katma Protokol'ün Kendini Savunma maddesi olan 60. Maddesi'ne başvurdu.²⁶

2.1.3. AET'ye Tam Üyelik Başvurusu

Türkiye AET ilişkilerinde 80'li yıllar sorunlarla başlamıştır. Bu dönem öncesi Türkiye'nin ülke içinde yaşadığı terör olayları sonrasında 12 Eylül askeri müdahalesi karşısında AT hemen sert tepki göstermemiştir. Örneğin Haziran 1980'deki Ortaklık Konseyi'nde 4. Mali Protokol üzerinde antlaşmaya varılarak bir yıl sonra imzalanmıştır. Ancak siyasi partilerin kapatılması, DİSK'in 52 yöneticisi hakkında idam cezası istenmesi ve Barış Derneği aleyhinde dava açılacağına ortaya çıkması ile beraber, Avrupa Parlamentosu aldığı kararlarla Türkiye ile ilişkilerini askıya alma tavsiyesinde bulunmuştur.²⁷

Türkiye'nin 12 Eylül rejimi sonrasında 1983 yılında yapılan seçimlerle yeniden demokrasi rayına oturması ile beraber AT ile ilişkiler düzelme yoluna girmiştir. Aralık 1983'te kurulan Özal başkanlığındaki ANAP hükümetinin programında "AET ile münasebetlerimizde esas hedefimiz tam üyelik olmakla beraber, bütün safhalarda münasebetlerimizin dengelenmesini esas alan bir anlayış içinde olacağız" ifadesi yer almıştır. Bu dönemde özellikle demokrasi ve insan hakları konularında yaşanan gerginliklere rağmen hükümet 14 Nisan 1987'de Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmuş ve özellikle 1987'den sonra Topluluğa uyum konusunda oldukça önemli gümrük indirimlerine gidilmiştir.

Gerçekte bu dönemde Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Türkiye'nin adaylık başvurusunu reddetmesi de çok şaşırtıcı olmamıştır. Sözü edilen dönemde Avrupa bütünleşmesinin faaliyet alanı genişlemiş, 80'lerin ortasında AET'nin temel tartışma konuları, ortak para birimine geçiş, ikinci genişleme, siyasal işbirliği ve AKÇT-EURATOM ve AET'nin organlarının birleştirilmesi olmuştur.

²⁶ Müftüler, a.g.E., s.26.

²⁷ Çayhan ve Güney, a.g.e., s.144-145.

Bu çerçevede ECU, İspanya ve Portekiz ve ardından Yunanistan'ın üyeliği ile Tek Senet yaşama geçmiş ve işbirliğinin ismi artık Avrupa Topluluğu (AT) olmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye'de 1980 darbesiyle çok partili hayata ara verilmesi ve 1983 yılında KKTC'nin kurulması da AT'nin olumsuz görüşünde etkili olmuştur. Bu nedenle tam üyeliğe giden yolda 80'li yıllar her iki tarafında Türkiye'nin dâhil olacağı bir genişlemeyi mümkün kılmayacak bir dönem olmuştur.

AB ile yakınlaşma süreci 1980'li yıllara kadar Türkiye'nin dünyadaki konumlanması yani Batı yanlısı olması ilgili bir dış politika konusu olarak görülmüştür. Bu oluşumun ülkelerin sadece dış politikalarını değil daha çok iç sistemlerinin bütünleşmesini öngören bir proje olduğu göz ardı edilmiştir. Ancak özellikle 1980 askeri darbesi sonrasında Türkiye AT ile ilişkilerin sadece ekonomik ilişkileri ilgilendiren ve Türkiye'nin Batı bloğu içindeki konumundan kaynaklanan bir dış politika seçeneği olmaktan öteye aynı zamanda bir iç dönüşüm meselesi olduğunun farkına varmaya başlamıştır.

2.1.4. Maastricht Zirvesi ve Sonuçları

“Ever Closer Union” ideali bağlamında, Avrupa Ekonomik Topluluğunun kuruluşuyla birlikte entegre olmuş kömür ve çeliğin doğurduğu tüm yararlılardan faydalanabilmek için bütün ürünlerde ortak bir pazar yaratma fikri gelişmiş; sonra Roma Antlaşmasının sağladığı olanaklardan yararlanmak için mal, hizmet ve sermaye akımlarını merkezileşmiş tek bir kural oluşturma otoritesi ile düzenlenen “tek iç pazar” oluşturma fikri ağır basmıştır.²⁸

Böylece 1985 tarihli Tek Avrupa Senedi (Single European Act) ortaya çıkmıştır. Tek pazarın işlerliği için tek para biriminin geçerli olması hedeflenmiştir. Tüm bu ekonomik, sosyal ve siyasal amaçların birleşimi ise Maastricht antlaşmasını yaratmıştır. Maastricht antlaşması, AB'yi bölgesel ve ekonomik nitelikli bir organizasyon olmaktan tümüyle çıkarırken; tarihsel bir birikim ve bilinç altının zorunluluğu olarak siyasal bütünleşmeyi sembolize eden bir metni ifade etmektedir.²⁹

²⁸ Çelebi A., *Avrupa: Halkların Siyasal Birliği*, Metis Yay, İstanbul, 2002, s.45-48.

²⁹ Maastricht Treatment (2007), www.europe.eu.int,
http://www.europe.eu.int/eur_lex/en/treaties/selected/livre235.htm.

1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması ile yaşanan gelişmeler Avrupa'nın siyasi yapısını kökten değiştirmiştir. Böylece daha ileri bir bütünleşme için siyasal baskılar artmıştır.³⁰

Böylece 7 Şubat 1993'de Hollanda'nın Maastricht kentinde kentle aynı adı taşıyan antlaşma imzalanarak, hem Birleşik Avrupa devletinin yasal temeli belirlenmiş hem de Roma Antlaşması'nda önemli değişiklikler yapılarak Avrupa'nın bütünleşme sürecine farklı ekonomik ve siyasi boyut kazandırılmıştır. Kurucu antlaşmalar "Avrupa Birliği" çatısı altında birleştirilmiş, Avrupa Toplulukları Avrupa Birliği adını almıştır. Bu sebeple Maastricht Antlaşması Avrupa Birliği Antlaşması (ABA) olarak da anılmaktadır³¹.

Avrupa Konseyi tarafından onaylanan Antlaşma metni incelendiğinde farklı alanlarda birkaç metnin karışımı olduğu görülür. Bu anlamda antlaşmanın bir bütün olarak algılanabilmesi için ekonomik, siyasal ve hukuki olmak üzere üç sütun üzerinde yükselen bir yapı gibi düşünülmesi gerekir. İlk sütun uluslar üstü, diğer iki sütun ise hükümetlerarası bir niteliktedir³².

İlk sütunda üç topluluk daha sağlam bir temele oturtularak buna ekonomik ve parasal birlik de eklenmiştir. Ekonomik işbirliği görevi AT tarafından yürütülmüştür.

İkinci sütun Ortak Dış ve Güvenlik Politikasını (ODGP) içermekte ve Avrupa çapında bir savunma politikasını başlatmayı hedeflemektedir.

Üçüncü sütunu ise adalet ve iç işleri konularında işbirliği oluşturmaktadır. Bu çerçevede, göç ve siyasi iltica alanlarında aralarındaki işbirliğini artırmak isteyen üye ülkeler bir Avrupa Polis Ofisi (EUROPOL) kurmuşlardır.³³

Antlaşma ile yapılan ilk değişiklik üye ülkelerin aralarındaki ekonomik farklılıkların giderilmesi için parasal ve ekonomik birliğin bir takvime bağlanması olmuştur. 2002 yılının başında Euro para birimi dolaşıma girip, 2002 Temmuzda ulusal paralar tedavülden kaldırılarak Avrupa bütünleşmesinde önemli bir basamak atlanmıştır.

³⁰ Murat S., *Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği'nin Karşılaştırmalı Yapısı*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s.19-20.

³¹ Bozkurt, a.g.e., s.33-34.

³² Murat, a.g.e., s.21.

³³ Karluk R., *Avrupa Birliği ve Türkiye*, DPT Yay, Ankara, 1998, s.54-56.

Bunun yanında ODGP ile üye ülkeler ilk kez güvenlik ve savunma konularını sözleşmelerine dahil ederek siyasi anlamda da önemli bir adım atmışlardır.³⁴

Diğer bir değişiklik AB vatandaşları için Avrupa vatandaşlığı oluşturulmasıdır. Bu kavram çerçevesinde üye ülke vatandaşlarına diğer üye ülkelerde oturma, dolaşma hakkı, Avrupa Parlamentosu ve mahalli seçimlerde seçme, seçilme hakkı ve Avrupa Parlamentosu bünyesinde dilekçe verme hakkı verilmiştir.³⁵

Avrupa Birliğinin gelişim süreci içinde günümüzde en önemli amaç siyasal birliği sağlamaktır. Bu maksatla AB antlaşmalarının her biri siyasal birlik amacına da hizmet etmektedir. AB'nin gelecekte bürüneceği siyasal yapı bugünden bilinmemekle birlikte, 1957'den itibaren ve atılan adımlarla daha da güçlenen "Birleşik Avrupa" idealinin gerçekleşme olasılığını arttırmak için AB vatandaşlığına yönelik ciddi girişimler bulunmaktadır.

Avrupa, para birimi (Euro), Avrupa ordusu, AB Marşı, AB bayrağı gibi uygulamaya geçirilen politikalar Avrupa'yı bu ideale daha da yaklaştırması beklenen ve tam entegre siyasi bir yapının (devlet) sembollerine işaret eden olgulardır. Önceden de değinildiği üzere en yüksek seviyede benimsenen amaçların, tabana yayılması ve toplumda bir benimseme ve heyecan duygusu uyandırması gerekmektedir. Bu bağlamda mevcut farklılıklar giderilerek, Avrupa sentezi içinde yeni bir toplumsal kimlik oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Kültür ve eğitim de dahil olmak üzere tüm birlik politikalarında ön plana çıkan amaç, ortak bir Avrupalı kimliği söyleminin yaygınlaşmasını ve diğer kimliklerin sürekli iletişim halinde bulunarak bu ortak kimliği benimsemelerinin sağlanmasıdır. Avrupalı kimliğinin AB yönetimi tarafından, diğer tüm kimliklerin önüne geçirilmesi, birliğin varlığını koruması ve ekonomisinin güçlenmesi açısından son derece önemli görülmektedir.³⁶

Özetle, Avrupa Birliği vatandaşlık ve kimlik politikalarının siyasal amaçları yanında, bilginin ve ortak Avrupa kültürünün dolaşımını ve yayılımını hatta oluşumunu

³⁴ Yenigün C., "Siyasal Transformasyonun Ardından Avrupa Birliği'nin Yeni Yapısı". (Yayına Haz. Mustafa Aykaç ve Zeki Parlak) *Tüm Yönleriyle Türkiye- AB İlişkileri*, Ezgi Kitabevi, İstanbul, 2002, s.356-357.

³⁵ Bozkurt, a.g.e, s.149.

³⁶ Sarp A.(2005), "AB Kültür Politikaları", <http://www.eurozine.com/article/2004-04-09-sarp-tr.html>

sağlayan kültür ürünlerinin dünya pazarlarında daha geniş yer bulacak şekilde üretilmesi, ortak bir güç olarak, dış rekabete açılması, Amerika gibi büyük dünya güçleriyle ekonomik açıdan yarışabilir hale gelmesi, dolayısıyla da Avrupa kültürünün, geleneklerinin ve yaşam biçimlerinin daha fazla kabul görmesi ve tanınması, ayrıca bu ürünleri yaratacak ve tüketecek insan bilincinin oluşturulması da hedeflenmektedir; çünkü bireyler, tükettikleri ürünlerle hem pazara katkıda bulunurlar, hem de söz konusu ürünlerin taşıdığı anlamlar tarafından inşa edilirler, bu anlamların sürekliliğini sağlarlar. Dolayısıyla AB'nin kimlik politikasında, başat üretim sisteminin ve ortak pazarın gelişmesini genişlemesini destekleyecek şekilde, Avrupa kültür ürünlerini tüketecek, ortak Avrupa kimliğini benimseyecek uygun insan oluşturma çabası verilmektedir.³⁷

Ekonomik ve parasal birlik, Avrupa vatandaşlığı, ortak güvenlik ve siyasi birlik gibi kıta entegrasyonu konuları düzenlemesinin yanında topluluk yetkinliğini arttıran yetki ikamesi ilkesini de içermektedir. Topluluğa yetki alanları dışında kalan konular hakkında da düzenleme yetkisi tanımıştır. Bu anlamda topluluk ulusal düzeyi aşarak uluslar üstü yapısını güçlendirmiştir. Dolayısıyla antlaşmanın ekonomik ve parasal birlik, ortak politikalar yürütülmesi, ekonomik-sosyal dayanışmanın ilerletilmesi gibi ilkeleri içermekte, ortak politikalar yoluyla Birliğin çok fonksiyonlu bir model olma niteliği desteklediği görülmektedir.

2.2. Gümrük Birliği Sonrası Dönemde Siyasi İlişkiler

Gümrük Birliği Antlaşmasına göre Türkiye ile AB'ye üye ülkeler arasındaki gümrük vergileri 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren kaldırılmıştır. Diğer taraftan Türkiye'nin üçüncü ülkelere uygulayacağı ithalat ve ihracat politikasının AB mevzuatına uygun olması, Türkiye'nin devlet tekellerini 2 yıl içinde kaldırılması konusunda AB ile uyuma girmesi, gümrük birliği ile Türkiye'ye mali yardım yapılması da kararlaştırılmıştır. Ancak 1997 yılında alınan kararla mali yardım Türkiye'de demokratikleşme, insan hakları, Kıbrıs ve Kürt sorunlarında bir ilerleme sağlayıncaya kadar bloke edilmiştir. Gümrük birliği antlaşmasının diğer yönü de gümrük birliği çerçevesinde Türkiye'nin Avrupa Adalet Divanı kararlarına ve Avrupa Birliği

³⁷ Sarp A. (2005), "AB Kültür Politikaları", <http://www.eurozine.com/article/2004-04-09-sarptr.html>

organlarının almış olduğu diğer kararlara uyum gösterme zorunluluğunun getirilmiş olmasıdır.³⁸

Gümrük Birliği'nin yararları ve zararları kamuoyunda epeyce tartışılmış, bazı çevreler ekonominin rekabete açılacak olması nedeniyle ya da Avrupa Birliği'ne giden yolda bir ilk adım olarak Gümrük Birliği'ni olumlu bulurken, başka bazı çevreler de sanayimizin Avrupa ile baş edecek güçte olmadığını, birçok sektörde iflasların olacağını, işsizliğin artacağını, AB lehine dış ticaretimizin büyük açıklar vereceğini ileri sürerek Gümrük Birliği'ni eleştirmişlerdir. Aradan geçen zaman bu konudaki endişelerin çoğunun yersiz olduğunu göstermiştir.³⁹

17 Aralık 2004 tarihi Türkiye'nin AB yönelimi için en önemli dönemeçlerden biri olmuştur. Brüksel Zirvesi öncesinde 2002 yılındaki Zirve kararına uyularak AB Komisyonu kararı beklenmiş ve sonuç olarak AB liderleri, AB Komisyonu tarafından hazırlanan raporu da göz önünde bulundurarak 17 Aralık'taki zirvede müzakerelerin 3 Ekim 2005'te başlatılmasına karar vermiştir.

3 Ekim 2005 tarihinde başlayan AB ile Türkiye arasındaki katılım müzakereleri uzun bir sürecin başlangıcıdır. Bu müzakerelerin amacı tam üyeliktir, ancak sonuç garanti edilmemektedir. 13 Ekim 2006'da da taraflar arasında tarama süreci tamamlanmıştır. "Tarama Süreci" kavramı, müzakerelerin ilk aşamasını oluşturan ve "aday ülkenin kendisinden neler beklendiğini, neler yapması gerektiğini anlayabilmesi ve AB'nin de aday ülkenin hali hazırda üyelik kriterlerinin ne kadarını karşıladığını ve nelerin yapılması gerektiğini görebilmesi için, tüm AB mevzuatının ayrıntılı, sistematik bir sunumu ve incelenmesi" anlamına gelmektedir.

En az 10 yıl sürmesi beklenen müzakere yolunda, tarama sürecinden geçecek olan Türkiye'nin bu dönemde AB müktesebatına uyum düzenlemelerinde geldiği aşama tespit edilecektir. Bu süreçte aynı zamanda AB Komisyonu teknik hazırlığını bitirecek ve Türkiye'yle ilgili gözden geçirilmiş 'Katılım Ortaklığı Belgesi' de hazırlanmıştır.

Türkiye için Komisyonun görüşü katılımın 2014'den önce mümkün olmayacağı yönündedir. Bu değerlendirme, Türkiye'nin AB ile mevcut uyum durumuna ve 2013 yılına kadar belirlenmiş bulunan AB'nin iç mali planlamasına dayalıdır ve Türkiye

³⁸ V. Akman, *Avrupa Topluluğu ve Türkiye*, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2005.s. 39-40.

³⁹ Akman, a.g.e., s.39-40.

büyükliğünde ve gelişmişlik durumundaki bir ülke için gerekli büyük mali düzenlemeleri yapmak çok zor olacaktır. Reformların hızına ve etkinliğine göre katılım tabii ki daha uzun sürebilecektir.⁴⁰

2.2.1. Lüksemburg Zirvesi

AB'nin genişleme süreci ile ekonomik ve parasal birlik konularının ele alındığı zirvede AB üyeleri, aday ülkeler ve diğer Avrupalı ülkeleri her yıl bir araya getirecek Avrupa Konferansının kurulmasına karar verilmiştir.⁴¹ Ekonomik bütünleşme ancak parasal bütünleşme ile mümkündür. Her devlet milli parasına sahip olduğu zaman politik bağımsızlığını kazanabilmektedir. Bu durumda, ekonomik ve ilerde siyasal birleşmenin amaçlandığı bir hareketin parasal birlikten geçmesi, parasal birliğin de mutlaka ekonomi politika koordinasyonu ile sağlanması gerekmektedir.⁴²

12-13 Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde odak konu AB'nin genişleme süreci olmuştur. Bu zirvede AB'ye katılma başvurusunda bulunan GKRY ile on Orta ve Doğu

Avrupa Devletlerinin birliğe katılma sürecinin başlatılması kararı alınmıştır. Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'nin topluluğa katılabilme ehliyeti kabul edilmiş ve diğer devletlerin katılım kriterleri ile aynı şartlara göre değerlendirileceği belirtilse de belli bir tarih verilmemiştir. Türkiye 11 aday ülke arasında sayılmamış ve böylece topluluğun genişleme sürecine dahil edilmemiştir. Zirvede "Türkiye için Avrupa Stratejisi" adında bir strateji açıklanmıştır. Buna göre; Türkiye, katılma müzakerelerinin başlatılmasına olanak sağlayacak siyasal ve ekonomik koşulları yerine getiremediğinden genişleme sürecine alınmayacaktı. Ancak Türkiye için bir "katılmaya hazırlık stratejisi" belirlenecekti.

Lüksemburg Zirvesi yakın tarihte ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Zirvede tam üye devletler üç grupta toplanmıştır. Birinci grupta; Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Slovenya, Kıbrıs; ikinci grupta; Slovakya, Romanya, Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Üçüncü grupta ise, Türkiye yer almaktadır.

Zirve'de alınan bu kararlarda hem Türkiye hem de AB'nin 90'lı yıllar boyunca sağlam bir diyalog temeline dayanmayan politikalarında etkili olduğu söylenebilir. Bu

⁴⁰ *Türkiye İçin AB Üyelik Süreci*, Ankara: Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, 2006, s. 11.

⁴¹ Karluk, a.g.e., s.90.

⁴² Dedeoğlu, a.g.e., s.56.

dönemde Türkiye; temel hedef olarak AB'ye tam üyeliği belirlerken, AB Türkiye'yi bölgede önemli ve kendisi ile iyi ilişkiler yürütülmesi zorunlu bir ekonomik ve siyasi aktör olarak görüyor, ancak daha ileri bir açılımı gerekli görmüyordu.⁴³

Lüksemburg Zirvesi'nde alınan kararlar 38 yıllık AB-Türkiye ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Zirve'de alınan kararların, Avrupa Birliği Komisyonu tarafından hazırlanan ve 16 Temmuz 1997 tarihinde açıklanan Gündem 2000 Raporu'ndaki görüş ve önerilere paralel nitelikte oldukları görülmektedir.⁴⁴ Türkiye'nin, AB'nin genişleme süreci dışında bırakılması üzerine Başbakan Mesut Yılmaz, Lüksemburg Zirvesi kararlarının haziran Cardiff Zirvesinde değiştirilmesi durumunda Türkiye'nin AB ile siyasi diyalogu keseceğini açıklamıştır. Bu tavrın ardından Almanya Dışişleri Bakanı Klaus Kinkel, AB'nin bir "muz cumhuriyeti" olduğunu belirtmiş, Başbakan Yılmaz da Türkiye'nin de "muz cumhuriyeti" olmadığını vurgulamıştır.⁴⁵ Başbakan Yılmaz'ın New York Times gazetesine vermiş olduğu demeçte belirtmiş olduğu "*AB tarafından öne sürülen tüm şartları yerine getirsek dahi, üyeliğimize karşı olan tutumun değişmeyeceğini anladık*"⁴⁶ görüşü, bir gerçeğin ifadesinden başka bir şey değildir. Mesut Yılmaz'ın AB ülkelerinde yaptığı yoğun tur da Türkiye'nin 19. ülke olarak genişleme sürecine dahil edilmesini sağlamadı. Brüksel çok büyük bir hata yapıyordu; Türkiye'yi göstermelik de olsa genişleme sürecinde bir isim olarak koymak AB'ye bir yükümlülük getirmezdi.⁴⁷

Başbakan AB'nin Kıbrıs ile üyelik müzakerelerini başlattığı takdirde Türkiye'nin KKTC ile entegrasyona gitme fikri üzerine ciddi olarak eğileceğini; Türkiye'nin 1987 yılında yaptığı AB'ne tam üyelik başvurusunu geri çekmeyi düşünmediğini açıklayarak, 1 Ocak 1996'da yürürlüğe giren Gümrük Birliği uygulamasının devam edeceğini belirtmiştir. O dönem için Türkiye'nin görüşü Türkiye'nin AB'ne üyeliği, 1963 Ankara Anlaşması hükümlerinden doğan bir hak olduğu yönündeydi. Lüksemburg Zirvesi sonucunda yayınlanan bildiride, Türkiye'nin AB genişleme sürecine dahil edilmesi, Türkiye için bir tam üyelik stratejisi belirlenmesi, Türkiye'nin tam üyeliğe aday bir ülke olarak kabul edilmesi gibi olumlu

⁴³ Baykal S. ve Arat T., "AB'yle İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Cilt II*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 347.

⁴⁴ İKV, Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliklerinin Avrupa Birliği'nin Bütünleşme ve Genişleme Dinamikleri Yönünden Değerlendirilmesi, İstanbul, 1998, s.65.

⁴⁵ Karluk, a.g.e., s.91.

⁴⁶ <http://www.milliyet.com.tr/2002/04/04/yazar/yilmaz.html> (29.12.2008)

⁴⁷ Manisalı, a.g.e., s. 68.

unsurları vardır. Fakat metin, Türkiye açısından kabul edilemez unsurlar da barındırıyordu.⁴⁸

Lüksemburg Zirvesi'nde dışlanan Türkiye'den istenenler özetle şöyleydi. Türkiye, 11'lik genişleme sürecinde yoktu. Buna karşılık 11 ülkeden biri olan Kıbrıs Cumhuriyeti (Rumlar) genişleme sürecinin içine sokuluyordu. Kıbrıs Rum Yönetimi 1990 yılında tüm Ada adına Avrupa Birliği'ne yaptığı üyelik başvurusu kabul edilmişti.⁴⁹ Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunların Lahey Adalet Divanı'nda çözülmesi öngörülüyordu. "Türkiye'nin azınlıklara daha iyi davranması" başlığı altında azınlıklar yolu ile parçalama politikalarının yolu açılıyordu. Son olarak da Türkiye-AB ilişkilerinde gümrük birliği mekanizmasının derinleştirilmesi kabul edildi. 6 Mart 1995 belgesi ile Türkiye'nin elini kolunu bağlayan AB, şimdi açık açık, bu tek yanlı yapılanmanın derinleştirilmesi politikasını oturtuyordu.⁵⁰

Türkiye, diğer aday ülkelerle aynı çerçevede, aynı iyi niyetli yaklaşım ve tarafsız kriterlerle değerlendirilmemiştir. Türkiye açısından yeni ve olumlu olarak nitelenen tüm unsurlar, AB tarafından yıllardır üslenilmesine rağmen bir türlü yerine getirilmemiş taahhütlerdir. Türkiye'nin iç yapısı ve dış politikası hakkında taraflı, önyargılı ve abartılı değerlendirmeler yapılmıştır.⁵¹

2.2.2. Viyana Zirvesi

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerde ilerleme kaydedilmesi, bu ilişkilere yeni boyutlar kazandırılması için son bir yıl içinde üç fırsat ele geçmiştir: 1997 Aralık ayında yapılan AB Lüksemburg Zirvesi, 1998 Haziran ayında düzenlenen AB Cardiff Zirvesi ve 11-12 Aralık 1998 tarihlerinde gerçekleştirilen AB Viyana Zirvesi.

Sırayla Lüksemburg, İngiltere ve Avusturya Dönem Başkanlıkları'nı noktlayan bu üç zirveden, Türkiye açısından yeni kararlar çıkacağı, olumlu gelişmeler yaşanacağı umut edilmişti. Ancak bu zirvelerden, Türkiye'nin üyeliği yönünde olumlu kararlar yerine, Türkiye'nin üyeliğinin nasıl engelleneceğine ilişkin işaretler çıkmıştır. Yine de, Avrupa Birliği'nin 11-12 Aralık 1998 tarihlerinde toplanan Viyana Zirvesi'nde alınan

⁴⁸ Karluk, a.g.e., s.91.

⁴⁹ Yılmaz, a.g.e., s.56.

⁵⁰ Manisalı, a.g.e., s.77.

⁵¹ Karluk, a.g.e., s.92

kararların genişleme bölümünün Türkiye'ye ilişkin paragrafı da Türkiye'nin tam üyeliğe kabulüne yönelik strateji teyit etmekle beraber, 15 Haziran 1998 Cardiff Zirvesi kararlarına ve AB Komisyonu'nun 4 Kasım 1998 tarihli raporuna kıyasla Türkiye'nin adaylık konumuna ek bir gelişme getirilmemiştir. Diğer bir deyişle, AB Komisyonu'nun Türkiye'yi diğer adaylarla nispeten eşit zeminde ele alan yaklaşımı Viyana Zirvesi'nde kabul görmemiş; Türkiye'ye yine ayrımcı bir davranış gösterilmiştir.

Bu durumda, AB ile ilişkilerimizde, Lüksemburg'dan Viyana'ya uzanan süreçte beklenen gelişme olmamıştır. Böyle olunca da Türkiye'nin 14 Aralık 1997 tarihli kararında bir değişikliğe gidilmemiştir. Hatırlanacağı üzere, söz konusu kararda, AB ile ilişkilerin yapıcı ve çok yönlü bir diyalog içinde geliştirilmesinin beklenemeyeceği, iki taraflı doğrudan ve birlikte ilgilendirmeyen siyasal konuları da kapsayacak bir görüşme ortamının sağlanmasının mümkün olmayacağı belirtilmişti.⁵²

Lüksemburg Zirvesi'nde kullanılan üyelik için ehil ifadesi yerine Cardiff Zirvesi'nde oluşturulan üyelik adayı tanımlamasının getirilmesiyle Türkiye kelime oyunları ile oyalanmaya çalışılmıştır. Viyana'da aynı tutum hemen hemen aynen tekrarlanmıştır. Kısaca, Türkiye'nin AB üyeliğine aday bir ülke olduğuna ilişkin bir izlenim yaratılmaya çalışılmakta; ancak, Türkiye'nin tam üyeliği ve hatta adaylığı garantilediği kanısına yer açacak bir davranıştan da titizlikle kaçınılmaktadır. Bunun aksini savunacaklar, diğer aday ülkeler için oluşturulan detaylı zaman çizelgelerinin Türkiye için neden oluşturulmadığının sorusunu sorarak satır aralarında yazılı olanları görmeyi başaracaklardır.

Özetleyecek olursak; bu zirvede AB devlet ve hükümet başkanları Lüksemburg ile Cardiff Zirvelerinde alınan kararların ötesine geçememişlerdir. Cardiff Zirvesi'nde (Haziran 1998), Türkiye için tam üyelik stratejisi saptanması isteği Viyana zirvesinde kabul edilmiştir. Türkiye'ye Zirve sonucu yayımlanan bildiriye genişleme başlığı altında sadece dört satırda şu şekilde yer verilmiştir (madde 62): *“AB, Türkiye ile ilişkilerin eleştirilmesine verdiği önemin altını çizer. Bu çerçevede Lüksemburg ve Cardiff'te kabul edilen kararlara uygun olarak Türkiye için belirlenen Avrupa stratejisinin titizlikle takibini sağlamaya karar verir”*.⁵³

⁵² <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOLUNUNSESI/150/AND11.htm> (03.01.2009)

⁵³ <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/e40113.htm> (29.09.2008)

AP başkanı Jose Maria Gil Robles, o dönemde Türkiye'nin adaylık sürecindeki ilerlemesinin, Ankara'nın insan hakları ve demokrasi ilkelerine saygı göstermesine bağlı olduğunu açıklamıştır. Robles aday ülkelerin en erken 2004 veya 2005 yılında AB'ye girebileceği tahmininde bulunmuştur.

AB, maalesef önüne Yunanistan'ın koyduğu engeli aşamamakta ve Türkiye'nin adaylığını hukukî bağlayıcı konuma getirememektedir. Onaylanan strateji belgesinin uygulanması için gerekli mali program da Yunan engelini takılınca, bu onay da anlamını yitirmiş olmaktadır. Bu arada, AB'nin yeni Dönem Başkanlığı'nı üstlenen Alman Dışişleri Bakanı Fischer, Türkiye'yi aday bir ülke olarak nitelendirmiş, ancak Türkiye'nin özel sorunları olan bir aday ülke olduğunun altını çizmiştir. Dolayısıyla Türkiye, bu defa da, özel aday ülke tanımlamasıyla ortaya çıkmaktadır. Bunun da anlamı farklı yorum gerektirmemektedir. Türkiye'ye diğer aday ülkelere davranıldığı gibi davranılmayacaktır.

2.2.3. Helsinki Zirvesi

Lüksemburg zirvesi sonrasında Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Tepki olarak, Kıbrıs sorunu, Yunanistan ile ilişkiler ve insan hakları alanlarında AB ile siyasi ilişkilerini donduran Ankara, Gümrük Birliği antlaşmasının gereklerini yerine getirmeye devam etmiştir. Geçen zaman sürecinde Cardiff, Viyana, Köln Zirvelerinden sonra AB'nin 13 Ekim 1999 tarihli ilerleme raporunda belirtilen bir kısım siyasi şartların yerine getirilmesi talepleri ile birlikte, Türkiye'nin aday ülke olması raporda önerilmiştir.

AB'nin Lüksemburg Zirvesi sonrasındaki bu karar değişikliğinde çeşitli nedenlerin rol oynadığı söylenebilir:⁵⁴

- Bunlardan ilki, 1999'da Kosova'da gerçekleştirilen uluslararası müdahale ve Kafkaslardaki enerji kaynaklarının güvenliği çerçevesinde, Türkiye'nin stratejik konumu yeniden ön plana çıkmaya başlamasıdır.

⁵⁴ Sanem Baykal ve Tuğrul Arat, "AB'yle İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Cilt II*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 352.

- İkincisi, AB'nin oluşturmaya çalıştığı AGSP kapsamında Türkiye'nin NATO Konseyi'ndeki veto yetkisi nedeniyle AB'ne yakın tutulmaya çalışılmıştır.

- Üçüncüsü, ABD'nin Türkiye'nin genişleme sürecinde AB'nde yaptığı girişimlerdir. ABD, AB'nin savunma ve güvenlik konularında NATO'nun yanında yeni bir mekanizmayı harekete geçirmeye hazırlandığı bir ortamda, kendisine sıkı bağlarla bağlı Türkiye'nin AB'ne girmesine destek veriyordu.

- Dördüncüsü, AB ülkelerinde genellikle Türkiye'nin üyeliğine karşı olan muhafazakâr ya da merkez sağ hükümetler bu ülkelerdeki seçimler iktidarı kaybetmişlerdi. Bu çerçevede özellikle Almanya'da Sosyal Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi bu ülkenin Türkiye'ye yönelik tutumunda ciddi değişikliklere yol açmıştır.

- Beşincisi, Yunanistan hükümetinin tutum değişikliğidir. Avrupa parasal birliğine katılabilmek için askeri harcamaları kısması gereken hükümet Türkiye'yi AB ekseninde tutarak bunu başarmak istemiştir. Bununla beraber Lüksemburg Zirvesi'nin ardından Türkiye'nin AB ile siyasi diyalogu kesmesi ile birlikte Kıbrıs ve Ege sorunlarında Türkiye'ye AB aracılığı ile baskı yapma şansını kaybetmesi de Yunan hükümetinin tavır değişikliğinde etkili olmuştur.

- Altıncı olarak ise, Türkiye'de terör eylemlerinin önemli ölçüde azalması ile birlikte ekonomik ve siyasi açıdan nispeten istikrarlı bir döneme girilmesi de Helsinki kararında etkili olmuştur.

Bunlarla birlikte Kıbrıs ve Ege sorunu konusunda Zirve karar metninde yer verilen ifadeler nedeniyle, Türkiye adaylığı kabul edip etmeme konusunda tereddütler yaşamıştır. Buna göre; Türkiye, Kıbrıs sorunun çözümü yönündeki önerileri sonuca ulaştırarak adımları atmazsa AB, Kıbrıs Rum Kesimi'ni sorunun Türkiye'nin kabul edebileceği bir çözüme ulaşması beklemeden üyeliğe kabul edebilecekti. Karar metninin 4. paragrafında Lahey Adalet Divanı nezdinde aday ve üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların çözüleceği son tarih olarak 2004 yılı belirtilmişti. Buna rağmen, hükümet adaylık statüsünü kabul ederek Zirve'nin ikinci gününe katılmıştır.

AB Devlet ve hükümet başkanları Helsinki Zirve'sinde Türkiye'nin adaylığını onaylamasıyla, Türkiye AB ilişkilerinde yeni bir dönem başladığı söylenebilir. Zirve'nin Türkiye'yi ilgilendiren maddelerine özetle bakılacak olursa:

- Türkiye, diğer aday ülkelere uygulanan aynı kriterler temelinde AB'ne katılmaya aday her ülke gibi bir katılım öncesi stratejisinden yararlanacaktır.

- Türkiye, AB programları ve ajansları ile aday ülkelerle genişleme bağlamında gerçekleştirilen toplantılara katılabilecektir.⁵⁵ Ayrıca bir Katılım Ortaklığı hazırlanacaktır. Bu ortaklık, katılıma hazırlıkta öncelikli alanları belirleyecek ve AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin bir ulusal program içerecektir.

- Türkiye bir tarama süreci (AB müktesebatının analitik olarak incelenmesi) başlatılacak ve gerekli izleme mekanizmaları oluşturulacaktır.

- Türkiye adaylık döneminde, AB'nin bu konuya yönelik mali imkânlarından yararlanabilecektir.

Helsinki Zirve'sinde Türkiye aday ülke ilan edilmiştir, ama 13 aday ülke arasında sadece Türkiye ile tam üyelik görüşmelerine başlanmamıştır. Aslında Helsinki'de çok önemli bir değişiklik olmamıştır. AB, Türkiye'yi diğer 12 aday ülkeden ayırmış ve tam üyelik müzakereleri kapsamına almamıştır. Çünkü AB, Türkiye'yi Avrupalı olma konusunda tereddüdünü henüz giderememiştir.

Helsinki Zirvesi sonrasında AB Türkiye ilişkileri o güne kadar hiç olmadığı şekilde yoğun bir gündemle ilerlemeye başlamıştır. AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin yapılan reformlar, ilerleme raporları, katılım ortaklığı belgesi ve ulusal programın kabul edilmesi bu süreçte yaşanan temel gelişmeler olmuştur.

2.2.4. Nice Zirvesi

Fransa'nın Dönem Başkanlığı'nın sonunda gerçekleşen Nice Zirvesi'nden sonra kabul edilen Nice Antlaşması'nda, AB'nin 10 yıllık genişleme sürecinde Türkiye'ye yer vermeyerek, Helsinki Zirvesi'nde kabul edilen adaylık statüsü beklemeye alınmıştır. 26 Şubat 2001 tarihinde imzalanan Nice Anlaşması ile güçlendirilmiş işbirliği, nitelikli oy

⁵⁵ İKV, *Avrupa Birliği Program ve Ajanslarına Aday Ülke Statüsü ile Türkiye'nin Katılımı*, Yayın No: 164, İstanbul, Şubat 2000.

çokluğu ile karar alınabilecek alanlar, Konsey'deki oy dağılımları ve Avrupa Komisyonu'nun yeni düzenlemelerine gidilmiştir.⁵⁶

Türkiye-AB ilişkilerinde, Helsinki zirvesinde Türkiye'nin AB'ne adaylığının resmen kabul edilmesinden sonra yaşanan önemli bir gelişme de Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye için katılım ortaklığı belgesinin hazırlanmasıdır. Türkiye'nin adaylık sürecinde AB müktesebatına uyum sağlamak amacıyla her alanda neler yapması gerektiğini kısa ve orta vadeli hedefler olarak belirleyen katılım ortaklığı belgesi, AB Komisyon'u tarafından 8 Kasım 2000 tarihinde açıklanmıştır. Bu belge değişikliklerle birlikte 7-11 Aralık 2000'de yapılan Nice zirvesinde uygun bulunmuştur.

AB Konseyi tarafından resmen 8 Mart 2001 tarihinde kabul edilen katılım ortaklığı belgesi, AB'nin katılım kriterlerinin karşılanması yönünde ilerleme kaydedilmesi amacıyla Türkiye için önceliklerin belirlendiği bir yol haritasıdır. Katılım ortaklığı belgesinin amacı, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği yolunda kaydettiği ilerlemeye ilişkin 2000 yılı düzenli raporunda tanımlanan çalışma gerektiren öncelikli alanları, bu öncelikleri hayata geçirmek için Türkiye'ye sağlanmış olan mali olanakları ve bu yardımların tabi olacağı şartları tek bir çerçeve altında bir araya getirmektir.

Türkiye için hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi'ne⁵⁷ göre siyasal ve ekonomik kriterler kısa ve orta vadeli olarak ele alınmıştır. Genel olarak baktığımızda şu konular KOB'nde yer almıştır:⁵⁸

Kısa vadede siyasi alanda:

- Siyasi diyalog bağlamında BM Genel Sekreterliği'nin Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulma sürecinin desteklenmesi
- İfade özgürlüğü için yasal ve anayasal güvencelerin güçlendirilmesi
- Dernek kurma, barışçıl toplanma ve sivil toplumun geliştirilmesi
- İşkenceyi önleme ve Avrupa İşkenceyi Önleme Sözleşmesi'ne uyum sağlamak
- Mahkeme öncesi gözaltı ile ilgili yasal uygulamaları uyumlaştırma

⁵⁶ İKV, *Avrupa Toplulukları'nı Kuran Antlaşmalar ve İlgili Bazı Kararları Değiştiren Nice Antlaşması*, İKV Yayınları, Yayın No:174, İstanbul, Haziran 2003.

⁵⁷ KOB tam metni için bkz., http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kob_2000.html.

⁵⁸ Güran N., *Uluslararası Ekonomik Birleşme ve Avrupa Birliği*, Anadolu Matbaası, İzmir, 2002s. 211-213.

- Ölüm cezası ile ilgili fiili moratoryumun devam etmesi
- Türk vatandaşlarının kendi anadillerinde televizyon ve radyo yayını yapmalarını yasaklayan her türlü yasal hükmün kaldırılması
- Güneydoğu'da koşulların iyileştirilmesi

Orta vadede:

- Anlaşmazlıkların BM Anayasası'na uygun şekilde çözümlenmesi ilkesi kapsamında devam eden sınır anlaşmazlıkları ve diğer ilgili konuların çözülebilmesi için çaba sarf etmek
- Ölüm cezasının kaldırılması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6 Nolu Protokolü'nün imzalanması
- MGK'nun hükümete bir danışma organı niteliğindeki Anayasal rolünün AB üye ülkelerinin uygulamaları ile uyumlaştırma

Kısa vadede ekonomik alanda

- Kamu harcamalarının denetim altına alınması, enflasyonla mücadelenin devamı ve yapısal reform programının uygulanmasının sağlanması
- Katılım öncesi mali izleme yöntemi hazırlanması
- Sosyal unsur dikkate alınarak devlet işletmelerinin özelleştirilmesine devam edilmesi
- Tarımsal reformların sürdürülmesi

Orta vadede:

- Özelleştirme sürecinin tamamlanması, tarım ve mali sektör reformlarının tamamlanması
- Emeklilik ve sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliğinin güvenceye alınması
- Genç kuşağa ve dezavantajlı bölgelere özel önem verilerek genel eğitim ve sağlık düzeyinin yükseltilmesi

AB dışişleri bakanları, Türkiye'nin 4'üncü gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi'ni tartışmadan onayladı. AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'nden yapılan

açıklamada, belgede katılım sürecinde öncelikler, koşullar ve prensiplerin gözden geçirildiği belirtildi. Yeni Katılım Ortaklığı Belgesi'nde, önümüzdeki 3-4 yılda (kısa vadede) Türkiye'nin, "demokrasi ve hukukun üstünlüğü, insan hakları, yurttaşlık ve siyasi haklar, ekonomik ve sosyal haklar, azınlık hakları, kültürel haklar, azınlıkların korunması, bölgesel ve uluslararası yükümlülükler, ekonomik kriterler ve farklı müzakere fasıllarıyla ilgili topluluk müktesebatına uyum" konularında reformlar yaparak uygulamaya geçirmesi istenmektedir.⁵⁹

Bu gelişmelere rağmen AB'nin genişleme sonrası kurumsal yapısını belirleyen Nice Anlaşması ile tamamlanan Nice Zirvesi, Türkiye açısından hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır. Genişleme sonrasında aday ülkelerin sahip olacağı Konsey'de sahip olacakları oy oranları ve Avrupa Parlamentosu'ndaki parlamenter sayılarının belirlenirken Türkiye'ye yer verilmemiştir. Türkiye genişleme sonrasındaki kurumsal yapının dışında bırakılan tek aday ülkedir. Dönem Başkanı Fransa bu durumun bir ayrımcılık teşkil etmediğini iddia etmektedir. Fransa'ya göre, AB ülkelerinin kamuoylarında en popüler ülkeler olan İsviçre ve Norveç de dışarıda bırakılmıştır. Oysaki bu iki ülke AB'ye aday bile olmadığından, Türkiye'nin dışarıda bırakılmasının haklı bir nedeni olarak gösterilmesi anlamsızdır.⁶⁰

Zirve'nin Türkiye için bir başka olumsuz yanı, AGSP ve AB Acil Müdahale Gücü'nün karar mekanizmaları dışında bırakılmasıdır. NATO müdahalesi dışında şayet AB davet ederse, Türkiye gibi müttefik ülkelerin AB operasyonlarına katılabilmesi, ancak karar ve planlama merkezinde sadece danışma amaçlı 'irtibat subayı' ile temsil edilmeleri öngörülmüştür.

⁵⁹ "AB Katılım Ortaklığı Belgesini Onayladı", *Yeni Şafak*, 19 Şubat 2008.

⁶⁰ Brewin C., *Turkey and Europe after the Nice Summit*, Tesev Yayınları, İstanbul, 2002, s. 13.

3. 2002 SONRASI TÜRKİYE'NİN AB POLİTİKASI

3.1. 2002 Sonrası Politik Durum

Türkiye 3 Kasım 2002 günü Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılan erken genel seçimi yaşadı. TBMM. 22. dönem milletvekilleri seçilmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) aldığı üçte bir oyla mecliste üçte iki oranında sandalye kazandı. Yüzde on barajına takılan partilerin aldıkları toplam oy 13,5 milyondur. Buna karşılık üçte iki çoğunluğuna ulaşan iktidar partisinin oyları ancak 10,8 milyona ulaşıyordu.⁶¹ Yani iktidarın yaklaşık yüzde 25 daha yüksek olan bir seçmen görüşü mecliste temsil edilemiyordu.

Türkiye Geneli Seçim Sonuçları:

Toplam Sandık	: 172.143
Toplam Seçmen	: 41.407.015
Toplam Kullanılan Oy	: 32.753.386
Toplam Geçerli Oy	: 31.510.007
Gümrük K. Seçmen Sayısı	: 115.459
Gümrük K. Kullanılan Oy	: 115.459
Gümrük K. Geçerli Oy	: 113.782
Katılım Oranı	: % 79.10
Milletvekili Sayısı	: 550

2002 Milletvekili Genel Seçimi

Seçim Tarihi	: 3 Kasım 2002
Nüfus	: 67.803.927
İl	: 81
Seçim Çevresi	: 85
Seçmen / Nüfus Oranı	: % 61.07
Ülke Barajlı d'Hondt	: %10

⁶¹ Kongar, E., *Demokrasimizle Yüzleşmek*, İstanbul, 2007, s.22.

Tablo 1. Oyların Partilere Göre Dağılımı ve Milletvekili Sayıları:

Sıra	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	M.V. Sayısı
1	AKP	34,43	10.848.704	365
2	CHP	19,41	6.114.843	177
3	DYP	9,54	3.004.949	
4	MHP	8,35	2.629.808	
5	GP	7,25	2.284.644	
6	DEHAP	6,14	1.933.680	
7	ANAP	5,11	1.610.207	
8	SP	2,49	784.087	
9	DSP	1,22	383.609	
10	YTP	1,15	363.671	
11	BBP	1,02	321.486	
12	BAĞ.	0,96	302.801	8
13	YP	0,93	294.517	
14	İP	0,51	160.227	
15	BTP	0,48	150.154	
16	ÖDP	0,34	105.862	
17	LDP	0,28	89.177	
18	MP	0,22	68.077	
19	TKP	0,19	59.515	

Kaynak: http://www.konrad.org.tr/secim/ayrinti.php?yil_id=14

3 Kasım 2002 genel seçimleri öncesinde yapılan tüm anketlerde AKP ve CHP'nin meclisteki çoğunluğu elde edeceği görülmekteydi. 2002 seçimlerinin vurgulanması gereken iki boyutu var. Birincisi, seçimlere katılım oranının son yirmi yılın en düşük seviyesinde gerçekleşmesidir. Daha önceleri de Türkiye'de düşük katılımlı seçimler yaşandı, ancak 12 Eylül darbesinden sonra yapılan seçimlerde en düşük katılım bu dönemde yaşandı. İkinci boyut ise, ilk kez bir seçimden sonra toplam seçmenlerin mecliste bu kadar az temsil edilmesidir. Seçimlerde oy kullanan ve

kullanmayan tüm seçmenler bir arada değerlendirildiğinde yüzde 58'inin mecliste olmadığı görülmektedir. Toplam seçmenlerin mecliste temsil oranı 13 seçimde yüzde 60'ın üzerindeyken, 2002 seçimlerinde bu oran yüzde 41,7'ye düşmüştür.

2002 seçimlerinin galibi Recep Tayyip Erdoğan, 14 Ağustos 2001'de arkadaşlarıyla birlikte Adalet ve Kalkınma Partisi'ni kurdu ve Kurucular Kurulu tarafından AK Parti'nin Kurucu Genel Başkanı seçildi.⁶² 1859 yılından bu yana kurulan 281. parti, Cumhuriyet'in ilanından itibaren faaliyet gösteren 193. partidir.

Türkiye'de milletvekillerini halk yerine genel başkanlar seçmektedir. Bu durum sonucunda, Meclis sadece işlevini yitirmekle kalmaz Türkiye'yi tek bir kişi, iktidar partisinin genel başkanı yönetir.⁶³

AKP, Avrupa Parlamentosunun en büyük siyasi grubu olan ve Hristiyan Demokratlar olarak anılan Avrupa Halk Partisine gözlemci olarak kabul edildi. Bu statü ile AKP grupta söz hakkı sahibi olacak, ancak oy kullanamayacaktır. Oy hakkı, ortak üyelere verilmektedir. AKP'nin gruba tam üye kabul edilmesi için ise, Türkiye'nin AB üyesi olması gerekiyor.⁶⁴

2007 seçimlerinde, AKP 2002 seçimlerinde aldığı oylardan daha fazlasını alarak ikinci kere tek başına iktidar partisi olmuştur. 2007 seçimlerinde partilerin aldıkları oy dağılımı aşağıdaki gibidir.

Tablo 2.

Sıra	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	M.V. Sayısı
1	AKP	46,58	16.327.291	341
2	CHP	20,88	7.317.808	112
3	MHP	14,27	5.001.869	71
4	DP	5,42	1.898.873	
5	BAĞ	5,32	1.864.971	26
6	GP	3,04	1.064.871	

⁶² <http://www.akparti.org.tr/ozgecmis.asp?id=400> (01.01.2009)

⁶³ Kongar, E., *Demokrasimizle Yüzleşmek*, İstanbul, 2007, s.27.

⁶⁴ Poyraz, E., *Musa'nın Çocukları :Tayyip ve Emine*, İstanbul 2007, s.79.

7	SP	2,34	820.299	
8	BTP	0,52	183.895	
9	HYP	0,50	174.872	
10	İP	0,36	124.526	
11	ATP	0,33	114.029	
12	TKP	0,23	79.254	
13	ÖDP	0,15	52.145	
14	LDP	0,10	35.364	
15	EMEP	0,08	26.292	

http://www.konrad.org.tr/secim/ayrinti.php?yil_id=15

3.1.1. Türkiye’de 2002 ve Sonrası

AKP 3 Kasım 2002 seçimleri sonrasında iktidarında AB yöneliminde olduğunu her fırsatta dile getirmesine rağmen, Türk dış politikasında tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalar özellikle AK Parti yönetiminin kendi menfaatleri doğrultusunda iktidarını güçlendirmek için mi yoksa gerçekten Türkiye’nin geleceği için AB taraftarı bir yönelimde mi olduğu üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu nedenle AK Parti’nin somut AB politikalarını açıklamadan önce partinin AB yönelimi üzerindeki tartışmalar incelenecektir.

Avrupa Birliği, dünyada siyasal birlik amacı taşıyan tek uluslararası örgüt olarak uluslararası siyaset sahnesinde yer almaktadır ve bu nedenle ekonomik ve bölgesel amaçlarla kurulmasına rağmen, sosyal bir yapıya doğru ilerlemektedir. Özellikle soğuk savaş sonrası ve Maastricht Antlaşmasından sonrası dönemin koşulları ile birlikte güç kazanan Birlik, kuruluşundan itibaren Türkiye’nin yakın ilgisini çektiği gibi halen Türk siyaset çevrelerinde ve halkın bakış açısında temel hedef olmayı sürdürmektedir. Ancak şüphesiz bu süreçte Türkiye’nin AB’ye giriş sürecinde belirli dönemlerde şiddetli bir biçimde muhalefet eden toplumsal taban ve onların siyasal temsilcileri de olmuştur.

Türkiye’de özellikle İslami düşünüş konusunda çalışmaları ile tanınan isimlerden Ruşen Çakır’a göre özellikle İslamcı kesimler ve onların siyasal temsilcileri, AB’ni uzun süre Hıristiyan kulübü olarak görmüşlerdir. Ancak 1990’lar sonrasında İslamcı gruplar fikir değiştirerek AB üyeliğinin, Türkiye’de dini

özgürlüklerin genişletilmesi ve güvence altına alınmasına yardımcı olacağını düşünmüşlerdir.⁶⁵ Çakır bu durumu ve on yıl öncesinde AB karşıtı olan İslamcı siyasetin bu dönüşümünü “İslamcıların Batıcılaşması” şeklinde kavramsallaştırmıştır. Şüphesiz bu geri dönüşüm Çakır’ın da ifade ettiği gibi İslamcı çevrelerin Batıya ve AB’ye demokratik hakların korunması açısından bağlanmalarıyla açıklanmaktadır. AK Parti’nin seçim zaferinin ardından AB üyeliğinin temel hedef olarak açıklanması da bu savı güçlendirmiştir.

AK Parti Programı’nda “Türkiye gerek coğrafi, gerekse tarihi açıdan Avrupa ile yakın ilişkiler içinde olmuştur. Bu nedenle Avrupa ülkeleriyle ilişkiler Türkiye’nin dış politika gündeminde en üst sıralarda yer almaya devam edecektir. Türkiye, Avrupa Birliği ile ilişkilerinde taahhütlerini ve üyelik için öteki aday ülkelerin de yerine getirmesini istediği şartları bir an önce sağlayacak, gündemin yapay sorunlarla meşgul edilmesini önlemeye çalışacaktır.”⁶⁶ ifadesiyle AB yöneliminin devam edeceğini açıklamıştır. AK Parti Genel Başkanı Tayyip Erdoğan da seçimin ardından verdiği ilk beyanatta Kopenhag kriterlerinin gerçekleştirilip AB yolunda yeni adımların atılmasının sadece AK Parti’nin değil, Türkiye’nin de sorunu olduğunu belirtmiştir.

Türkiye’nin 1990’lar sonrasında kendi içinde yaşadığı dönüşüm, ülke içinde İslami çevreleri de etkilemiştir. Özellikle bu dönemde yükselişe geçen Refah Partisi’nin temsil ettiği görüş, milliyetçi kesimlerle işbirliği de yapmış ve dış politikada Batı karşıtı söylemleri daha fazla dile getirmeye başlamıştır.

1990 sonrasında İslamcılık, Türkiye’nin önemli sorunlarına mesafeli duruşunu terketmiş, siyasal düzeyde önce RP, sonra Fazilet Partisi (FP), Saadet Partisi (SP) ve AKP ile kitlesel bir parti olma sürecine girmiştir. Böylelikle medya ve devlette kabul edilebilirlik düzeyini yükseltme eğilimine de girmiştir.⁶⁷

Geçmişe dair olumsuzları silebilmek için 28 Şubat sonrasında, yeni bir varoluş tarifine giren ve yeni oluşumu anlatmak için “müslüman” ögesi yerine daha çok “muhafazakâr” öğeye ağırlık veren, karşılığını da AK Parti’de bulan yeni siyasi oluşum ve bunun temsil ettiği kimlik, “batı, hıristiyan kulübüdür” dogmasını terk

⁶⁵ Çakır R., *Ayet ve Slogan*, Metis Yayınları, İstanbul, 1991, s. 38.

⁶⁶ *AK Parti Programı*, s. 38.

⁶⁷ Yağlı S., “1990 Sonrası Türkiye’de İslami Kimlikteki Dönüşüm ve Medyadaki Yansıması”, *Yeni Düşünceler*, Yıl:1, Sayı:1, Haziran 2005, s. 245.

ederek yerine çağdaşlık söylemini koymuştur.⁶⁸ Bunun dışında 11 Eylül olaylarının da İslami siyasal düşünüş üzerinde önemli sonuçları olmuştur. 11 Eylül saldırıları sonrasında yaratılan İslam karşıtı söylem ülke içindeki İslami referans alan siyasal çevreleri de doğrudan etkilemiştir. Bu nedenle İslamcılığı baskı altında tutmayla sonuçlanan 11 Eylül olayları, İslama özgü bir kimlik yerine özgürlükleri temel alan liberal İslam yönelimini arttırmıştır.

Tüm bunların ötesinde Türkiye’de siyasal İslam’ı temsil eden siyasi düşüncenin tam olarak homojen olduğunu söylemek de mümkün değildir. Şöyle ki ılımlı dindar kesim ile radikal İslamcı kesimin öteki birçok konuda olduğu gibi AB üyeliğine karşı verdikleri tepkiler de birbirinden farklı olmuştur. Eski dönemlerde çok belirgin olmayan bu fark, Kopenhag Kriterlerinden sonra daha belirgin hale gelmiştir.

Kopenhag Kriterlerinden önce (28 Şubat sürecinden önce demek de doğru olacaktır), sözü edilen dindar ve İslamcı kesimin büyük bir çoğunluğu Avrupa ile bütünleşmeye tarihsel, ideolojik ve dinsel nedenlerle karşı olmuştur. Onlar için Avrupa tarihi düşmandı, Avrupa Topluluğu bir Hıristiyan klübüydü, bizi hiç bir zaman aralarında görmek istemezdi. Sayısal açıdan marjinal bir grubu oluşturan radikal eğilimli olanlarına göre Avrupa ile dost olmak “Allah’ın düşmanlarıyla dost olmak,” dolayısıyla yanlıştı.

Kısaca bu kitleler için AB kendisinden uzak durulması gereken bir oluşumdu. Oysa daha önce de belirttiğimiz gibi Refah yol hükümetinin iktidara gelmesinden sonra, kısaca 28 Şubat süreci olarak anılan süreçte yaşananlar ılımlı dindar muhafazakâr kesimlerle radikal İslamcılarını ayırmıştır. Radikal İslamcı denebilecek marjinal bir grup ile aşırı gelenekçi bazı cemaatler hala ideolojik ve dini nedenlerle AB’ye karşı çıkmaya devam ederlerken, dindar kesimin öteki alt-gruplarının büyük çoğunluğu eski muhalif tavırlarını şu veya bu ölçüde yeniden gözden geçirme gereği duymuşlardır. Kısaca 28 Şubat ve Kopenhag Kriterleri ılımlı muhafazakâr dindar kesimin AB ile bütünleşme konusundaki tutumunda ciddi kaymalar, değişmeler ve revizyonlar ortaya çıkarmıştır.⁶⁹

⁶⁸ Yağlı, a.g.e., s. 242.

⁶⁹ Acar M., “Avrupa Birliği Üyeliğine Tepkiler: Türkiye’nin Daha İyi Bir Alternatifi Var Mı?”, *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:2, Sayı: 2, s. 79-80.

İhsan Dağı'ya göre de İslamcı kesimin hükümet olması ama iktidar olamamasının sonrasında AB'ne muhalefet eden kesim, kendi hak ve özgürlüklerini AB'nin de temel değerleri olan demokrasi, insan hakları gibi söylemler çerçevesinde koruma ve genişletme arayışına girmiş ve böylece AB'ne söylem bazında yakınlaşmıştır. Ancak İslamcıların bu değerlere kendi konumlarını sağlamlaştırmak için sahip çıkmaları, geleneksel Kemalist Batıcı kesimde sözü geçen değerler sistemine karşı güvensizliklerin doğmasına ve muasır medeniyetler seviyesine ulaşma idealinden kopuşa yol açmıştır. Bu nedenle Batılılaşma projesinin köklü bir dönüşüm sürecine girdiği, düşüncelerini Batılı değerlerin eleştirisi ve reddi üzerine kurmuş olan İslamcı gruplar AB entegrasyonunun en ateşli savunucuları haline gelmiştir.⁷⁰

Görüldüğü gibi AKP iktidarının İslamcı geçmişi dolayısıyla AB uyumu yolunda gösterdiği çabalar ülke içinde muhalefet cephesinde tereddütle karşılanmıştır. Bu çabaların AK Parti hükümetinin ve destekçilerinin AB'ne kendi çıkarlarına hizmet amacıyla sarıldığı şeklinde yorumlanmıştır. Ancak bu muhalefete rağmen AKP'nin özellikle uyum yasalarını hızlı bir şekilde meclisten geçirmesi de büyük destek görmüştür. Bu nedenle AK Parti her fırsatta ülke için AB yöneliminin birincil hedef olmasını savunması ve karşıt görüşlerin buna inanmayan tutumları bir bakıma sürecin ikilemini ortaya koymuştur. Gerçekte AKP, geçmişte RP'nin ve SP'nin aksine AB sürecinin Türkiye'nin menfaatine olduğunu iktidara gelmeden önce de yoğun bir şekilde desteklemiştir. Bu nedenle bu noktada AKP söylem ve eylem düzeyinde AB yanlısı olduğu doğrudur.

2002 Kopenhag Zirvesi

Kopenhag Zirvesi, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde önemli bir yere sahiptir. Bu Zirve'de AB, Komisyon'un Aralık 2004'teki Avrupa Konseyi zirvesi öncesinde hazırlayacağı rapor ve tavsiye çerçevesinde Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar verirse müzakerelerin gecikmeksizin başlayacağına karar vermiştir. Bu ifade ile Türkiye'ye, AB tarihinde bir ilk gerçekleştirilerek müzakerelere başlanması için verilecek tarihin tarihi verilmiştir. Bu durum, Türkiye'ye yapılan yeni bir ayrımcılık olarak kabul edilmiştir. Ayrıca AB, Türkiye'ye yaptığı katılım öncesi

⁷⁰ İnaç H., "Avrupa Birliği Entegrasyonu Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri", *Doğu Batı*, Kimlikler, Yıl:6, Sayı: 23, Mayıs Temmuz 2003, s. 200.

mali yardımların arttırılmasını ve bu yardımların 2004 yılından itibaren, bütçeden “katılım öncesi giderleri” başlığı altında karşılanmasını kararlaştırmıştır.⁷¹

2004 Brüksel Zirvesi

17 Aralık 2004 tarihi Türkiye'nin AB yönelimi için en önemli dönemeçlerden biri olmuştur. Brüksel Zirvesi öncesinde 2002 yılındaki Zirve kararına uyularak AB Komisyonu kararı beklenmiş ve sonuç olarak AB liderleri, AB Komisyonu tarafından hazırlanan raporu da göz önünde bulundurarak 17 Aralık'taki zirvede müzakerelerin 3 Ekim 2005'te başlatılmasına karar vermiştir.

Türkiye, Aralık 2002'deki Kopenhag Zirvesi öncesinde başladığı Kopenhag siyasi kriterlerini karşılama sürecini, Aralık 2002 zirvesinde alınan karar doğrultusunda 2004 yılında müzakere tarihi alabilmek için, pek çok yasa ve anayasa maddesini değiştiren yedi adet uyum paketini Meclis'ten geçirerek yürürlüğe sokmuştur. Avrupa Komisyonu'nun 6 Ekim 2004 tarihinde açıkladığı “Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzeli Raporu” genel olarak Türkiye'nin halen bazı eksiklikleri olsa da bir önceki yıla göre önemli gelişme kaydettiği ve Kopenhag Kriterleri'ni henüz tam olarak karşılamasa da yaptığı reformlarla bu yönde önemli ilerlemeler kaydettiğini ifade etmiştir. Raporun yayınlanmasının ardından 16–17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel'de düzenlenen Avrupa Konseyi Zirvesi, Türkiye-AB ilişkileri açısından bir dönüm noktasını teşkil etmiştir.

Gündüz Aktan'a göre 17 Aralık Zirvesi'nde Türkiye ile üyelik müzakerelerini başlatma kararı alındığı halde AB Türkiye'yi üye yapma kararını hala alamamıştır. Türk heyeti Kıbrıs konusunda boğuşurken, kararın 23. paragrafında ismen telaffuz edilmemekle birlikte fiilen imtiyazlı ortaklık düzeyine indirilmiş bir statünün yolu açılmıştır. Nitekim İsveç Başbakanı Persson “Bizim gönlümüzdeki Türkiye'ye herhangi bir şart koşmadan, bir üyeliğin müzakere edilmesiydi. Fakat Türkiye fazla direnmedi. Biz olsaydık bu şartlı üyelik konusunu kabul etmezdik” sözleri vahim bir gerçeği işaret etmiştir.⁷²

⁷¹ “Copenhagen European Council Presidency Conclusion”, Brussels, 29 January 2003, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/73842.pdf, (Erişim: 08.05.08)

⁷² Aktan G., “Brüksel Zirvesi'nin Ardından”, *Türkiye Günüğü*, Sayı:79, Kış 2004, s. 10.

Bu Zirve’de, Komisyon Raporunda dikkate alınarak, Türkiye’nin 3 Ekim 2005’te AB ile tam üyelik müzakerelerine başlaması karara bağlanmıştır. Bu kapsamda, Zirve’nin sonuç bildirgesinde yeni adaylarla müzakerelerin yürütülmesi için bir çerçevede belirlemiştir. Bu çerçeveye göre: ⁷³

Müzakereler tüm üye ülkeler ve aday ülkenin katıldığı Hükümetler arası konferansta ele alınacak, Bakanlar Konseyi; her bir müzakere başlığının açılıp kapanması için gerekli kriterleri belirleyecektir. Bu kriterler; mevzuat uyumu, tatmin edici uygulama ve AB ile mevcut anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülükleri içerecektir.

Uzun geçiş dönemleri, spesifik düzenlemeler ya da korunma önlemleri için temel teşkil edebilecek kalıcı hükümler içeren kalıcı koruma önlemleri hükümleri gündeme gelebilecektir. Komisyon, uygun olduğunu düşündüğü durumlarda, kişilerin serbest dolaşımı, yapısal politikalar ya da tarım gibi alanlarda bu önlemlerin uygulanmasını, her bir çerçeve için getireceği öneriler kapsamına alabilecektir.

Aday ülkenin üyeliğe kabulünün mali boyutu ile ilgili Mali çerçeve kapsamında ele alınacaktır. Bu doğrultuda müzakerelere henüz başlamamış ve üyeliği Birliğe büyük mali yük getirecek aday ülkelerin üyeliğe kabulü ancak 2014 sonrası Mali Çerçeve’nin hayata geçirilmesinden sonra mümkün olabilecektir.

Müzakerelerin ortak hedefi katılımıdır. Müzakereler sonucu önceden garanti edilemeyen ucu açık süreçlerdir. Bütün Kopenhag kriterleri, göz önüne alındığında, eğer aday ülke yükümlülüklerini yerine getireme yeteneğine kavuşamazsa, söz konusu aday ülkenin mümkün olan en güçlü bağ ile AB yapılarına bağlanması sağlanmalıdır.

Bir aday ülkenin özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı ve temel hakların korunması ve hukukun üstünlüğü gibi Birliğin temelini oluşturan ilkelere karşı ciddi ve sürekli bir ihlali olması durumunda Komisyon kendi inisiyatifiyle veya üye ülkelerin arzusu üzerine, müzakereleri durdurma ve müzakerelerin yeniden başlatılması şartlar koyma tavsiyesinde bulunacaktır. AB Konseyi, aday ülkenin savunmasını duyduktan sonra nitelikli çoğunlukla müzakereleri durdurma ve yeniden başlatma şartlarına karar verecektir.

⁷³ “Avrupa Birliği Zirve Sonuç Bildirisi: 16–17 Aralık”, <http://www.ikv.org.tr/abguncel2.php?ID=1336>, (Erişim: 08.05.08)

3.1.2. AB'nin 2002 ve sonrasında Türkiye'ye bakışı

AK Parti'nin 3 Kasım seçimlerinden zaferle çıkması sonrası AB yetkilileri ihtiyatlı açıklamalarla öncelikle hükümetin icraatlarına bakacakları mesajını vermiştir. Bu açıdan AB yetkilileri ve Avrupalı liderler AK Parti'yle ilgili yorum yapmayıp seçim sonuçlarının Türk halkının tercihi olduğu ve İslami geçmişe sahip bir partinin iktidarının demokrasi açısından test niteliğinde olacağını ifade etmiştir.

Avrupa Komisyonu'nun genişlemeden sorumlu üyesi Verhaugen AK Parti'nin seçim zaferi sonrası, “ yeni hükümetten AB reformlarını uygulaması sinyali olarak eski milletvekili Leyla Zana dahil olmak üzere tüm düşünce suçlularının bırakılması ve işkencenin önlenip işkencecilerin cezalandırılmasını beklediklerini” açıklamış; AB Komisyonu'nun açıklamasını yapan Verhaugen'in sözcüsü Filori de “Türk hükümetiyle işbirliğine hazır olduklarını demokratik seçimlerin sonuçlarını ve mecliste temsil edilecek iki partinin AB yandaşı politika izleyecekleri vurgusunu not ettiklerini” açıklamıştır.⁷⁴

Bu açıdan baktığımızda AB yetkililerinin AK Parti'ye yaklaşımı diğer partilere yaklaşımından farklı olmamıştır. Diğer yandan ileride göreceğimiz gibi AK Parti'nin AB yolundaki icraatları AB'nin övgüsünü kazanmıştır. Tüm bu noktalardan belirteceğimiz üzere AK Parti iktidarı ABD gibi AB'nden olumsuz tepki almamış, hatta ilerleme raporlarında hükümetin uyum yasalarını hızlı biçimde meclise getirmesi övgü almıştır.

3.2. Dünya'da durum

Uluslararası ilişkiler alanında kullanılan tüm kavramlara şayet yer vermek mümkün olsaydı, herhalde politika bilimi, toplum bilim, psikoloji, ekonomi ve tarih başta olmak üzere bireyi ve toplumu ilgilendiren sosyal bilimler alanında kullanılan hemen tüm kavramlara yer vermek gerekirdi.⁷⁵ Ancak çalışmanın kapsamı bağlamında daha doğru bir zeminde değerlendirmeler yapabilmek için dış politika, ulus devlet ve uluslararası ilişkilerde aktör kavramlarına değinilmesinde fayda görülmektedir.

⁷⁴ “AB'den İki Mesaj”, *Radikal*, 05.11.2002.

⁷⁵ Arı T., *Uluslararası İlişkiler*, Alfa Yay, İstanbul, 1997, s.29.

Uluslararası ilişkilerdeki aktör olgusundan hareketle günümüzde hem ulus devletler, hem çok uluslu şirketler hem de ulus üstü yapılanmalar arasında belli oranda bir rekabet söz konusudur. Bunun yanında 1957 Roma Antlaşmasından itibaren siyasal birlik hedefinde önemli adımlar atan AB, özellikle Maastricht Antlaşmasının ardından uluslararası sistemde de etkin olma yolunda çabalar göstermiştir. Kendisine ait bir savunma politikası, enerji politikaları ve küresel konu ve sorunlarda etkin olma gibi girişimler özellikle soğuk savaş sonrasında daha da ön plana çıkmıştır. Bu ise, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren sistemin temel aktörü olan ABD ile ister istemez belli bir rekabeti zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, özellikle soğuk savaş sonrasında gelişen ABD ve AB rekabetinin boyutlarını incelemekte fayda vardır.

3.2.1. AB-ABD ilişkilerinde durum

İki dünya savaşının da çıkış yeri olan Avrupa kıtasının sanayileşmiş güçlü ülkelerini işbirliğine iten içsel ve dışsal bazı nedenler bulunmaktadır. 1945 deneyiminin yıkıcı sonuçlarından gerekli dersleri çıkarma ve çatışma yerine işbirliğini benimseme niyeti en önemli neden olarak gösterilebilir. AB'nin temellerinin, kömür ve çelik alanında bir üst otoritenin oluşturulması yoluyla atılması, konu açısından önemli bir semboldür. Ayrıca, kapitalist ve sanayileşmiş Avrupa ülkelerinin savaşın maliyetinin, işbirliğinden daha fazla olduğunun farkına varmalarının yanında, soğuk savaşın iki tarafının arasında sıkışıp kalmaları ve özellikle SSCB tehdidini coğrafi olarak yakınlarında hissetmeleri bütünleşme sürecini mümkün kılabilmıştır.⁷⁶

İkinci Dünya Savaşı'nın dünya güç dengesini bozması ve Avrupa'nın bir güç merkezi olarak dünya siyaset sahnesinden çekilmesi sonucu dünya, ABD ve Sovyetler Birliği önderliğinde iki kutuplu, ideolojilerin belirleyici olduğu bir döneme girmiştir. ğ

İkinci Dünya Savaşı, ABD ve SSCB'ni Avrupa'nın kaderine yön verecek duruma getirmiş, diğer yandan geleneksel uluslararası düzenin çok önemli değişikliklere uğramasına yol açmıştır.⁷⁷ Savaş öncesinde nispeten çok kutuplu olan uluslararası siyaset, iki süper gücün önderliğinde iki kutuplu bir nitelik kazanmış,

⁷⁶ Hobsbawn E., *Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılikler Çağı*, Sanal Yay, İstanbul, 2003.

⁷⁷ Erdoğan H., *Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi ve NATO İttifakı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.52.

taraflar arasında, bölgesel bazı savaşları saymazsak, herhangi bir çatışma yaşanmamasına rağmen, bir güç mücadelesi başlamıştır.

Tarih, büyük değişimler sonrası oluşan güvenlik ortamının bir süre sonra yeniden şekillendiğinin örnekleriyle doludur. I. Dünya Savaşı sonrası Almanya'nın alınan tüm önlemlere rağmen, yeniden diğer devletlerin güvenliğine bir tehdit olmasının da etkisiyle, Avrupa II. Dünya Savaşı sonrasında güvenliğine karşı olarak gördüğü Sovyetler Birliği'ni Atlantik ittifakıyla dengelemeye çalışmıştır. Soğuk savaşta, Avrupa'da güvenliği etkileyen temel belirleyiciler, Sovyetler Birliği'nin bir tehdit olarak algılanması, kurulan ittifaklar ve Avrupa'nın ideolojiler çerçevesinde bölünmesidir. Avrupa'nın bu bölünmüş yapısı, dönemin sonuna kadar sürmüştür. Ayrıca, Kore Savaşı, Küba bunalımı gibi dünya siyasetinde yaşanan gelişmeler de Avrupa'yı belirli nedenlerden dolayı etkilemiştir. Bu nedenle, iki kutuplu sistemde Avrupa güvenlik sistemini anlamamız için, öncelikli olarak dönem içerisinde yaşanan gelişmeleri incelememiz gerekmektedir.

Buraya kadar yapılan değerlendirmeler ışığında, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, soğuk savaş dönemini biçimlendiren faktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Politik ve askeri yapı değişmiş, dünya iki kutuplu bir görünüm kazanmıştır
- Güvenlik ve savunma kavramı içine, SSCB'nin politikaları nedeniyle ideoloji kavramı da girmiştir.
- Uluslararası politika küresel bir nitelik kazanmıştır.
- Nükleer güç en önemli faktör haline gelmiştir.
- Güvenlik kavramı farklılaşmış ve uzay boyutu da gündeme gelmiştir.
- Tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar ekonomik meseleler ağırlık kazanmış, öncelikle ekonomik kalkınma, siyasal kuvvet dengesi, barış ve güvenlik konularından daha fazla önem arz eder hale gelmiştir.

Yukarıda belirtilen soğuk savaş dönemine ilişkin özellikler, soğuk savaş dönemindeki güvenlik olgusunu da belirlemiştir. İlgili dönemde iki süper gücün liderliğinde taraflar arası ve yörünge ülkelerinin kendilerine karşı diğerinden

algıladıkları tehdit, güvenlik olgusunu şekillendirmiştir. Örneğin Batı bloğunun örgütlenmesi olan NATO, Doğu bloğunun örgütlenme şekli olan Varşova Paktı soğuk savaşın güvenlik algılamalarının sonucudur.

İkinci Dünya Savaşı esnasında Sovyetler Birliğinin izlemiş olduğu politikanın tehlikesini ilk gören Churchill olmuştur. Sovyetler Birliği'nin kendi ideolojisini, Batı Avrupa'ya yalnız ideoloji olarak değil, aynı zamanda silahları ile fiilen götürme teşebbüsü Batılıları tehlikenin büyüklüğü konusunda bir kanaate vardirmiştir.

İkinci dünya savaşı sonrasında, Avrupa'nın Avrupalılar tarafından savunulması düşüncesi öncelikle 4 Mart 1947 tarihinde İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Dunkerke antlaşması ile somutlaşmıştır. Şubat 1848'de Prag darbesi ve Berlin Ablukası ile ortaya çıkan "Avrupa'nın bölünmesi" tehdidi karşısında 17 Mart 1948 tarihinde Benelüks ülkeleri, Fransa ve İngiltere arasında imzalanan Brüksel Antlaşması ile Batı Avrupa Savunma Topluluğu oluşturulmuştur. Kuruluş, Almanya'nın yeniden silahlanmasına engel olma ABD'yi Avrupa savunmasına çekme ve SSCB'nin Avrupa'daki yayılmasına engel oluşturma amaçlarını taşımış ancak NATO'nun kurulması ile işlevsiz duruma düşmüş, 1950 yılında genelkurmay başkanlarından oluşan askeri kanat ile Batı Avrupa Daimi Başkomutanlığı NATO içinde kurulan SECEUR ile birleştirilmiştir.⁷⁸

Brüksel Antlaşması olarak da bilinen ve 50 yıllık bir süre için imzalanan bu antlaşma, daha sonra "Brüksel Antlaşması Teşkilatı" diye anılacak "Batı Birliği Savunma Örgütü"nü (WU – Western Union Defence Organization) oluşturmaya yönelik üst düzeyli siyasi ve askeri işbirliği formunu meydana getirmiştir.

Bu arada, Doğu Almanya'ya ilhak etmek amacıyla Sovyetler Birliği, müttefiklerin kontrolünde olan Batı Berlin'i ablukaya almıştır. 1948 tarihinde Batı Birliği diye anılan "Batı Birliği Savunma Örgütü"nü kurmuşlardır. Brüksel Antlaşması Teşkilatı, Batı Avrupa'nın ortak savunması için geniş bir planın uygulandığı ilk yıllarda çok başarılı olmuştur. Bu plan, ortak bir komuta merkezi ve radar kullanımına dayalı olarak, hava savunma sisteminin bütünleştirilmesini de içermiştir. Sınırlı sayıda da olsa ortak tatbikatlar yapmanın yanı sıra karşılıklı yardımlaşma esasına dayalı silah ve

⁷⁸ Dedeoğlu B., *Uluslar arası Güvenlik ve Strateji*, Derin Yayınları, 2003, s.258.

teçhizat üretimi organize etmek suretiyle anılan beş kurucu üye, askeri eğitim ve silah konularında ortak standartlar geliştirmişlerdir.⁷⁹

Brüksel Antlaşması Teşkilatı, müşterek yaşamının, insan haklarının ve demokratik prensiplerin güçlendirilmesini amaçlamıştır. Anılan antlaşmanın 4'üncü maddesine göre, taraflardan birisi Avrupa'da silahlı saldırıya uğradığı takdirde diğerleri ona, BM Antlaşmasının 51'nci maddesine uygun olarak, güçleri dâhilindeki her türlü vasıtalarla askeri ve diğer yardımlarda bulunacaklardır.⁸⁰

Savaşın açtığı yaraları henüz saramamış olan Batı Avrupa Devletlerinin, Soğuk Savaş dönemine girildiğinde, iki kutuptan biri olan ABD'nin katılımı olmaksızın bir savunma örgütü kurmaları, örgütün SSCB'ye karşı caydırıcılığını azaltıyordu. Kağıt üzerinde Almanya'ya ama aslında Sovyetler Birliği saldırganlığına, komünist ideolojiye karşı kurulmuş olan Brüksel İttifakı baştan böyle bir ittifakın sağlayacağı savunma gücüne inanmayarak ABD'ye dayanmaya ve ittifakın üyeleri de ABD'yi de bu ittifakın içine çekmeye çalıştılar. Bununla birlikte, hatları iyice keskinleşmeye başlayan Doğu Bloğu içerisinde ittifak anlaşmaları yapılırken ABD Batı Avrupa'da bunun ortaya çıkmasından yanaydı ve ABD'ye göre Batı Avrupa ülkeleri ilk olarak kendi aralarında örgütlenmeliydi.

Brüksel Anlaşması da bu mantığın iyi bir bahane olarak kullanılarak gerçekleştirilmesiydi. Söz konusu antlaşma ile savunma ve güvenlik alanında bir Avrupa hareketinin başlatılması öngörülmüştür. Antlaşmanın 5'inci maddesine göre BAB üyelerinden birinin herhangi bir silahlı saldırıya uğraması halinde diğer üyelerin ortak hareket edeceği belirtilmektedir. Almanya ve İtalya 23 Ekim 1954'te imzalanan Paris Antlaşması ile Brüksel Antlaşması'na taraf olmuş ve Batı Birliği örgütünün bir uzantısı olarak Batı Avrupa Birliği (BAB) kurulmuştur. BAB, savunma politikalarının dışında Avrupa'da refahı sağlayacak iktisadi, sosyal ve kültürel politikaların da geliştirilmesi gerektiğini kabul etmiştir.

1980'li yılların başları Avrupa güvenliği üzerindeki tartışmaların ortaya çıkmasına tanıklık etmiştir. Avrupa Siyasi İşbirliği (ASİ) güveliğın iktisadi yönü dışında gelişim gösterememiştir. ASİ'nin kapsamını güvenlik ve savunmayı içine alacak

⁷⁹ Çakmak H., *Avrupa Güvenliğı*, Platin Yayınları, İstanbul, 2007 s.166-167.

⁸⁰ Gündüz A., *Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar*, Beta, 1998, İstanbul, s. 92-93.

biçimde genişletmek amacıyla ortaya konan Genscher-Colombo inisiyatifinin Kasım 1981 tarihinde başarısızlıkla sonuçlanması, bahse konu inisiyatife taraftar olan devletleri başka çözümler aramaya yöneltmiştir. Bu bağlamda, Batı Avrupa Birliği en iyi çözüm seçeneği olarak görülmüştür.

1992 yılına kadar BAB, İran-İrak savaşında üyelerin, Körfez bölgesinde ulaşım serbestliğinin sağlanması, mayın tarama operasyonları ve Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında Körfez'e savaş gemisi gönderilmesi gibi konularda beraber hareket etmişlerdir. BAB'nin etkinlik alanı, soğuk savaş sonrasında 1992 Maastricht Anlaşması'na kadar tam olarak tanımlanamamış, ancak bu anlaşma sonrasında Avrupa Birliği'nin savunma ile ilgili karar ve eylemlerini hazırlamak ve uygulamak konusunda yetkilendirilmiştir. Buna göre BAB, insani operasyonlar ve kurtarma çalışmaları, barış koruma, barış sağlama ve kriz yönetimi konularında yetkilendirilmiştir. Bu kapsamda da BAB, Yugoslavya olaylarında ve Arnavutluk'taki krizde, bazı çalışmalarda bulunmuştur.

1991 tarihli Batı Avrupa Birliği'nin Rolü ve Avrupa Birliği'yle ve Atlantik Paketi'yle ilişkilerine dair bildiriye, üye devletler BAB'nin aşamalı olarak takviye edilmesini kararlaştırmışlardır. Bunu sonrasında, 2000 tarihli Nice Antlaşması ile BAB tamamen feshedilmiş, mevcut yetkileri Avrupa Güvenlik ve Savunma Politika'sına aktarılmıştır.⁸¹

Soğuk Savaş Sonrası Dönem

21. yüzyıl güvenlik ortamı denildiğinde özellikle soğuk savaşın sona erdiği 1989 yılından sonra meydana gelen değişimlerin ortaya çıkardığı ortamdan bahsedilmektedir. Zira soğuk savaşın sona ermesi sonrası ortaya çıkan uluslararası düzen öncekinden çok farklı bir yapıya sahiptir. Halen içinde bulunduğumuz bu dönem de karşılaşılan güvenlik sorunları bundan 60 yıl öncekilerden çok farklıdır. Günümüz tehditleri yoksulluk, biyolojik silahlar, terörizm ve uluslar arası suçlar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Tehditler artık devletlerden kaynaklandığı kadar devlet dışı oyunculardan

⁸¹ Tunçsiper K. N., *Uluslar arası Sistem Açısından Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s.21-22.

da kaynaklanmaktadır. Ayrıca devlet güvenliğine karşı tehditler oluşurken birey güvenliğine karşı tehditler de oluşmaktadır.⁸²

Haşim Türk'e göre bugünkü ortak güvenlik algılaması üç sacayağı üzerine kuruludur. Bugünün tehditleri ulusal sınır tanımamakta ve birbirleri ile sıkı sıkıya bağlantılıdır. Bu tehditlerle başa çıkabilmek ulusal seviyede olduğu kadar küresel ve bölgesel seviyede mümkündür. Ne kadar güçlü olursa olsun hiçbir devlet tek başına bugünün tehditlerine karşı koyacak güçte ve kapasitede değildir.⁸³

Soğuk savaş sonrası dönemde yaşanan hızlı dönüşümler ve öncesinde daha net olarak algılanan olgular günümüz dinamikleri içinde çok boyutlu ya da karmaşık bir yapı içinde yer almaktadır. Günümüzde ulus devlet dışı aktörlerin çokluğu, güvenlik-askeri-diplomatik konuların yanında sosyal olguların ön plana çıkması, küresel terörizm gibi birçok konu ön plandadır. Yaşanan gelişmeler yeni dönemi netleştirmede zorluklar yaşanmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, soğuk savaş ve soğuk savaş sonrası dönemin güvenlik algısındaki değişimleri bazı alt başlıklar halinde sunma daha yararlı olacaktır.

“Soğuk savaş sonrası” kavramı 11 Eylül olaylarına kadar günümüz uluslararası ilişkiler tartışmalarında en çok kullanılan terim olmuştur. Her konuda yapılan yorumların mutlaka buna atıf yapılarak yorumlandığı bu geçiş döneminin en önemli tartışma konusu ise; iki kutuplu sistemin yerini, ABD hegemonyasına mı, yoksa çok merkezli bir uluslararası yapıya mı bıraktığıdır. Görünürde, birkaç güç odağının politika ürettiği varsayılrsa da, ABD'nin tartışılmaz askeri üstünlüğünün dünyanın her yerine müdahale edebilecek konumda olması, tek kutuplu bir uluslararası sistem yaşadığımızın en önemli kanıtı sayılmaktadır.

Soğuk savaş döneminin sonrasında uluslararası sistemde ABD tek lider ya da hegemon güç olarak ortaya çıkmıştır. ABD'yi dengeleme çabaları ise, ancak 2000'li yıllardan itibaren yoğunluk kazanmıştır. Günümüzde güç oranları farklı olsa da, ABD, AB, Çin ve Rusya günümüz önemli güçlerinden olarak, uluslararası sistemde aktif politikalar sürdürmektedirler. Bu süreçte ön plana çıkan iki ülke ise Rusya ve ABD'dir. Putin dönemi ekonomi ve siyasal politikaları ile güç kazanan Rusya eski gücüne

⁸² Haşim Türk, *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası*, Nobel Yayınları, Ankara, 2007, s.30.

⁸³ Türk, a.g.e., s.30-31.

kavuşabilmek, bölge enerji kaynaklarında söz sahibi olmak ve ABD ile rekabet edebilmek için ön plana çıkmaktadır. Afgan ve Irak işgali ile bölgeye yerleşen ve mevcut konumunu sürdürmek ve Rusya'nın hakimiyetini önlemeye çalışan ABD'de, Rusya'ya benzer politikalar sürdürmektedirler.⁸⁴

ABD'ye 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleştirilen terörist saldırılar, transatlantik dünyanın ve Avrupa'nın güvenlik anlayışını derinden sarsmıştır. 11 Eylül tarihi, uluslararası güvenliğin nasıl algılanması gerektiğinin bir daha sorgulanmasına neden olurken; yeni dünya düzeni içerisinde ittifaklar ve topluluklar içerisinde fikir ayrılıklarını ve bölünmeleri de beraberinde getirmiştir. Her ne kadar ABD ile Avrupa genel bir terörizm kavramına karşı birleşmişlerse de; izlenen yöntemler ve yapılması gerekenler konusunda farklı düşüncelerde ilerlemeyi tercih etmişlerdir.

Aynı zamanda bu bölünme, AB'nin kendi içinde de yaşanmış ve Atlantik durusu benimsemiş AB üyesi ülkelerle, daha sivil boyuttaki AB yanlısı fikirleri AGSP çatısı altında gerçekleştirmek isteyen ülkelerin çatışmasına neden olmuştur. Irak Politikası konusunda ABD'yi eleştiren, AB ülkeleri Almanya, Fransa, Belçika ve Lüksemburg'a karşı; İngiltere, İspanya, İtalya ve Irak Savaşı sonrasında AB'ye üye olan MDA ülkelerinden Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti gibi devletler de ABD tarafına daha yakın bir duruş takınmışlardır.⁸⁵

Soğuk Savaş sonrasında, siyasal bölünmüşlüğü ortadan kalkan Avrupa'da entegrasyon ve işbirliği ilkeleri yayılmaya başlamıştır. Orta ve Doğu Avrupa'daki Sovyet hegemonyasından kurtulan ülkeler liberal ekonomi ve demokrasiyi benimseyip Avrupa Birliği'ne girme hesapları yaparken AB üyeleri de sürdürdükleri ekonomik bütünleşme hareketini daha da derinleştirerek siyasal bütünleşme yolunda adımlar atmak için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Değişen bu yeni ortam, NATO ve BAB'nin birlikte hareket ederek Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği açılımını gerçeğe dönüştürmelerini gerekli kılmıştır.⁸⁶

⁸⁴ Dedeoğlu, a.g.e, s.118-121.

⁸⁵ Olkaç P., *Avrupa Güvenliğinde Türkiye'nin Değişen Konumu*, Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslar arası İlişkiler Anabilimdalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s.105.

⁸⁶ Çayhan B.E., "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, No:3, 2002, s. 47.

AGSK'nin oluşum aşamasında birden fazla gelişmeden bahsedilebilir. Bunlardan bir tanesinin BAB Maastricht Zirvesi olduğu bilinmektedir. 1991 Aralık ayındaki Maastricht BAB Bakanlar toplantısında, üye devletler AGSK'ni kabul etmiş, BAB'nin NATO'nun Avrupa ayağı ve savunma bileşeni olarak görev yapmasını öngörerek savunma konularında daha fazla sorumluluk ihtiyacının olduğuna ilişkin bir deklarasyon yayınlamışlardır.⁸⁷

AB üye devletlerinde güvenlik ve savunma alanında bütünleşme konusunda genel bir siyasi irade eksikliği gözlenmektedir. Siyasi iradedeki eksikliğin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bilindiği üzere ABD, AGSP'ne çok sıcak bakmamaktadır. Wallerstein'in AGSP konusunda Batı Avrupa'nın ABD'nin engellemelerine neden karşı çıkmadığına ilişkin bir yorumuna bakıldığında, bunun sebepleri arasında ilk olarak Avrupa'da ABD'ye minnetkâr yaşlı bir kuşak olduğunu ve ABD'ye karşılık ödemek istediklerini; ikinci olarak Avrupa'da ABD ile birlikte uygar olmayan halkların taleplerine karşı durmak gerektiğine inananların olduğunu; üçüncü ve bu çalışmanın konusu bakımından asıl önemli olarak ise Avrupa'luların siyasi birliktelikte daha ne kadar ileriye ve ne hızla gitmeyi arzu ettikleri konusunda tam emin olmamalarını saydığı görülür.⁸⁸

Bu son sebep, siyasi irade eksikliğinin varlığını destekleyen bir görüş olarak ileri sürülebilir. Nitekim Kagan'ın ileri sürdüğü görüşe göre de, AB'nin etkin bir uluslararası aktör olamamasının kapasite ve beceri sorunu değil, irade ve isteğin eksikliğidir. Benzer şekilde, Avrupa Parlamentosu Güvenlik ve Savunma Alt-komitesi Başkanı Karl Von Wogau'nun, AGSP'nin geleceği ile ilgili hazırlamış olduğu bir raporda, AGSP'nin gelişmesinin önündeki en büyük engel olarak üye devlet hükümetlerinin bu yöndeki siyasi isteksizlikleri gösterilmektedir. AGS ve AGSP'nin geleceği konusundaki Avrupa Parlamentosu oturumunda, Wogau'nun aktardığına göre, Konsey'de savunma Direktörü Claude-France Arnould, AB içinde yeteneklerin etkin kullanılmadığını, konu askerin hayatını riske atmaya gelince siyasi direncin oluşarak üye devletlerde siyasi irade eksikliğinin ortaya çıktığını, bunun da yeteneklerde ve bütçede sorun yarattığını

⁸⁷ Çakmak, a.g.e., s.183-184; Türker, a.g.e., s.56.

⁸⁸ Kahraman S., "Irak Krizi'nin ODGP Üzerine Etkileri", *ATAUM Bülten*, Kış-Bahar 2003, s.5.

söylemiştir. Yine raporda, bu görüşün, bu toplantıya katılan Avrupa Parlamentosu üyeleri ve uzmanların çoğu tarafından da paylaşıldığı belirtilmektedir.⁸⁹

Bir diğer husus olarak üyeler arasındaki farklılıklar sayılabilir. Üyeler arasındaki farklılıklar, gerçekten de AB'nin ciddi bir uluslararası örgüt olmasının yolunu engellemektedir. Bunu aşabilmek ve istikrar ve güvenliği sağlayabilmek için AB, politikalarını ortaklaşa olarak kabul edilen küresel bir bakış açısıyla oluşturmalıdır. Zira AB, ancak bu şekilde ortak tabanlı olarak oluşturduğu projelerde başarılı olarak bir Avrupa güvenlik mimarisi oluşturabilir.⁹⁰

AB'de ileride önemli operasyon yürütürken sorun olabilecek en temel eksiklik, askeri yetenekler konusudur. Bu nedenle konuşlandırılabilirlik, hareket kabiliyeti, sürdürülebilirlik ve etkin müdahale için AGSP'nin askeri yönünün güçlendirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Üye devletler silah altında yaklaşık 1,8 milyon kişi bulundurmalarına rağmen, bu kuvvetlerin sadece yüzde 10-15'ini yurtdışı görevler için konuşlandırabilmektedir. Çünkü üyelerin çoğu silahlı kuvvetleri zorunlu askerlik sistemine dayandırmakta ve devlet sınırlarının korunmasına öncelik vermektedir. Bununla beraber Avrupa, askeri birliklerini ve bu birliklerin teçhizatlarını uzak mesafelere taşıma imkanlarına da sahip değildir. Bunun da ötesinde konuşlandırılabilir kuvvetlerin sayısının sınırlı olması AB'nin Birlik sınırları dışındaki askeri operasyonları sürdürebilme becerisini azaltmaktadır⁹¹

Bu ayrımlar görüş farklılıklarını tetiklemekte, aynı zamanda üyeler arasında kara veya deniz ülkesine sahip olanlar, küçük-büyük ülkesi olanlar, federalist-statik yaklaşımlılar, küreselci ya da yerel, kuzeyde-güneyde bulunanlar vb. şeklindeki ayrımlardan da kaynaklanmaktadır.

Bu konudaki sorunun en başta, AB'nin içinde AGSP'nin en temel göreviyle ilgili uzlaşının bulunmaması olduğu söylenebilir: NATO'nun destekleyici kolu mu, yoksa bağımsız bir AB gücü mü, yoksa yalnızca barış koruma ve insani yardım yapan bir kuvvet mi olacağı yönünde çalışma yapılmalıdır. Bu konuda fikir birliği olmadıkça diğer konular zaten baştan ilerleyememeye mahkûm olacaklardır. AB içinde; Kuzey-

⁸⁹ Kahraman, a.g.e., s.5-6.

⁹⁰ Ehrhart H.G., *What model for CFSP?*, Chaillot Papers No.55, Paris Institute for Security Studies, Ekim 2002, s.21-22.

⁹¹ Tunçsiper, a.g.e., s.137.

Güney, Doğu-Batı, İngiltere ve diğerleri, geleneksel-merkez sol, eski-yeni, küçük-büyük ülkeler arasında, ciddi nitelikteki yaklaşım farklılıklarının günümüzde varlığını koruması ve “Avrupalı” üst kimliğinde birleşmemeleri durumu, ortak bir tavır takınılmasını engellemektedir.⁹²

Hiç şüphe yoktur ki AGSP'nin gelişimi için gerekli olan yeterli operasyonel kabiliyet ile desteklenmiş bir kurumsal yapının işleyebilmesi, ancak güvenlik politikası, amaçları, çıkar ve risk tanımları ve onlara karşı nasıl hareket edileceğine dair görüşlerde uzlaşma ile gerçekleşebilir. Uzlaşma ise üyeler arasında görüş birliği olmasını gerektirir. Şu durumda, AB içinde, savunma politikalarının sınırları konusunda görüş birliği olmamasının ve bunun da ortak politikalar üretememeye yol açmasının başlıca sorunlardan olduğu ifade edilebilir.

AGSP'na sorun çıkartan diğer bir husus, güvenlik ve savunma politikasının net rolü konusunda Londra ve Paris arasında ortaya çıkan belirsizliktir. İdeolojik açıdan, İngiltere hâlâ, AGSP'nı Avrupa'nın askeri imkanlarını iyileştirecek ve arkasından Atlantik-Ötesi bağlantıyı kuvvetlendirecek bir yol olarak görmektedir.

Fransa ise, buna rağmen, uzun dönemde Avrupa'nın bağımsız savunma gücüne sahip olabileceğine ve bunun olması gerektiğine inanmaktadır. Maastricht Antlaşması ile AB'nin ortak politikaları arasına sokulan dış politika ve güvenlik konuları, uluslar üstü yönetim mekanizmalarının dışında bırakılmıştır. Dış politika ve güvenlik konuları ile ilgili karar alma sürecinde hükümetler arası konferanslar sistemi benimsenmiştir. Bu anlamda, tek bir Avrupa Dış ve Güvenlik Politikası'ndan çok üye ülkeler arasında işbirliğine ve koordinasyona vurgu yapılmıştır. Bu durum, tek bir üye devletin ODGP kararlarının uygulanmasını engelleyebileceği anlamına gelmektedir.⁹³

Bu temel sorunu çözülemeyince, AB, küreselleşmenin tüm tehlikelerine açık, zengin fakat savunmasız bir serbest ticaret bölgesi olmaktan öteye gidemeyecek,

⁹² Koç Ş.B., “Savaş Saatinin Tik-Takları –AB'nin Irak Pozisyonu – Türkiye ve ABD”, *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Bülteni*, Ocak 2003: <http://www.avsam.org/gunlukbulten/aesiv/-2003/2901.htm#amerika>.

⁹³ Şalcı Ş. G. , *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilimdalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.159-160.

üyelerin bir bölümü güvenliklerini AB dışında arayacaklardır. Bu durum da AB'nin aşması gereken zorlukların arasında olacaktır.⁹⁴

ABD, Türkiye'nin AB üyeliğinin en büyük destekçilerinden biridir. Bu destek daha çok stratejik nedenlere dayanmaktadır. Büyük Ortadoğu Projesi ve Karadeniz bölgesine yönelik ABD ilgisinin çok yoğun olduğu bu dönemde Türkiye'nin AB üyesi olarak Batı'ya demir atması ABD açısından stratejik bir öneme sahiptir;⁹⁵ çünkü Türkiye, küresel anlamda enerji kaynakları üzerinde mücadelenin sürdüğü coğrafyanın merkezinde yer almaktadır. Küresel stratejik çıkarları olan ABD bunun AB ise Türkiye'ye, bu coğrafyaya komşu olması nedeniyle kendisine sorun getireceği şeklinde bakmaktadır.⁹⁶

ABD'nin Türkiye'ye bu yöndeki bakış açısını belki de en güzel ifade eden eski ABD Başkanı Bill Clinton'un 1999'daki Türkiye ziyaretinde yaptığı konuşma ile ifade etmiştir: "Osmanlı'nın dağılması ve yeni bir Türkiye'nin ortaya çıkması bu yüzyılın tarihini şekillendirmiştir. Bulgaristan'dan Arnavutluk'a, İsrail'e ve Arabistan'a kadar yeni ülkeler doğmuştur; sınırların kaymasıyla ortaya çıkan çatışmalar, bugün Ortadoğu'da ve eski Yugoslavya'da karmaşıklığı yol açmıştır.

Soli Özel'e göre Türkiye'nin AB üyesi olarak Batı sistemi içinde kalması ABD açısından büyük öneme sahiptir. Türkiye'nin hem stratejik konumu hem de çevresindeki istikrarsızlık ve sorunlara taraf olması nedeniyle, Batı dışında kalacak bir Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgede nelere yol açabileceği ABD'yi kaygılandırmaktadır. Ancak Türkiye'yi Batı sistemi içinde tutmanın da ciddi bir yükü vardır ve bu yük ABD'nin tek başına kaldırabileceği bir yük değildir. Bu nedenle de Türkiye'yi AB'ye entegre ederek, Türkiye'nin ekonomik ve mali yönden kalkınma yükünü AB'ye yüklemek istemektedir.⁹⁷

Çağatay'a göre ise; ABD'nin Türkiye'nin üyeliğini desteklemesinin iki nedeni vardır. Bunlardan birincisi stratejik nedendir. Hem Müslüman hem de demokratik bir

⁹⁴ Karaosmanoğlu A., "AGSK Açısından Türkiye-AB İlişkileri", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl: 4 Sayı: 14 Şubat, Mart, Nisan 2001, s.156-166.

⁹⁵ Larrabee F. S. , "American Perspectives on Turkey and Turkish-EU Relations" *AICGS Advisor*, September 2004, http://www.aicgs.org/c/larrabee_turkey.shtml

⁹⁶ Dedeoğlu B. , "Değişen Uluslararası Sistemde Türkiye-ABD İlişkilerinin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkileri", Faruk Sönmezoğlu (ed.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul, 2001.

⁹⁷ "Soli Özel ile Röportaj", http://www.turkishtime.org/kasim/25_3_tr.htm

ülke olan Türkiye'nin Batılı bir ülke olması, ABD'nin Türkiye çevresindeki hedefleri açısından önemlidir. İkincisi; ABD, AB içerisinde İngiltere gibi davranan bir başka ülke istemektedir. Türkiye, Avrupa'nın kıyısında yer alan bir ülke olduğunda diğer AB devletlerinden farklı olarak güvenlik konularında ABD ile birlikte hareket edebilecek ve AB içinde çatlak yaratabilecektir.⁹⁸

Dedeoğlu'na göre ise; yukarıdaki görüşlerin yanında, ABD gerçekte Türkiye'nin üyeliğini desteklemiyor da olabilir. Türkiye'yi AB üyeliğine teşvik eder görünen açıklamalar aslında, Türk hükümetlerinin güvenini sağlamaya yönelik bir diplomasi taktiği olabilir. AB'nin Türkiye'nin tam üyeliğine koşul olarak ileri sürdüğü Kopenhag Kriterleri, ABD tarafından da özellikle Kongre'de Türkiye'ye yönelik yardım görüşmeleri sırasında bir şart olarak kabul edilmektedir.⁹⁹

Bu davranışları, aslında ABD ve AB'nin Türkiye'ye yönelik politikalarında benzerlik olduğunu düşündürmektedir. Farklılık, AB'nin Türkiye'nin sorunlarını kendisinin çözüp AB'nin önüne gelmesini beklemesi ile ABD'nin gerekli gördüğünde Türkiye'ye müdahale etme kapasitesi ve isteğinin bulunmasındadır.

Bu sayede Türkiye sürekli AB eşiğinde tutulacak, ABD'de Türkiye üzerindeki kontrolünü devam ettirebilecektir. ABD'nin Türkiye'nin AB üyeliğini desteklerken izlediği yolda dikkat çekicidir. ABD yönetimleri, Türkiye'yi üyelik yolunda gereken reformları yapmaya yöneltmekten çok AB ülkelerinde Türkiye lehine lobi faaliyeti yürütmekte hatta bazen Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan ülkelere baskı yapmaktadır.¹⁰⁰

ABD'nin Türkiye'nin üyeliğine destek vermekteki amacı ne olursa olsun, bu destek iki yüzlü bir kılıç gibidir. ABD'nin Türkiye'nin üyeliği için lobi faaliyeti yürütmesi olumlu sonuçlar yaratsa da, basta Fransa olmak üzere bazı AB ülkelerinde tepki de yaratmaktadır. Bu destek yüzünden bazı liderlerce Türkiye, ABD'nin Truva Atı olarak görülmekte ve Türkiye'nin üyeliğinin birlik içindeki ABD etkisini arttıracığı iddia edilmektedir. Türkiye'nin bu konuda temkinli olması gerekmektedir. AB üyeliği için gerekli olan reformları hayata geçirmek, ABD'nin Türkiye adına yürüteceği lobi faaliyetlerine güvenmekten daha fazla önem arz etmektedir.

⁹⁸ Çagaptay S., "Türkiye-AB-ABD İlişkileri", *Türkiye-AB-ABD İlişkileri Paneli Konuşma Metni*, Politika Merkezi Derneği, Ankara, Kasım 2005,

http://www.politikamerkezi.org.tr/images/stories/sonercagaptay_112005.doc

⁹⁹ Dedeoğlu, a.g.e., s.249.

¹⁰⁰ Dedeoğlu, a.g.e., s.249.

Aynı zaman ABD'nin Türkiye'nin AB üyeliğine desteği kendi içinde bir çelişkiyi de barındırmaktadır. Türkiye, AB üyeliği ile beraber dış politikasının genel çerçevesini AB'nin genel dış politika eğilimlerine göre belirlemek durumunda kalacaktır. Bu durumda Türkiye, ABD ile eskisi kadar, birlikte hareket edemeyecektir. Ancak, yukarıda da belirtildiği üzere, AB 2003'te açıklanan strateji belgesi ile dış politikada genel olarak ABD çizgisine yaklaşmıştır. İki tarafın farkı kullandıkları yöntemlerin farklılığıdır. Böyle bir yakınlaşmanın daha ileri taşınması durumunda Türkiye ile ABD ilişkileri yakınlığını koruyabilecektir.

3.2.2. AB-Rusya ilişkileri

Sovyetler Birliği'nin dağılması, uluslararası ilişkilerde yeni bir dönem başlatmıştır. Yeni dönem, tüm uluslararası aktörler gibi AT'nu da etkilemiştir. Bu kapsamda, topluluk derinleşmeye karar vermiş ve üç sütunlu bir yapı kurarak AB adını almıştır. Birliğin dış politikada ortak bir tutum izlemeye karar vermesi, AB ile Sovyetler Birliği'nin halefi sayılan Rusya Federasyonu arasındaki ilişkilerin önem kazanmasına yol açmıştır.

AB'nin Rusya'yla ilişkilerinin başlamasında ve gelişiminde Almanya ve Finlandiya gibi bazı üye ülkelerin etkisi olsa da, Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından ortaya çıkan yeni uluslararası konjonktürde, siyasi olaylara karşı tek bir pozisyon belirlemek önem taşımıştır.

Rusya'yla ilişkiler de, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan ve Sovyetler Birliği'nin ardılı kabul edilen Rusya Federasyonu'nun yeni bir tehdit haline gelmesine fırsat bırakmadan, sisteme entegre etmek için ortak bir politika belirlemek ihtiyacından ortaya çıkmıştır. Hem AB'nin, hem de Rusya'nın dokümanlarından Rusya'nın AB'ne üyeliğinin söz konusu olmadığı açıkça görülmektedir. Avrupa'nın Rusya'ya bakışı ise, AB'nin Rusya'ya yönelik politikası, Rusya'yı dışlamak ile içeri çekmek arasındaki doğru yeri bulmak üzerine kuruludur. Rusya, üyelik için çok sorunlu ve çok büyüktür.

Ancak aynı zamanda çok büyük bir ekonomik potansiyel ve önemli bir siyasi güçtür. Bu durumda, Rusya'nın kıtadaki istikrarı tehlikeye atmayacak şekilde dışarıda tutulması ve özellikle 2004 genişlemesinden sonra, Rusya'nın izole edilmediğinin

çeşitli vesilelerle vurgulanması gerekmektedir. AB'nin Rusya politikasını, AB'nin 2002 yılında oluşturulan "komşuluk politikası" ve "geniş Avrupa" içerisinde görmek doğru olacaktır. Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi'nde, 2004 genişlemesinin Birliğe, ortak değerler temelinde komşularıyla ilişkilerini geliştirme fırsatı yarattığını belirtilmiştir.¹⁰¹

Zirve, Birliğin, Avrupa'da yeni bölünmelere neden olmayacak şekilde genişleme ve AB'nin komşularında istikrarı ve refahı teşvik etme kararlılığını vurgulamıştır. Bu kapsamda, genişlemenin Rusya'yla ilişkileri güçlendireceği belirtilmiş ve Ukrayna, Beyaz Rusya, Moldova ve Güney Akdeniz ülkeleriyle ticareti, sürdürülebilir kalkınmayı ve reformu teşvik edecek uzun dönemli bir yaklaşıma dayalı ilişkilerin kurulması çağrısında bulunulmuştur. Ayrıca, Zirve, "istikrar ve katılım süreci" kapsamında, Batı Balkanlar'ın Avrupa perspektifini de teyit etmiştir.¹⁰²

Bu çerçevede, Avrupa Komisyonu 11 Mart 2003 tarihinde, Birliğe üyelik perspektifi bulunmayan ancak 2004 genişlemesiyle Birlikle sınır komşusu olacak olan Rusya'yla, Batı Bağımsız Devletler Topluluğu'yla ve Güney Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerini yeni bir çerçeveye oturtmak için bir tebliğ yayımlamıştır. Bu tebliğde, AB'nin komşularıyla istikrara, refaha ve yakın komşuluk ilişkilerine dayalı bir ortaklık geliştirmeyi amaçladığı belirtilmektedir. Bu kapsamda, tüm komşuların, AB'nin iç pazarından yararlanmasına imkan sağlanacaktır. Bu, malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımının sağlanmasıyla pekiştirilecektir.

Komisyon Başkanı Prodi, genişlemeyle yeni bölünmeler yaratmak yerine, AB ile "dostluk halkası"ndaki ülkeler arasında derinleştirilmiş entegrasyonun, karşılıklı siyasi, ekonomik ve kültürel dinamizmi artıracığını ifade ederek AB'nin komşuluk politikasını özetlemiştir. Dış ilişkilerden sorumlu Komisyon üyesi Chris Patten de, geçen on yıl boyunca AB'nin en başarılı dış politika aracının, Birliğe üyelik olduğunu ancak bu durumun sürdürülebilir olmadığını belirtmiştir. Gelecek on yıl için, genişlemiş Avrupa içinde yaratılan istikrarın, güvenliğin ve refahın ihraç edilmesi için yeni yöntemler

¹⁰¹ "Communication from the Commission to the Council and the European Parliament", http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf, (11.12.2009)

¹⁰² "Communication from the Commission to the Council and the European Parliament", http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf, (11.12.2009)

bulunması gerektiğini eklemiş ve Birliğin komşularıyla ilişkilerinde daha açık bir vizyona sahip olmasıyla ilk adımın atılabileceğini dile getirmiştir.¹⁰³

Tebliğ, entegrasyonun ve serbestleşmenin ilerleyerek ve yavaş yavaş uygulanması için bazı tedbirler öngörmektedir. Bu tedbirler şunlardır¹⁰⁴: iç pazarın ve düzenleyici yapıların genişletilmesi, tercihli ticaret ilişkileri ve pazarların açılması, yasal göç ve kişilerin dolaşımı, ortak güvenlik tehditleriyle mücadelede yoğunlaşmış işbirliği, çatışmaların önlenmesi ve kriz yönetiminde AB'nin politik katılımının artırılması, insan hakları ve kültür konularında işbirliğinin artırılması ve karşılıklı anlayışın geliştirilmesi, ulaşım, enerji ve telekomünikasyon ağlarının entegrasyonu, yatırımların teşviki ve korunması için yeni araçlar, küresel ticaret sistemiyle entegrasyon için destek sağlanması, ihtiyaçlara daha iyi cevap verecek geliştirilmiş yardım düzeni, yeni mali kaynaklar.

Avrupa komşuluk politikası, genişleyen AB ile komşuları arasında yeni bölünmelerin yaratılmasının engellenmesini ve siyasi ve ekonomik alanlarda ve güvenlik konularında işbirliğini artırarak, komşuların AB faaliyetlerine katılımını amaçlamaktadır. Avrupa komşuluk politikası, Birliğe üyeliği içermemektedir. Bunun yerine, ortak değerlere karşılıklı saygı üzerine kurulu özel bir ilişki kurmayı hedeflemektedir. Hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, azınlık hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı, iyi komşuluk ilişkilerinin teşviki, sürdürülebilir kalkınma ve pazar ekonomisi ilkeleri, ortak değerleri oluşturacaktır. Komşuluk politikasında öncelikler belirlenecek ve ticaret, adalet ve içişleri, enerji, ulaştırma, bilgi toplumu, çevre, araştırma ve sosyal politika alanlarında özel konulu girişimleri içeren eylem planları hazırlanacaktır.¹⁰⁵

Eylem planlarının, her ülkeyle mevcut ilişkilere bağlı olarak farklılaşması öngörülmektedir. 1 Temmuz 2003 tarihinde Komisyon, komşuluk politikasını geliştirmek için yeni bir belge kabul etmiştir. Bu belge, komşuluk politikasının geliştirilmesi için gereken mali kaynakları iki aşamada düzenlemektedir.

¹⁰³ "Wider Europe-Neighbourhood-proposed new framework for relations with the EU's Eastern and Southern Neighbours", http://www.europa.eu.int/comm/world/enp/news/11032003_en.htm,

¹⁰⁴ "Wider Europe-Neighbourhood-proposed new framework for relations with the EU's Eastern and Southern Neighbours", http://www.europa.eu.int/comm/world/enp/news/11032003_en.htm,

¹⁰⁵ "What is the European Neighbourhood Policy (ENP)?", http://www.europa.eu.int/comm/world/enp/policy_en.htm, (11.12.2009)

2007'den sonra, yeni bir komşuluk yöntemi yaratılmasını önermektedir. Temmuz 2003 tarihli doküman, işbirliğinin daha ileri götürülmesi için dört temel amaç tanımlamaktadır¹⁰⁶: sınır alanlarında ekonomik ve sosyal kalkınmayı teşvik etmek, çevre, halk sağlığı, organize suçla mücadele konularında ortak tehditlere çözüm bulmak için birlikte çalışmak, etkin ve güvenli sınırları tesis etmek, yerel ve bireysel kontakların kurulmasını sağlamak. Komşuluk politikasıyla, genişlemiş Avrupa ile doğu ve güney komşularının siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek amaçlanmaktadır. Siyasi, kurumsal ve ekonomik reformların etkin uygulanması ve ortak değerlerin gösterilmesinde somut ilerlemeler karşılığında; tüm komşu ülkeler AB iç pazarının imkanlarından yararlanacakları gibi, karşılıklı çıkar alanlarında ileri işbirliği düzeyleri yaratılacaktır. İşbirliğinde ilerlemeler kaydedildikçe, mallar, hizmetler, kişiler ve sermaye serbest dolaşacaktır.¹⁰⁷

Kremlin'in dış politikasında Avrupa Birliği devletlerinin daima özel bir yeri olmuştur. Rusya Federasyonu Avrupa Birliği ile işbirliğine daima özel bir yer vermiştir. 1990'lı yıllarda Avrupa'ya hakim olan düşünce "genişleme" idi. Rusya Federasyonu, NATO'nun genişlemesini kendi güvenliğine yönelik bir tehdit olarak gördü. Başında, Atlantik Anlaşması'nın "stratejik ortağı" ve bu sisteme entegre olmaya ve böylece NATO'nun Avrupa'nın güvenlik merkezi içinde yer almaya yönelirken, Rusya tarafı, Avrupalı meslektaşlarına AGİK'in (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı) yararlarını ve önemini anlatmaya çalışmaktaydı.¹⁰⁸

Rusya Federasyonu, NATO'nun bir askeri birlik olmaktan çıkıp, politik bir yapıya bürünmesini, 1999'da stratejik konseptini, ilgi alanını genişletmesini bir risk faktörü olarak gördü. Özellikle, NATO'nun Kosova operasyonundan çok rahatsız olduğu belirtilmişti. Rusya Federasyonu, daima Avrupa'da fikri dikkate alınan bir güç olarak kabul edilmek istenmiştir. Soğuk Savaşın sonunda da bunun doğal olarak devam edeceğini düşünmüşlerdi. Varşova Paktının dağılması, iki Almanya'nın birleşmesinde

¹⁰⁶ "Wider Europe: Commission to Strengthen Cross-Border Cooperation with New Neighbours", http://www.europa.eu.int/comm/world/enp/news/01072003_en.htm, (11.12.2009)

¹⁰⁷ "Commission Decides on Further Steps to Develop its "Wider Europe" Policy", http://www.europa.eu.int/comm/world/enp/news/09072003_en.htm, (11.12.2009)

¹⁰⁸ <http://www.mondialisation.ca/index.php?context=viewArticle&code=RIA20060701&articleId=2710>, (11.12.2009)

gösterdikleri iyi niyet buna bir örnektir. Rusya bu birleşme sonrası Avrupa'da söz sahibi olabileceğini beklemekteydi.¹⁰⁹

Avrupa Birliği'nde ise önde giden devletler, kendi coğrafi gerçekleri içerisinde Birliğin Rusya Federasyonu'na yönelik politikasının özel bir önem taşıdığına altını sürekli çizmekteydi.

Genişleyecek bir Avrupa Birliği, daha çok sınırı paylaşacağı Rusya Federasyonu ile istikrarlı bir ilişki kurmak istemektedir; bu açıdan bakıldığında Brüksel için ilk önceliğin sınır güvenliğinin sağlanması ve dolayısıyla da sınır bölgelerinin ekonomik refahının artırılmasındadır. Avrupa Birliği'nin Rusya Federasyonu'na temkinli bakış açısı, hem jeopolitik açılardan tanımlanabilir, hem de sosyo-ekonomik bağlamda ele alınabilir. Konunun hem jeopolitik, hem de sosyo-ekonomik açıklamalarının bir bütünlük içerisinde ele alınmasının gerekliliği, coğrafi yakınlık çerçevesinde belirli risk unsurlarının toplumsal ve ekonomik etkenlerin de devreye girmesiyle orta ve uzun vadede kalıcı bir tehdit sorunsalına dönüşebilirliğinden kaynaklanmaktadır.

Bu bağlamda, özellikle sınır güvenliğinin sağlanması ve sağlamlaştırılması, sınır ötesindeki bölgelerin ekonomik refahının desteklenerek buradaki toplumsal mobilitenin Avrupa Birliği'ne yönelmesine engel olunması ve yine söz konusu bölgelerdeki yaygınlaşmış kriminalite sorunlarının hukuk devleti normlarında çözünebilirliğinin sağlanması, bu politikaların ana hatlarını oluşturuyor. Bu perspektifte, Kaliningrad konusu ile Baltık bölgesi, Ukrayna, Belarus, Moldova ve Kafkasya bölgesi Avrupa Birliği'nin Rusya Federasyonu ile ilişkilerinde öncelik tanıdığı konulardandır.

Rusya Federasyonu ve Avrupa Birliği ilişkilerinde büyük önemi olan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması şüpheler, bürokratik mekanizmaların ağırlığı, koordinasyon-eşgüdüm eksikliği yüzünden, Rusya Federasyonu'nun Fransa ve Almanya ile sürdürdüğü iyi ilişkilere, metinde birçok kez değişiklikler yapılmasına rağmen, umulan yönde ilerleme ve gelişme gösterememektedir. 2003 Mayıs'ında yapılan Zirve toplantısı bir dönüm noktasıdır.

- Ekonomik Alan
- Adalet ve İşçileri Alanı

¹⁰⁹ Trenin D., *Russia, the EU and the Common Neighborhood*, Brussels: CER, September 2005, s. 35

- Kültür ve Eğitim Alanı
- Dış Güvenlik Alanı

Burada altı çizilmesi gereken, kendisini ilgilendiren bir mesele söz konusu olduğu zaman, kurulacak Daimi Konsey aracılığı ile Rusya Federasyonu'nun AB'nin işlerinde söz söyleyebilecek olmasıydı. 2003 yılı sonunda, ilişkiler tekrar gergin bir duruma geldi. AB Komisyonu'nun, Dış İlişkilerden sorumlu yesi Christopher Patten, "AB'nin Geleceğine Yönelik Dış İlişkiler" zerine ye ülkelere sunduğu önerisinde Moskova ile ilişkilerde insan hakları konusunda mevcut çelişkileri vurguladı ve AB'nin Bağımsız Devletler Topluluğu ile ilişkilerin geliştirilmesi seçeneğini ortaya attı.¹¹⁰

Putin, Avrasya'daki merkezi konumu, tarihi imparatorluk kültürü, sahip olduğu doğal kaynakları ve özellikle de enerji kaynakları ve geniş coğrafyası ile birlikte nükleer yetenekleri ile öne çıkan Rusya'yı küresel jeopolitik etkinliğe sahip bir Avrasya gücü yapabilmek için Rus yönetimini ve ekonomisini merkezileştirdi, IMF ile ilişkilerini kesti, ulusal çıkarlarına zarar veren sivil toplum örgütlerini etkisiz hale getirdi. Putin, sadece Rusya'nın sahip olduğu petrol ve doğalgaz kaynaklarını değil, aynı zamanda komşu ülkelerin enerji kaynaklarını da kullanarak ve enerji akışında regülatör rolü oynayarak ve böylece enerjiyi yumuşak bir g gibi kullanarak etkinlik sağladı.¹¹¹ Fiyat nedeni ile enerji gelirlerindeki yükselişi bir avantaja dönüştüren Putin, Rus ekonomisinin 1997 yılından bu yana yıllık yüzde 6-7'lik büyüme sağladı. Güçlenen merkezi otoriter yönetimi ile etkinlik kazanırken şangay İşbirliği rgt' (şİ) içinde Çin ile işbirliği yaparak ABD'nin Avrasya çıkarları karşısında jeopolitik etkinliğini arttırmaktadır. ABD'nin asıl rakiplerinin Rusya, Çin ve Hindistan olduğunun bilincinde; bu nedenle de ABD karşısında Hindistan ve özellikle Çin ile ilişkilerini geliştirmeye zen göstermektedir.¹¹²

Rusya'nın en büyük amacı eski büyük g konumuna tekrar çıkmak ve bu anlamda da tek kutuplu dünya düzenini değiştirmek olsa da, yakın hedefi aslında rakipleri olan ABD ve AB'ne uzun süredir üzerinde birçok stratejik mevziler kaybettiğini hissettiği yeni bağımsız cumhuriyetlerden oluşan yakın çevreyi yeniden düzenlemektir. Rusya'nın Batı'ya meydan okuması veya yakın evre üzerinde

¹¹⁰ Trenin, a.g.e., s.35.

¹¹¹ Strateji, "ok Kutuplu Düzenin Başlangıcı", *Cumhuriyet*, 26 şubat 2007.

¹¹² Cumhuriyet Strateji, "ok Kutuplu Düzenin Başlangıcı", *Cumhuriyet*, 26 şubat 2007.

kontrolünü sağlaması büyük ölçüde gelecek Hazar petrol ve doğal gaz boru hatlarının nereden geçeceğine bağlıdır. Cevabın Rusya üzerinden mi yoksa onu dışarıda bırakarak başka kanaldan mı olması bütün akışı değiştirecektir.

Enerji boru hatları aslında iki taraf için de eşit derecede öneme sahiptir. AB ve ABD tek ve/veya risk durumu yüksek olan Ortadoğu ve Rusya enerji kaynaklarına olan bağımlılığını azaltmak istemektedir. Diğer yandan Moskova, ülkenin ihracat gelirlerinin üçte ikisini petrol ve doğalgaz satışından sağlandığı bir dönemde bu gelir kaynağını korumak ve hatta daha da artırmak arzusundadır. En önemlisi de, Rusya bütçesinin %30-40'ını savunma ve güvenlik alanlarına ayırmaktadır. Putin 2 Eylül'de Özbek Devlet Başkanı İslam Kerimov ile Rusya üzerinden yıllık 30 milyar metreküp doğal gaz taşıma kapasitesine sahip ve Türkmenistan ile de bağlantısı olacak başka bir doğal gaz boru hattının inşası konusunda sözlü bir anlaşmaya vardı. Rusya zaten önemli miktarda doğal gaz kaynağını bölgeden kendi boru hatları sistemi üzerinden piyasalara ulaştırırken, Mayıs 2007'de Türkmenistan ile yıllık 80 milyar metreküp doğal gaz kaynağını 25 yıl süreyle taşıma konusunda da bir anlaşma imzalamıştır.

Diğer taraf da Washington, Brüksel ve Ankara, olası Özbekistan ve Kazakistan kaynaklarına da bağlanarak, Türkmenistan'dan Hazar'ın tabanından geçerek Güney Kafkasya ve Türkiye'ye ulaştırılacak Trans-Hazar doğal gaz boru hattının gerçekleştirilmesi konusunda çabalarını yoğunlaştırmaya başladılar. Trans-Hazar boru hattı aslında 1990'ların ortalarından bu yana tartışılmaktadır. Bu hat bugün Hazar, Irak ve diğer olası doğal gaz kaynaklarının Türkiye üzerinden orta Avrupa'ya taşınmasını sağlayacak Nabucco projesinin en önemli ayağı olarak görülmektedir.

AB-Rusya ilişkilerinin siyasal olduğu kadar ekonomik boyutu da önem arz etmektedir. Taraflar arasındaki ekonomik ilişkiler geçen beş yıl içerisinde %70 oranında artış göstermiştir. Rusya, ihracatının %60'ını AB ülkelerine yapmaktadır. AB'ye gelince, Rusya AB'nin gaz ve petrol ihtiyacının üçte birini sağlayarak AB'nin en önemli gaz ve petrol tedarikçisi olmaktadır. Rusya'nın ihracat ortaklarında ilk sırada 24.493 milyon dolar ile Almanya'yı, İtalya, İngiltere, Fransa ve İspanya izlemektedir. Diğer taraftan Rusya'nın ithalat ortakları arasında Almanya ilk sırada yer almaktadır. Bunu Fransa, İngiltere, İspanya ve İtalya izlemektedir.

Politikaya gelince, AB genişlemeleriyle birlikte, şu anda beş AB üyesi ülkenin Rusya'ya sınırı bulunmaktadır. Bununla birlikte hem Rusya hem de AB Ukrayna, Gürcistan, Moldova ve diğer bölge ülkelerinde yaşanan gelişmeleri dikkatle izlemektedirler. Diğer yandan AB, özellikle İran gibi hassas dengelerde yürütülen ülkelerle olan ilişkiler bağlamında Rusya'ya ihtiyaç duymaktadırlar. Sayılan bu faktörler değerlendirildiğinde denilebilir taraflar, karşılıklı bağımlılığın da etkisiyle, realist bir işbirliğinin önemini kavramış gibi görünmektedirler. AB'nin Rusya'ya yönelik tavırlarında iki farklı tutum göze çarpmaktadır. Bir tarafta, Rusya ile iyi ilişkilere sahip olunması taraftarı olan AB'nin en önemli üyeleri bulunurken, diğer tarafta ise geçmişte Sovyet idaresinde bulunmuş olan ve Rusya'yı tehdit olarak algılayan ve ülkeler bulunmaktadır.

3.3. 2002 sonrası AB'nin genişleme süreci

Avrupa Birliği 1993 Kopenhag Zirve Toplantısında aldığı kararlar uyarınca eski Varşova Paktı ülkeleri olan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan bir genişleme süreci başlatmıştır. AB Komisyonunun genişlemeye ilişkin stratejisine esas teşkil etmek üzere hazırladığı öneriler 16 Temmuz 1997 tarihinde "Gündem 2000" başlıklı bir raporda açıklanmıştır. Raporda Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin ve GKRY'nin iki dalga şeklinde 2000'li yıllarda AB'ne tam üye olmaları öngörülmüştür.

Federal Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından kurulan Avrupa Toplulukları (AKÇT, AET, Euratom) 1 Ocak 1973'te İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın katılımıyla "Dokuzlar", 1 Ocak 1981'de Yunanistan'ın katılımıyla "Onlar", 1 Ocak 1986'da İspanya ve Portekiz'in katılımıyla "Onikiler" adını almıştır. AB, 1 Ocak 1995 tarihinde Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın katılımıyla "Onbeşler" olarak varlığını sürdürmeye başlamıştır.

AB genişleme prosedürlerine göre, AB üye adayı olabilmek için bir ülkenin taşınması gereken bazı kriterler vardır. 1995 Madrid Zirvesi'nde onaylanan ve Kopenhag Kriterleri olarak adlandırılan bu kriterler şöyledir:¹¹³

¹¹³ Canbolat İ., *Avrupa Birliği: Uluslararası Bir Sistemin Teorik, Kurumsal, Jeopolitik Analizi ve Genişleme Sürecinde Türkiye ile İlişkiler*, 3. baskı, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 268.

- Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasını garanti altına alan kurumların istikrarı,
- İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığının yanı sıra Birlik içindeki rekabetçi baskılar ve piyasa güçleri ile başa çıkabilme yeteneği,
- Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyulması dâhil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyeti.

Avrupa Birliği'nde tam üyelik ile ilgili öngörülen prosedür ana hatlarıyla şu şekilde olmaktadır: ¹¹⁴

- Başvuru (AB Konsey'ine)
- Komisyon tarafından başvurunun Komisyon'a havalesi
- Komisyon görüşünün bir rapor halinde Konseye sunulması
- Konsey'in oybirliği kararı (siyasi nitelikte ve Komisyon görüşüne uymak zorunda olmaksızın)
- Konsey kararı olumlu ise Avrupa Parlamentosunun uygun görüşün alınması (üye tam sayısının salt çoğunluğu ile)
- Müzakere dönemi
- Katılma Antlaşmasının onaylanması (Antlaşmaya taraf olan tüm devletlerce, kendi anayasal gereklerine uygun olarak)

Kopenhag ve Madrid Zirvelerinden sonra ve Madrid Zirvesi'nde ortaya konulan talep doğrultusunda Komisyon tarafından hazırlanan ve 15 Temmuz 1997 tarihinde kabul edilen Gündem 2000 adlı rapor, 21. yüzyılın başlarında AB'nin karşı karşıya olduğu sorunları ve bunlara ilişkin olarak çözüm önerilerini içerirken, bu çerçevede AB'nin genişleme stratejisini de ele almıştır. Bu raporda Kopenhag Kriterleri esas alınarak konuyla ilgili ayrıntılar belirlenmiştir. Raporda, "katılım ortaklığı" ve "aday ülkelerin topluluk programlarına ve mekanizmalarına daha geniş katılımı" gibi yeni katılım öncesi araçları önerilmiştir. ¹¹⁵

Aday ülkelerin tam üyeliğe kabulü ve müzakerelerin, Kopenhag kriterlerine uygunluk ölçüsünde gerçekleştirileceği açıklanmıştır. İlk dalgada Kopenhag kriterleri dediğimiz kriterlere; demokrasi, insan hakları, ekonomik gelişme, Topluluk

¹¹⁴ Güran N., *Uluslararası Ekonomik Birleşme ve Avrupa Birliği*, Anadolu Matbaası, İzmir, 2002, s. 205.

¹¹⁵ Güran, a.g.e., s. 97.

müktesebatını benimsemek gibi maddelere en fazla uyum gösterebilme yeteneğine sahip olduğu değerlendirilen, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya ve Estonya, söz konusu kriterlere göre daha geri bir durumda bulunan ikinci dalgada ise Slovak Cumhuriyeti, Litvanya, Letonya, Bulgaristan ve Romanya yer almıştır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi de daha önce alınan bir kararla söz konusu genişlemenin içine dâhil edilmiştir. Bu kapsamda yürütülen müzakereler sonrasında 1 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla, Malta, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Estonya, Slovak Cumhuriyeti, Litvanya, Letonya ve Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti (Kıbrıs Cumhuriyeti adı altında) Avrupa Birliği üyesi olmuşlardır. Böylece Birlik 25 üyeye ulaşmıştır. 2007 yılında ise Romanya ve Bulgaristan'ın üyelikleri ile 27 üyeli bir birlik haline dönüşmüştür.

3.3.1. Ekonomik Kriz

Dünya ekonomisi ülkelerin birbirine ekonomik ilişkiler ile bağlandığı bir alandır. Dünya ekonomisinin gelişimi sürecinde devletlerin yanında uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler gibi ekonomik birimler de eklenmiştir. Günümüz global ekonomisinde ise nerdeyse her unsur birbirine sıkıca bağlı durumdadır.

Global ekonomi en geniş anlamı ile, ulusal ekonominin dünya piyasalarına eklenmesi ve bütün iktisadi göstergelerin ve karar süreçlerinin giderek dünya piyasalarının dinamikleriyle belirlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu olgu, gerçekte dünya kapitalizminin doğuşundan bu yana ayrılmaz bir parçası olmasına karşın, özellikle 1970'li yıllardan itibaren giderek hız kazanmış ve elektronik bilgi işlem teknolojilerindeki gelişmeleri de arkasına alarak tüm dünyanın tek bir pazara dönüştürülmesine yönelmiştir. Bu bağlamda global ekonominin iki temel niteliğine vurgu yapılabilir, bunlardan birincisi, ulusal mal, hizmet ve finans piyasalarının serbestleştirilmesi; ikincisi, uluslararası sermaye akımlarının önündeki tüm idari ve yasal düzenlemelerin kaldırılarak ulusal üretim ve emek piyasalarının kuralsızlaştırılmasıdır.¹¹⁶

Küreselleşmenin etkisi özellikle 1990'lı yıllar finansal sektörün ve bu sektöre ilişkin piyasaların geliştiği bir dönemdir. Finansal serbestleşme süreci aşırı şekilde

¹¹⁶ Barbaros R. F., "Küreselleşme Sürecinde Devletin Rolü:Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", 2004 *Türkiye İktisat Kongresi Tebliğ Sunuşları Kitapçığı*, İzmir, DPT, s.17-19.

büyümesinin ilk etkileri gelişmekte olan ülkelerde görülmüştür. 1994 Meksika, 1997 Asya, 1998 Rusya krizleri bu döneme damgasını vurmuş ve finansal piyasalara ilişkin tartışmaları arttırmıştır. 2007 yılında ABD’de başlayan Mortgage krizi kısa süre içinde başta gelişmiş ülkeler olmak üzere tüm dünyayı etkilemiştir.

Finansal serbestleşmelerin artması, iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve finans sektörünün giderek büyümesi yeni krizlerin habercisi niteliğindedir. Bu nedenlerle kredi tedarikinde meydana gelen artışın, yeni borç ihraçlarında, konut fiyatlarının değerlenişinde ve daha sonra da temerrüt oranlarında hızlı bir artış meydana getirmiştir. 2007 yazından itibaren, ABD sağlıkta büyük bir çekilme, risk dağılımında artış ve kredi piyasası işleyişinde bir gerileme yaşanmaya başlamıştır. Elbette 2007 ABD subprime krizinin nedenleri, düşen ABD konut fiyatlarına dayanmaktaydı. ¹¹⁷

2008 küresel krizi, altında emlak fiyatlarının şişkinliği de olsa, kredinin değil ona dayanılarak yapılan işlemlerin yarattığı bir çeşit kredi krizi olarak tanımlanıyor. Sorunu yaratan şey, kredinin elden ele inanılmaz bir ölçekte el değiştirmesinden kaynaklanıyordu. Bu el değiştirme türev ürünler adı verilen bir finansal buluşla yapılıyordu. Türev ürün, şirketlerin başka işlemlerden doğan risklerini alışverişe konu edebilmelerini sağlayan sözleşmelerdir. Bu sözleşmeler, mortgage kredisini verenin bu krediyi kullanan tarafından geri ödenmemesi riskini üçüncü kişilere, örneğin hedge fonlara devretmeye yarıyordu. Riski devreden kredi kuruluşları çok daha büyük risklere girebiliyor ve krediler ile doğal olarak türev ürünler çığ gibi büyüyordu. Başlangıçta riski devretmeye yarayan ve bu anlamda sistemde bir sigorta işlevi gören türev ürünler giderek kendileri birer risk unsuru olmaya başlamışlardı. ¹¹⁸

Makroekonomik açıdan bakıldığında da durum karışıktı. ABD, tarihinin en büyük cari açıklarını veriyordu. Buna karşılık büyük miktarda fon çekiyor ve bununla cari açığını finanse ediyordu. Sistem kabaca şöyle işliyordu: ABD’li şirketler sermayelerini, teknolojilerini alıp Çin’e gidiyor, orada yatırım yapıp, ucuz Çinli emeğiyle üretime başlıyor, ürettiklerini ağırlıklı ABD ve Avrupa pazarına satıyor, oradan elde edilen kazançları da ABD Hazine tahvillerine yatırıyorlardı. ABD’nin cari

¹¹⁷ Hui Tong and Shang-Jin Wei, “Real Effects of the Subprime Mortgage Crisis: Is It A Demand or A Finance Shock?”, *National Bureau of Economic Research*, Working Paper 14205, <http://www.nber.org/papers/w14205>, July, 2008; Atif Mian and Amir Sufi, “The Consequences of Mortgage Credit Expansion: Evidence From The 2007 Mortgage Default Crisis”, *Working Paper 13936*, April 2008, <http://www.nber.org/papers/w13936>, (11.12.2009)

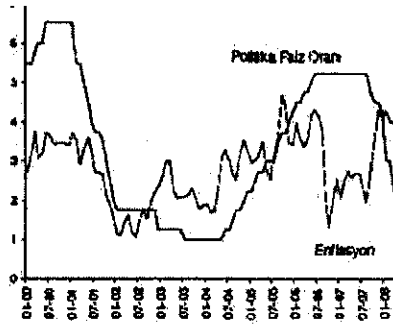
¹¹⁸ Eğilmez M., *Küresel Finans Krizi*, İstanbul: Remzi,2009, s.67.

açığını önemli ölçüde Çinli emeği finanse etmiş oluyordu. Ne var ki bu açığın sonsuza kadar gidemeyeceği, bir yerde ABD ekonomisinde bir düzeltme olması gerektiği de biliniyordu. Yani ABD'nin dış dengesi de bir balon üzerine oturmuş durumdaydı.¹¹⁹

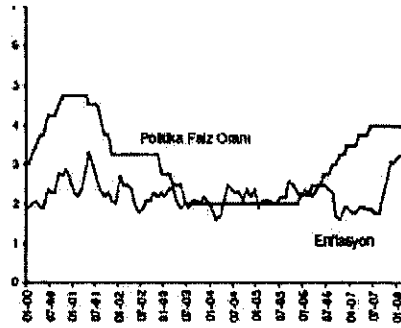
Mortgage piyasalarındaki subprime mortgage oranı 1996 yılında %9 iken, 2004 yılından sonra hızla artarak 2006'da %20'ye kadar ulaştı. Ancak 2006 yılında gayrimenkul piyasasında başlayan durgunlukla birlikte fiyatlarda da düşüş başladı. Fiyatların daha da yükseleceği düşüncesiyle yüksek faizlere katlanan tüketiciler, zor bir döneme girdi. Özellikle değişken faiz kullanmayı tercih eden yatırımcılar, FED'in faiz artırımını sonucunda yüksek faiz yüküyle karşı karşıya kaldılar. "Option ARM" olarak adlandırılan değişken faiz sistemini tercih edenler başlarda sabit faizli sisteme oranla daha az aylık ödese de, düşük ödenen kısmın anapara üzerine eklenmesiyle onların da borçları katlanarak arttı. Ayrıca faiz oranlarında belirlenen bir endekse göre yapılan artışlar da, ödemeleri imkansız hale getirdi. Özellikle bu yöntemi tercih edenler, büyük sorunlarla karşı karşıya kaldı.¹²⁰

ABD'de Enflasyon ve Politika Faiz Oranları Euro Bölgesinde Enflasyon ve Politika Faiz Oranları

(Ocak 2000 - Mart 2008. yüzde)

(Ocak 2000 - Nisan 2008. yüzde)

Şekil 1. ABD ve Avrupa Bölgesinde Faiz ve Enflasyon Oranları

Kaynak: Amerikan Merkez Bankası **Kaynak:** Avrupa Merkez Bankası, Eurostat

Kaynak: Sudi Apak ve Ayhan Aytaç, *Küresel Krizler*, Avcıol Yay., İstanbul, 2009

¹¹⁹ Eğilmez, s.68.

¹²⁰ Apak S. ve Aytaç A., *Küresel Krizler*, İstanbul: Avcıol 2009, s.140.

Kredi riskinin artması, riski verimli bir şekilde dağıtmaya yönelik karmaşık borç gruplamaları nedeniyle, bu gecikmelerin finans sektörü üzerindeki etkisi daha da artmıştır. Ne yazık ki, düşen konut fiyatları sürecinde bu yenilik, ortaya çıkan araçların şeffaflığını ve likitliğini son derece azaltmıştır. Bunun yanında 1970'lerde, ABD bankacılık sistemi, petrol ihracatı fazlası ile Latin Amerika ve başka yerlerde ortaya çıkan piyasa müşterek krizleri arasında bir aracı görevi görmüştür. 1970'lerin petrodolar döngüsü sonunda 1980'lerin borç krizine neden olmuş ve büyük kurumlar arasında borç alışverişi yapan büyük bankalar üzerinde ciddi bir sıkıntı yaratmıştır.¹²¹

Diğer taraftan Mortgage sistemi ve diğer yönetsel unsurların etkisi ile ABD'de üretim artışı ve konut fiyatlarında görünen düşüş, bir kredi daralmasını kaldırma gücü bakımından pek olumlu bir tablo sunmamıştır. Bunun yanında sistemin etkisi ile büyük miktarda bir para, ABD'nin kendi sınırları içinde gelişmekte olan bir ekonomiye etkili bir şekilde geri kazandırılmıştır. ABD içindeki en fakir ve en düşük kredi değerli krizlerden oluşan subprime mortgage piyasasına bir trilyondan fazla dolar aktarılmıştır.¹²²

2007 ekonomik krizin nedenleri elbette ki ABD de yaşanan ve bankacılık krizine dönüşen bir durumdur. Ancak bu, yaşanan sürecin görünen kısmıdır. Görünmeyen kısmında ise farklı nedenler vardır. ABD, yaşanan ekonomik kriz öncesinde yaklaşık son on yıldır önemli oranda borçlanma sürecine girmiştir. Yurt dışından ya da sermaye hareketlerinden kaynaklanan borçlanılan paraların yükümlülüğü gereğince yani hem ekonomi yöneticileri hem de işletmeler ve hanehalkları tarafından iyi değerlendirilememiştir. Bir biçimde finansal piyasaların denetimsizliği, kendi kişisel servetlerinin büyüdüğünü düşünen tüketicilerin tüketimlerini arttırmıştır.¹²³

¹²¹ Carmen M. Reinhart and Kenneth S. Rogoff, "Is The 2007 U.S. Sub-Prime Financial Crisis so Different? An International Historical Comparasion", *Working Paper 13761*, 2008, <http://www.nber.org/papers/w13761>, (11.12.2009)

¹²² Reinhart M. C. and Rogoff K.S., "Is The 2007 U.S. Sub-Prime Financial Crisis so Different? An International Historical Comparasion", *Working Paper 13761*, 2008, <http://www.nber.org/papers/w13761>, (11.12.2009)

¹²³ Faruk Demir, Ayşegül Karabiyik, Emine Emişoğlu ve Ayhan Küçük, "ABD Mortgage Krizi, BBK Raporu, http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/5176ABDMORTGAGE05082008x.pdf; Michael P. Dooley, David Folkerts-Landau and Peter M. Garber, "Will Subprime Be A Twin Crisis For The United States?", *Working Paper 13978*, April 2008, <http://www.nber.org/papers/w13978>, (11.12.2009)

Kriz ABD’de Mortgage krizi olarak başlamıştır. İşin en basit tanımıyla ABD (ve Avrupa’daki bankaların da benzer olarak) bankalarının tüketicilere mortgage sisteminden yararlanarak yüksek meblağlarda kredi vermeleri ve bu kredilerin geri dönüşümünü fazla dikkate almadan hareket etmeleri krizin başlaması ve gelişiminin hızlı olmasında etkili olmuştur. ABD kriz öncesi son 10 yıldır bir borçlanma çılgınlığı yaşamakta idi. Dışarıdan oluk gibi akan paraları bunların yarattığı yükümlülük düşünülmeden kullanmaktaydı. İşte bu paralardan bazıları ABD’de maliyetlerden, nüfus artışından ve diğer getirilerden bağımsız artan gayrimenkul (ev) talebine yöneldi. Kaynak bolluğu giderek maddi gücü ev almaya müsait olmayanların da ipotekli (mortgage) kredilerle ev sahibi olmasını sağlamıştır.

2008 yılının eylül ayında önce ABD’de patlayan, sonra dalga dalga bütün dünyaya yayılan küresel krizin kökeninde tarihin en büyük gayrimenkul ve kredi balonu yatıyor. ABD’deki mortgage piyasası yaklaşık 10 trilyon dolarlık bir büyüklüğe ulaşmış ve bu haliyle dünyanın en büyük piyasası olmuştu. Başlangıçta mortgage kredilerinin büyük ağırlığı, yüksek kaliteli müşterilere verilen kredilerden oluşuyordu. Bunlara "prime mortgage" kredileri denilmektedir.¹²⁴

Bir yandan böyle balonlar oluşmuşken 2008 yılında petrol, gıda ve metal fiyatları hızla artmaya yöneldi. Bu artışlar mali kesimde zaten oluşmuş kötümser havaya yeni olumsuz beklentiler eklenmesine yol açtı. 2008 krizi büyük ölçüde marjinal alanlara, kişi ve kurumlara verilmiş mortgage kredileriyle ucu bucağı belli olmayan türev ürünler bileşiminin yarattığı bir finansal krizdir. Bu sorunlu alanın bu kadar büyümesinin temel nedeni ise kuralların yetersizliği ve denetimin eksikliğidir. 2008 krizinin nedenlerini bir tek yerde aramak doğru değildir. Ama kuralların uygulanmaması ya da kapsamlarının genişletilmemesi en temel neden gibi görünüyor. Bir önceki dönemin yarattığı kuralları azaltma, serbestleştirme, deregülasyon modasının etkisiyle türev ürünlerin kurala bağlanmasına karşı çıkmıştı.¹²⁵

Maddi gücü olmayanların (subprime) kullandıkları krediler ancak ev fiyatları arttığı sürece karşılanmıştır. Dur durak bilmeyen, hatta devlet tarafından teşvik edilen fakirlere ev kredisi dağıtma çılgınlığı sonunda patlamış ve evler bankaların elinde kalınca bu sefer ev fiyatları düşmeye başlamıştır. Bu durum da haliyle, ödeme gücü olan

¹²⁴ Eğilmez, s.66.

¹²⁵ Eğilmez, s.68.

kredi sahiplerinin de ödeme gücünü elinden almıştır. Bütün dünyadan toplanan ve çeşitli mali enstrümanlarla finanse edilen krediler geri dönmemeye başlayınca kriz yarattığı toksik kağıtlar (değersiz değerler) ile dünyada hemen hemen bütün ülkeleri finansal krize sokmuştur.¹²⁶

Bunun dışında 2000'li yıllardan itibaren ABD'ye yüksek oranda yabancı sermaye girerken yatırım ve tasarruflarda ciddi bir artış olmamıştır. Bilindiği gibi kazanılandan çok harcanması ekonomik göstergeler için bir risktir. Özellikle mali piyasalarda böyle bir durum yaşanıyorsa bu durum daha da risklidir. Çünkü mali piyasalar özellikle kürselleşme süreci ile birlikte hızla gelişmiştir.

Artık birkaç dakika da uluslararası sermaye ya da para spekülâtif olarak hangi ülke ya da bölge karlı ise oraya akabilmektedir. Ancak spekülâtif akımlar ülkelere sıcak para girişinde ne kadar karlı ise herhangi bir sorun gördüğünde kaçışında da o kadar riskli ve yıkıcı olmaktadır. Nitekim ülkemiz bu durumu 2001 krizinde yaşamış ve ülkeden ciddi oranda bir yabancı sermaye çıkışı yaşanarak ülke ekonomisi ciddi bir yıkım yaşamıştır.

Aslında 1990'lı yıllarda itibaren yani soğuk savaşın sonu, dünya ekonomisinde liberalleşme eğilimi, çok uluslu şirketler, teknolojik yenilikler (özellikle internet) uluslar arası finansal piyasaları daha da geliştirmiştir. Bugün uluslararası finansal piyasaların trilyon dolarları bulan hacmi sanayi ya da dış ticaret hacmini de aşmış durumdadır.

Ancak finansal piyasalarda yaşanan kriz hızla yayılmakta ve etkileri zaman içinde reel ekonomiyi de sarmaktadır. Bunun yanında krizi derinleştiren bir durum olarak borsaların hızla değer kaybetmesi (deyim yerinde ise çökmesi) ve bunun önlememesi ülke ekonomilerini zor durumda bırakmaktadır. Nitekim son yaşanan kriz önce ABD'de sonra Batı Avrupa ve Uzak doğu borsa ve ekonomilerinde hissedilmeye başlanmıştır.

Dünya çapında bankaların krizden dolayı karşılaştıkları zararlar, 2007 sonuna doğru 300 milyar Dolar, Şubat ayında 600 milyar Dolar civarında tahmin edilirken, 25 Mart'taki Financial Times haberinde Goldman Sachs ekonomistlerinin tahminlerine göre bu rakamın 1.2 trilyon Doları bulması beklenmektedir. Son bir yıl içinde belli başlı

¹²⁶ Ülsever C., "Ekonomik Krizin Nedenleri", http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=20818, (11.12.2009)

gelişmiş ve yükselen hisse senedi piyasaları %10-30 arasında değer kaybetmekle kalmayıp, giderek artan sıklıkta oynaklık patlaması da yaşamaktalar. En son, ABD'nin büyük yatırım bankalarından Bear Stearns'ün 16 Mart Pazar günü ABD Merkez Bankası'nın da dahil olduğu bir operasyonla batmaktan son anda kurtarılması ve rakiplerinden JP Morgan Chase tarafından satın alınması, ABD'deki mali krizin boyutlarının çok daha büyük olabileceği konusundaki şüpheleri doğrular nitelikteydi¹²⁷

Bir başka ifade ile, ilgili süreçte şişirilen ve hemen herkese neredeyse sorgusuz dağılan krediler ile, gayri menkuller, krediyi veren bankaların elinde kalınca ev fiyatları düşmeye başlamıştır. Birçok ülke ya da finansal merkezden temin edilen, krediler geri dönmeye başlayınca birçok büyük banka iflasın eşiğine gelmiştir. Finansal araçların, değerlerinde yaşanan önemli miktarlardaki düşüşler, piyasa içindeki şirketlerin sahip olduğu sermayelerinin hızlı bir şekilde erimesine ve buna bağlı olarak borsa değerlerinin hızla düşmesine yol açmıştır.¹²⁸

1930 büyük buhranından sonraki en derin finansal krize neden olan süreç başlamıştır. Bu bağlamda krizin derinleşmesi ve yayılmasına neden olan ekonomik ortam, tüketici kredilerinin orantısız büyümesi, bu konuyla ilgili finans düzenlemelerinin gevşek risk değerlendirme sürecini özendirmesidir. Ayrıca uluslar arası türev piyasalarının denetimsiz şekilde büyümesi ve hane halklarının gelirlerinden fazla harcamaları ve vergi düzenlemelerinin gelire bakmadan konut alımını teşvik etmesi yine ekonomiye önemli bir yük geldiğinin sinyallerini vermiştir.¹²⁹

Bu bağlamda, ilgili kriz bir anlamda düzelemeyen finansal piyasaların kendi denetimlerinden kaynaklanmıştır. Bir anlamda 1980'li yıllardan itibaren geri dönen liberalizmin felsefi anlamda sorgulanmasına yol açan bir gelişme olmuştur. Keynezyen sisteme karşıt olarak ortaya çıkan neo-liberalizm piyasanın aktörlerine güven duyulması gerektiği, devletin ekonomiye müdahalesi ve en hafif tabiri ile liberalizmin kendi koşullarının herhangi bir düzenleme ile bile olsa yönlendirilmemesi gerektiği savunulmuştur

¹²⁷ Apak ve Aytaç, s.136.

¹²⁸ Reinhart C. M. and Rogoff K. S. , "Is The 2007 U.S. Sub-Prime Financial Crisis so Different? An International Historical Comparasion", *Working Paper 13761*, 2008, <http://www.nber.org/papers/w13761>, (11.12.2009)

¹²⁹ Dooley M.P. and Folkerts-Landau D. and Garber P. M. , "Will Subprime Be A Twin Crisis For The United States?", *Working Paper 13978*, April 2008, <http://www.nber.org/papers/w13978>, (11.12.2009)

İngiltere

6 Ekim 2008'de İngiltere hükümeti 250 milyar poundluk (437 milyar dolar) büyük kurtarma paketi kapsamında hazine ülkenin en büyük 8 bankasına toplam 50 milyar pound (87.2 milyar dolar) sermaye ile bankalara 200 milyar pound (350 milyar dolar) likidite sağlamayı kabul etmiştir. Paketten yararlanacak 8 banka ise, Abbey, Barclays, HBOS, HSBC, Lloyds TSB, Nationwide Building Society, Royal Bank of Scotland ve Standar Chartered'tir.¹³⁰

İngiltere'nin üç aşamalı paketi şöyle işleyecektir: İngiltere Merkez Bankası (BOE) özel bir likidite sınıfında olan bankalara kısa vadeli borçlanma için açtığı limiti 100 milyar pounddan 200 milyar pounda yükseltecektir. 200 milyar pound olan kredi bankalara ticarî faiz oranı ile verilip birbiri-lerine fon sağlayacak para piyasasının çalışmasını sağlayacaktır. Bankalara sermaye artışı için sağlanacak borçlar tercihli hisse karşılığı verilecektir. Paketten yararlanan bankalar, ev almak isteyenlere ve küçük işletmelere kredi kolaylığı sağlama konusunda taahhüt verecektir.

İngiltere Merkez Bankası (BOE) piyasalar istikrara kavuşana kadar 3 aylık sterlin cinsi ve haftalık dolar cinsi borç verme ihalelerine devam edecektir. Bu borçların teminatları arttırılacaktır. Ayrıca piyasalardaki likidite ve iskonto imkanları için kalıcı bir sistem de önerilecektir. İngiltere başbakanı Gordon Brown "sistemin başarısı için ilk olarak likidite yaratılması, bankaların yeniden yapılandırılması, sermayelerinin arttırılması ve orta vadeli finansmanın harekete geçmesi gerektiğini belirtmiştir. İkinci olarak ise, finansal sistemde ortaya çıkan, Amerika'dan kaynaklanan sorunların tekrarlanmamasını sağlamak gerekmektedir. Bunun için finans piyasalarının yöneten uluslararası sistemin kuralları yeniden belirlenmelidir ve denetim saydamlık sağlanmalıdır. Erken uyarı sisteminin de IMF tarafından yapılmasının şart olduğunu" belirtmiştir.¹³¹

Fransa

Hükümet bankaların verdiği borçlara garanti vererek para piyasası işlemlerini açmaya çalışmaktadır. Fransa'nın bankalara vereceği karar limiti 320 milyar Euro olacak ve bu amaçla devlet bir şirket kuracaktır. Bankaların sermayelerinin yeniden

¹³⁰ Apak ve Aytaç, s.233.

¹³¹ Apak ve Aytaç, s.235.

yapılandırılması için devlet ikin kuracağı şirkete 40 milyar Euro verecektir. Fransız şirketlerinin yabancılar tarafından alınma tehdidinin belirleniri si halinde ek tedbirler alınacaktır.

Almanya

Paket finansal sisteme istikrar kazandıracak ve vatandaş finansal kriz güçlü etkilerine korunacaktır. Sermaye desteği isteyen bankaların, hükümetin yöneticilere yaptığı demelerin sınırlanması, KOBİ'lere verilecek kredilerle ilgili yönergelere uyması gerekmektedir. IMF küresel finans sistemi gözetiminde daha etkin rol üstlenmelidir. Almanya 2011 yılına kadar büyüme ve bütçe hedeflerini tutturmaya çaktır.¹³²

İtalya

İtalyan hükümeti bankacılık sektörünü desteklemek amacı ile 20 milyon Euro'dan fazla kaynak sağlayacaktır. En düşük katkının İtalya'da ölme yabancı banka sermayelerinin toplam sektör içindeki payının %10 geçmemesinden kaynaklanmaktadır. Birkaç hafta içinde G7 ve Rusya'nın da bulunacağı bir toplantı ile kararlar değerlendirilmelidir.

ABD'de başlayan ve giderek dünyanın her tarafını saran ekonomik kriz AB ülkelerini de ciddi şekilde etkilemektedir. AB üyesi ülkelerin hükümetleri bu krizin sosyal faturasını her zaman olduğu gibi ülkelerinde bulunan yabancı göçmenlere yükleyecektir. Seçim sürecine giren ülkelerinde yabancılara yönelik sert açıklamalar giderek artacaktır. AB'nin ekonomi çarklarının ucuz bir şekilde çalışması için önemli bir faktör olan ucuz yabancı işgücü her zaman olduğu gibi yine günah keçisi olmaya devam edecektir. Ancak sorunların sürekli bir sosyal gruba yüklenmesi o sorunlara çözüm üretemez. Sorunlar sadece halının altına süpürülmüş olur. Orada giderek daha da çoğalır ve içinden çıkılmaz hale gelir. AB'nin önümüzdeki yıllarda çözüm bulması gereken en önemli sorunlarının başında gelen ve tarihsel arka planı bulunan bu sorun, ekonomik kriz ile birlikte daha da derinleşecektir. AB üye ülke bazında ırkçılığın ve yabancı düşmanlığının önüne geçecek, bu ülkelerde yaşayan ve vatandaşlık hakkına sahip milyonları daha da dışlayıcı tavırlara sert tepki vermelidir. Ancak kısa vadede ekonomik krizin etkisi ile Türkiye'nin AB süreci negatif etkilenecektir. Türkiye ile

¹³² Apak ve Aytaç, s.235.

atılacak adımlar AB ülkelerinde bulunan karşıt siyasi partiler ve gruplar tarafından tıpkı Anayasa referandumları sırasında olduğu gibi halka olumsuz bir şekilde aktararak süreci baltalayacaktır.

3.3.2. Petrol Krizi

AB ile ilişkilerde önümüzdeki dönemde ana gündem maddelerinden bir diğerini enerji konusu oluşturacaktır. AB'nin bugün için enerji konusunda dışa bağımlılığı %50 civarında iken bu oran 2030'larda %70 seviyelerine yükselecektir. Dolayısı ile enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması AB için stratejik bir konu haline gelmiş bulunmaktadır. Türkiye'nin ve Nabucco Projesi'nin önemi de bu noktada karşımıza çıkmaktadır. AB genelinde enerji kaynaklarının çeşitlenmesi ve arz güvenliğinin sağlanması için Türkiye vazgeçilmez bir ortak konumunda bulunmaktadır. İşte bu noktada Türkiye'nin eşit bir "stratejik ortak" olarak muamele görmek istemesi en doğal hakkıdır. AB'nin bu kadar hayati bir konu gündemde iken Güney Kıbrıs'ın bloke etmesi nedeni ile enerji başlığını müzakereye açmaması şüphesiz ki kabul edilebilecek bir konu değildir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan da son gezisinde bu noktanın altını çizmiş ve AB'nin, enerji başlığını bloke etmeyi sürdürmesi halinde Türkiye'nin, Nabucco Projesi'ni desteklemeyebileceği uyarısında bulunmuştur. Bu durum AB ülkelerinden ve Komisyon'dan tepki toplamış, Financial Times Gazetesi "Türkiye boru hattını AB üyelik müzakerelerine bağladı"¹³³ şeklinde manşet atmıştır. Türkiye herhangi bir şantaj yahut imtiyaz peşinde değildir. AB'den sadece tutarlılık ve hakkaniyet beklemektedir. Zira enerji konusu küresel etkileri olabilecek ciddiyette bir konudur. Ancak bu konudaki potansiyelin Güney Kıbrıs'ın şantajı yüzünden kullanılamaması ne AB'nin ne de Türkiye'nin çıkarına olacaktır. İşte bu yüzden AB'nin Türkiye'ye karşı reaktif tutum takınmak yerine, hâlihazırdaki tavrını sürdürmesi halinde muhtemel zararın nelere sebep olabileceğini hesap etmesi gerekmektedir.

İdeal koşullarda, sera gazı salınımlarında 2020 yılına kadar, 1990 yılındaki seviye baz alındığında, yüzde 20 oranında kesintiye gidilmesi, ortaya çıkacak enerji açığının da rüzgar, güneş ve hidrolik gibi yenilenebilir kaynakların aynı oranlardaki kullanımı ile telafi edilmesi sonucunda AB, iklim değişikliği mücadelesinde keskin bir dönemeci

¹³³ <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=1115&type=2> (06.01.2009)

almış olacak. Ancak halen yüzde 6 seviyesinde olan yenilenebilir enerji tüketimini yüzde 14 arttırmak için üyeler, zaman yitirmeden yeni santral yapımına yönelik ciddi altyapı yatırımlarına girişmek zorundadır.

Enerji konusu, Avrupa Kömür Çelik Teşkilatı ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu kapsamında değerlendirilmesine rağmen Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşması kapsamında doğrudan ele alınmamıştır. Daha sonraki dönemlerde enerji konusu AET'nin amaçları arasında yer almasına rağmen bu da kapsamlı bir enerji politikası oluşturulmasına yetmemiştir. Bunda biraz da üye devletlerin enerji konusunda birbirlerine güvenmemeleri ve bu konuyu kendi başlarına çözmeye yaklaşımı içinde olmalarının rol oynadığı söylenebilir.

Bunun sonucu olarak Topluluk kurumları özellikle de Komisyon enerji konusunda olaylı bir yaklaşım benimseyerek bu konuyu iç pazarla bağlantılı olarak ele almıştır. Bu noktada AT antlaşmasınının 308. Maddesi zaman zaman kullanılmıştır. Bunun sonucu olarak tebliğ veya yeşil kitap türü enstrümanlarla ancak birtakım ilerlemeler sağlanmıştır. Lizbon antlaşmasıyla, enerji konusunda Topluluğun üye devletlerle paylaşılmış yetkilere sahip olduğu kodifiye edilmiştir. Ancak Lizbon antlaşmasının henüz yürürlüğe girmemiş olması nedeniyle bu konuda yeni düzenlemeyle kısa vadede yol alınamayacağı açıktır. Buna paralel olarak üye ülkelerin bu konudaki eski alışkanlıklarından vazgeçmeleri de zaman alacaktır. Ayrıca yeterli garantileri almadan üye ülkelerin üçüncü ülkelerle yapmış oldukları ikili anlaşmalardan vazgeçmeleri beklenmemelidir. Zaten bu son nokta bu konuda ilerleme sağlanmasını engelleyen en önemli unsurlardan biri olarak değerlendirilmelidir.

Rusya'dan alınan gaz Avrupa'daki toplam gaz tüketiminin sadece %25'ini oluşturmaktadır. Avrupa'daki birincil enerji tüketiminin içinde de doğalgazın oranı sadece %25'tir. Dolayısıyla Rusya'dan alınan gaz toplam enerji tüketiminin sadece %7'sine tekabül etmektedir. Ayrıca bu çerçevede AB üyesi ülkeler arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin Rus gazının İspanya ve Portekiz'deki gaz tüketimindeki payı %0'dır. Ancak buna karşılık Baltık ülkeleri ve Slovakya'da bu oran %100'dür. Dolayısıyla bu oranlar da üye devletlerarasında şimdiye kadar bir dayanışma oluşmamış olmasında son derece etkilidir.

Diğer yandan enerji konusunda asıl sorunun doğalgazda olmadığı tam tersine elektrik başta olmak üzere diğer enerji kaynaklarında olduğu belirtilmektedir. Zira ne üretim ne de sınır ötesi taşıma konusunda gerekli yatırımlar yapılmamaktadır. Petrol konusunda da dizel alanında yeterince yatırım yapılmamaktadır.

Bunlara ilaveten şimdiye kadar enerji konusunda yaşanan sıkıntılar büyük oranda ulusal menşelidir. Örneğin 2005 yılında ABD’de yaşanan kasırgalar sonucu petrol rafinerilerinde sorun yaşanmıştır. Aynı biçimde Japonya’da nükleer enerji santrallerinin kötü yönetim sonucu kapatılması nedeniyle elektrik sıkıntısı yaşanmıştır. Aynı biçimde İspanya ve Yunanistan’da 2006’da yaşanan kuraklık nedeniyle hidroelektrik santrallerinde problemler yaşanmıştır. Bu değerlendirmeler ne kadar haklı da olsa doğalgaz konusunda Avrupa Birliği iki zorlukla karşı karşıyadır. Bir yandan sürekli artan bir biçimde, özellikle de Rusya’dan gelen doğalgaza olan bağımlılığın artması, diğer yandan Avrupa ekonomilerinin doğal gazla olan bağımlılıklarının artması. Bu iki zorluğu aşmak için Avrupa Birliği’nin yenilenebilir enerjiler ve enerji etkinliği üzerine çalışmanın yanı sıra enerji kaynaklarının ve enerji ikmal yollarının çeşitlendirilmesini de sağlaması gerekir. Bu çerçevedeki muhtemel çözüm önerileri, sıvılaştırılmış gaz ve Ortadoğu ve Hazar denizi üzerinden dördüncü bir boru hattının açılmasında yatmaktadır. Bu iki husus AB’nin enerji konusundaki önceliklerinden birini oluşturmaktadır.

Gaz piyasasının serbestleştirilmesi ve enerji arz güvenliği arasındaki ilişki konusu tartışmalı konulardan biridir. Bu konuda üye devletlerden Fransa, enerji ikmal güvenliği ile enerji iç pazarının tamamlanmasının farklı olduğu bu nedenle ikisi arasında bir tercih yapmak gerektiği ileri sürülmektedir. Hâlihazırdaki Fransız hükümetinin yaklaşımı da bu yöndedir. Fransız uzmanlardan da buna benzer görüşler gelmektedir. Örneğin Didier Bourguignon’a göre serbestleşmeyle arz güvenliği arasındaki ilişki daha karmaşıktır. Hâlihazırdaki uygulanış biçimiyle serbestleştirme ikmal konusunda pratikte hiçbir garanti sunmamaktadır. Bu garantinin sağlanabilmesi için sıvı gaz iç pazarının oluşturulması ve bu pazarın rekabetçi ve diğer piyasalarla bağlantılı olması gerekir. Bununla birlikte gaz iç pazarının oluşturulması uzun vadeli bir objektiftir ve gerçekleştirilmesi uzun yıllar alacaktır. Diğer taraftan üretim ve dağıtım faaliyetlerinin birbirinden ayrılması konusuna da dikkat etmek gerekir. Zira Avrupa

şirketlerinin parçalanmaları halinde Gazprom gibi büyük enerji şirketlerinin karşısında durmaları mümkün olmayacaktır.

Doğalgaz konusunda daha genel bir perspektifte şunların yapılması ön plana çıkmaktadır: Öncelikle 2004 yılında doğalgaz arz güvenliği yönergesinin gözden geçirilmesi gerekir. Buna ilaveten acil durumlarda kullanılmak üzere Birlik adına bir doğalgaz depolama kapasitesinin geliştirilmesi gerekir. Ancak depolama konusunun bir miktar masraf çıkaracağı ve bu masrafın tüm üye devletler tarafından paylaşılıp paylaşılmayacağı konusu askıdadır. Ayrıca Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Baltık ülkeleri ve Batı Avrupa arasında ara bağlantıların geliştirilmesi gerekmektedir. İkmal yollarının çeşitlendirilmesi konusunda ise Nabucco projesinin yanı sıra Türkiye-Yunanistan-İtalya Güney Akım gibi doğalgaz arz rotalarının desteklenmesi önem kazanmaktadır. Buna ilaveten uzun vadede ve siyasi koşulların normalleşmesi durumunda Özbekistan ve İran'la doğalgaz konusunda işbirliği yapılması önem arz etmektedir.

Enerji konusundaki bir başka konu çevresel endişelerdir. Küresel ısınma konusu hesaba katılacak olursa karbondioksit salınım miktarının mutlaka kontrol altına alınması gerekecektir. Hâlihazırda yıllık 25 milyar ton olan karbondioksit salınım miktarının 2050 yılında 65 milyar tona çıkması beklenmektedir. Küresel ısınmanın makul seviyelerde tutulabilmesi için bu miktarın yıllık 12-13 milyar ton civarına indirilmesi önerilmektedir. Bu da o dönemdeki muhtemel salınımın 5'te birine indirilmesi anlamına gelmektedir. Ancak bu konuda Avrupalı ülkeler arasında tam anlamıyla bir konsensüs sağlandığını söylemek oldukça zordur. Özellikle Kyoto Protokolünün sona ereceği 2012 sonrası tam anlamıyla belirsizliğini korumaktadır.

Petrol konusu da yine sorun oluşturabilecek konular arasındadır. Hâlihazırda dünyadaki toplam petrol tüketimi günlük 86-87 milyon varildir. 2030 yılında bu miktarın 115-120 milyon varil olması beklenmektedir. Oysa günlük petrol üretiminin 100 milyon varilin üzerine çıkarılması adeta imkânsızdır. Dolayısıyla bu konuda 2030 yılına doğru ciddi bir kriz çıkması beklenmektedir.

Özetle, enerji konusunda kıyamet senaryoları üretmek ne kadar desteksiz ve saçma ise bu konuda hiçbir sorun olmadığını belirtmek de o kadar bilimsel destekten yoksundur.¹³⁴

¹³⁴ <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=12&id=1118>, (02.01.2009)

4. MÜZAKERE SÜRECİNDEKİ GELİŞMELER

4.1. Müzakere Başvurusu

4.1.1. Müzakere Kararının Arka Planı

Türkiye ile müzakerelere başlama kararı ne demektir. Beş yıl içi doldurulamayan adaylıktan sonra, müzakerelere başlamak ne anlama geliyordu? Adaylık gibi müzakerelerin de içi boş mu olacaktı. Son gelişmelerden sonra şimdi ne olacak soruları kulislere sorulmaya başlandı.

Evetle birlikte Türkiye, Brüksel ile AB mevzuatını müzakere edecek ve kendi iç yapılanmasını AB standartlarına uyduracak. AB mevzuatının öngördüğü 31 bölüm müzakere edilip bitirildiğinde ve ortaya çıkan katılım anlaşması üye ülkelerce onaylandığında Türkiye, AB üyesi olacak. “AB ile müzakere” kısaca bu demek. Şimdiye kadar 5 defa genişleyen ve 6’lı bir Birlik’ten 25 üyeye ulaşan AB, daha önceki müzakerelerini nasıl yaptı? Müzakerelerin yürütülmesi konusunda nasıl bir mekanizma oluştu? Türkiye müzakereleri sürdürürken üyelikten başka bir alternatif ile karşılaşabilir mi ya da müzakereleri başarı ile tamamladıktan sonra üye olacağı garanti mi?

Açıklanacak tavsiye raporu, müzakereleri açık uçlu bir süreç olarak tanımlıyor. Yani müzakerelere başlamanın üyeliği gerektirmeyeceğini net bir şekilde ifade ediyor. 17 Aralık’ta olumlu bir karar çıkması durumunda Türkiye’nin müzakere muhatabı AB’nin üye ülkeleri olacak. Bir diğer deyişle, Türkiye henüz tanımadığı Kıbrıs Rum Yönetimi ile de müstakbel üyeliğini müzakere etmek zorunda kalacak.¹³⁵ Türkiye ile müzakereleri 25 üye ülke adına dönem başkanı sıfatını taşıyan üye yapacak. Dönem başkanı, AB liderlerinin oluşturduğu Avrupa Konseyi adına her müzakere oturumunu yürütecek. Dönem başkanı müzakereleri bakan ya da bakan yardımcısı seviyesinde yürütebilir. Aralık Zirvesi’nden Türkiye ile müzakerelere hemen başlama kararı çıkarsa müzakereleri AB adına Hollanda’dan sonra dönem başkanlığını devralacak Lüksemburg yürütecek. Eğer müzakereler 2005’in ikinci

¹³⁵ <http://www.tumgazeteler.com/?a=666018> (20.10.2008)

yanısında başlarsa bu defa muhatabımız İngiltere olacak.¹³⁶ Dönem başkanlığı her 6 ayda bir değiştiği için muhatap da bu süreler zarfında değişecek. Her üye müzakereleri durdurabilir Müzakerelere başlayan her aday ülke, AB mevzuatının 31 bölümüne ilişkin kendi duruşlarını tespit ederek müzakerelere başlıyor. Her bir bölümün sonuçlandırılması oybirliği kararı ile gerçekleşiyor.¹³⁷ Dolayısıyla 25 üyeden herhangi biri teorik olarak her an müzakereleri durdurabilir. 10 ülkenin üye olduğu 5. genişleme dalgasında böyle bir durum söz konusu olmadı.

Müzakereler çok çetin geçtiği için aday ülkeler AB'yi çok iyi bilen ve siyasi ağırlığı olan kişileri AB ile müzakereleri yürütmek üzere başmüzakereci atıyor. Bu kişinin birkaç dile hakim olması tercih ediliyor. Mesela Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB müzakeresini eski Cumhurbaşkanı Yorgo Vasilyu yürüttü. Avrupa Birliği Komisyonu bu süreçte birliğin taslak müzakere pozisyonlarını teklif ediyor. Müzakerelerde çıkacak sorunları bertaraf etmek için komisyon aday ülke ile yakın temasta bulunuyor. Komisyonunda bu işleri Genişleme Genel Müdürlüğü yürütürken, aday ile AB arasında müzakerelerin yapıldığı yer Avrupa Konseyi'nin Genel Sekreterliği'dir. Avrupa Parlamentosu (AP) müzakere sürecinin safhalarından haberdar edilir ve ortaya çıkan katılım anlaşmasını onaylar. Her üye ülke, adayın katılım anlaşmasını onaylama sürecinden geçirmek zorundadır. Yani Türkiye müzakereleri başarı ile bitirse de üye bir ülkenin vetosunu yiyebilir. Çoğu üye ülke bu onayı meclislerinde yaparken, bazıları referanduma gidebilirler. Türkiye muhalifleri müzakereler başarı ile sonuçlansa da Ankara'nın üyeliğinin referanduma götürülmesini talep ediyorlar. Türkiye'nin üyeliğinin referandumda reddedileceğinden emin olduklarını söylüyorlar. Almanya'da yayımlanan Junge Welt gazetesinin 26 Eylül 2005 tarihli sayısında "Ankara'ya Red" başlıklı bir yazı yer almıştır. Fransa İçişleri Bakanı ve UMP Lideri Nicolas Sarkozy, partinin 2004 yılının mayıs ve 2005 yılının mart aylarında da Türkiye'nin üyeliğine karşı olduğunu açıkça beyan ettiğini hatırlatarak, o günden bu yana söz konusu tutumda herhangi bir şeyin değişmediğini açıklamıştır. Sarkozy, Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'ın giriş müzakerelerinin sonunda Ankara'nın üyeliği konusunda halk oylamasına gidileceği vaadinde bulunması ile ilgili olarak, katılım müzakerelerine başlanacağını ve Fransız halkının da bu konudaki düşüncesini ortaya koyacağını belirterek, "Türkiye meselesi

¹³⁶ www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=130559&tarih=08/10/2004 (20.10.2008)

¹³⁷ <http://www.tumgazeteler.com/?a=666018> (20.10.2008)

konusunda partinin yüzde 98'i, parlamenterlerin yüzde 95'i ve hükümetin de yüzde 100'ü benimle birlikte" dedi.¹³⁸ Bir ülkenin müstakbel üyeliğinin referandumuna sunulması bir ilk değil. İngiltere, dönemin Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle'ün iki kere vetosunu yedikten sonra, 1972'de de referandumu muhatap olmuştu. De Gaulle'den sonraki cumhurbaşkanı Georges Pompidou 1972'de İngiltere'nin üyeliğini halka sormuş, Fransızlar yüzde 68 evet dedikten sonra İngiltere üye olabilmişti. 1 Kasım'dan itibaren görevi devralacak yeni komisyonun başkanı Jose Manuel Durao Barroso'nun da Türkiye için referandum fikrine destek verdiği gözlenmiştir.

4.1.2. Müzakerelere Başlama Kararı: 17 Aralık Brüksel Zirvesi

Türkiye'nin uyum yasalarında göstermiş olduğu performans ve Komisyon görüşünün ardından Türkiye-AB ilişkileri somutluk kazanmıştır. 17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel'de toplanan Avrupa Konseyi sonuç bildirisinde Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterleri tam üyelik müzakerelerini başlatacak ölçüde yerine getirdiği tespit edilmiştir ve bunun sonucunda da Türkiye ile AB ilişkileri açısından yeni bir dönem başlamıştır. Görüşmelerin 3 Ekim 2005 tarihinde başlayacağı kararına varılmıştır.

Müzakerelerin başlaması ile Türkiye ile AB inişli ve çıkışlı bir sürece girmiş oldu. Ancak besinci genişlemenin sıkıntılarını henüz çözememiş olan AB için Türkiye ile müzakereleri başlatmak Avrupa kamuoyunun muhalefeti nedeniyle pek kolay gelişmemiştir. Ancak bu süreçte hem AB hem de Türkiye açısından bir değişim süreci başlayacaktır.¹³⁹

4.1.3. Zirve Sonrası Gelişmeler

3 Ekim 2005 tarihinde başlayan AB ile Türkiye arasındaki katılım müzakereleri uzun bir sürecin başlangıcıdır. Bu müzakerelerin amacı tam üyeliktir, ancak sonuç garanti edilmemektedir. 13 Ekim 2006'da da taraflar arasında tarama süreci tamamlanmıştır. "Tarama Süreci" kavramı, müzakerelerin ilk aşamasını

¹³⁸ <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/avrupabirligi-haftalik/2005/avrupa2005-6.htm>
(10.01.2009)

¹³⁹ Ülger İ.K., *Avrupa Birliği'nin ABC'si*, Sinemis Yayınları, Ankara, 2005, s.108.

oluşturan ve “aday ülkenin kendisinden neler beklendiğini, neler yapması gerektiğini anlayabilmesi ve AB’nin de aday ülkenin hali hazırda üyelik kriterlerinin ne kadarını karşıladığını ve nelerin yapılması gerektiğini görebilmesi için, tüm AB mevzuatının ayrıntılı, sistematik bir sunumu ve incelenmesi” anlamına gelmektedir.

En az 10 yıl sürmesi beklenen müzakere yolunda, tarama sürecinden geçecek olan Türkiye’nin bu dönemde AB müktesebatına uyum düzenlemelerinde geldiği aşama tespit edilecektir. Bu süreçte aynı zamanda AB Komisyonu teknik hazırlığını bitirecek ve Türkiye’yle ilgili gözden geçirilmiş ‘Katılım Ortaklığı Belgesi de hazırlanmıştır.

Türkiye için Komisyonun görüşü katılımın 2014’den önce mümkün olmayacağı yönündedir. Bu değerlendirme, Türkiye’nin AB ile mevcut uyum durumuna ve 2013 yılına kadar belirlenmiş bulunan AB’nin iç mali planlamasına dayalıdır ve Türkiye büyüklüğünde ve gelişmişlik durumundaki bir ülke için gerekli büyük mali düzenlemeleri yapmak çok zor olacaktır. Reformların hızına ve etkinliğine göre katılım tabii ki daha uzun sürebilecektir.¹⁴⁰

13 Haziran 2006’da Türkiye-AB Ortaklık Konseyi’nden çıkacak olan “Ortak Tutum Belgesi” kabul edildi. Yine bu tarihte Hükümetler Arası Katılım Konferansı’ndan çıkan “AB Ortak Müzakere Pozisyon Belgesi” kabul edildi. Ancak bu yapılırken, Bilim ve Araştırma alanında ilk müzakere başlığının açılması sırasında karşılaşılan Rum Kesimi’nin veto tehdidini aşmak için AB Hükümetler Arası konferansı pozisyon belgesi pazarlık konusu olmasına rağmen, normalde Nisan 2006’da yapılacakken 13 hazirana ertelenen Türkiye-AB Ortaklık Konseyi toplantısından çıkacak olan Ortak Tutum Belgesi aynen kabul edildi. Burada açıklanması gereken husus şudur:

Türkiye’nin Pozisyon Belgesi, Türkiye’nin her bölüme ilişkin sunduğu bir belgedir. Bu belge Hükümetler Arası Katılım Konferansı adını alan ve aday ülkelerin bakan ve bakan yardımcısı düzeyinde baş müzakereci pozisyonunda temsil edildiği, üye ülkelerden daimi temsilcilerin katılımıyla oluşan bir toplantıya sunulur. Müzakere sürecinin bir parçasıdır.

¹⁴⁰ *Türkiye İçin AB Üyelik Süreci*, Ankara: Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, 2006, s. 11.

AB Ortak Müzakere Pozisyon Belgesi: Türkiye'nin tutumuna yanıt veren ve Avrupa Komisyonu teklifine dayalı ve Avrupa Konseyi tarafından son şekli verilen bir belgedir ve bu belge de Hükümetler Arası Katılım Konferansı'na sunulur. Müzakere sürecinin bir parçasıdır.

Türkiye'nin Kıbrıs Rum Kesimi gemi ve uçaklarına liman ve havaalanlarını 2006 sonuna kadar açmamakta ısrar etmesi üzerine 8 Kasım 2006'da açıklanan İlerleme Raporu ile bu durumun sürmesi durumunda müzakerelerin askıya alınabileceği belirtilmiştir. Gerçekten de 14–15 Aralık 2006 Zirvesi öncesi toplanan AB Dışişleri Bakanları AB Komisyonunun kararını benimseyerek Türkiye ile 8 başlıkta müzakerelerin askıya alınmasını kararlaştırmış; bu karar 14–15 Aralık 2006 Zirvesi'nde aynen kabul edilmiştir.¹⁴¹

17 Aralık 2004 tarihinde müzakerelerin başlatılması kararı alınmasının ardından 3 Ekim 2005'de başlayan müzakereler 11 Aralık 2006 da ise müzakerelerin kısmen askıya alınması kararı ile kesilmiştir. Son olarak şu aşamada kapatılmayacağı kararlaştırılmış olan “İşletme ve Sanayi Politikası” başlığında fiili müzakereler sürmektedir. Bu durum Türkiye-AB ilişkilerinin yeni bir gelişme oluncaya kadar askıya alınmış olduğu sonucunu vermektedir.

Bu durum ülke içinde eleştiriye uğramıştır. Örneğin Gündüz Aktan sekiz başlıkta müzakereleri askıya alan ve süreci yavaşlatan bu son kararda, AB'nin müzakereleri tamamen kapatmamasının nedenini Türkiye'nin reform sürecinin durmasına neden olmamak olarak belirtmiştir. Aktan' göre reform denince AB'nin aklına; “ordunun sivil otoriteye tabi olması, azınlık hakları yani Kürtlere kolektif haklar verilmesi, Hıristiyanların dini hakları ve 301'in Ermeni soykırımını serbestçe tartışılmasını engellemeyecek hale getirilmesi” gelmektedir. Aktan, AKP hükümetinin bu şartlarda müzakereye devam ederek bir anlamda Kıbrıs Rum Kesimi'ni hukuken tanımamaktan dolayı verilen cezayı da kabullenmekte olduğunu, ancak bunun sadece sorunun 2009 sonuna ertelenmiş olması anlamına geleceğini de savunmaktadır.¹⁴²

¹⁴¹ Aktan G. , “Açık Kapalı”, *Radikal*, 19 Aralık 2006.

¹⁴² Aktan G., “Açık Kapalı”, *Radikal*, 19 Aralık 2006.

Bu durum AB sürecinden umudun büyük ölçüde kesilmesi gibi bir durumu yaratmıştır. Radikal Gazetesi yazarı Yiğit Bulut, 2007 yılına gelindiğinde bu umutsuzluğu ve bazı müzakere başlıklarının askıya alınmasını tam üyelik sürecini imtiyazlı üyelik sürecine dönüştürdüğünü söyler. Çünkü söz konusu müzakere başlıkları tam üyelik konusunun temel başlıkları konumundadır. Yine Bulut, Güney Kıbrıs tanınmadan açılacak başlıkların da hiçbir şekilde kapatılamayacağı gerçeğinin altını çizerek şöyle demiştir: ¹⁴³

“AB aynı kararlar Türkiye'nin limanlarını açıp açmayacağına dair gözlem süresi koyuyor ve 2007, 2008, 2009 yıllarında rapor yazılacağını belirtiyor. Bunun anlamı çok açık; 3 yıllık bir süre için en azından 'ilerleme' yok. Sonuç: Bir kez daha yazacağım hatta gerçeği herkes görene kadar yazmaktan asla vazgeçmeyeceğim; bana göre Türkiye'nin 'gerçekten AB süreci' yok... Hiçbir zaman 'olmadı'... Ve asla olmayacak... Son yaşananlar ile 'yokluğu' da kesinleşti...”

Murat Ercan'a göre de önümüzdeki süreçte“ AB, 2006 yılında sürekli dile getirdiği “Tren Kazası” benzetmesi ile Türkiye'yi baskı altında tutup ve bunu istendiği an pasifize etmenin bahanesini olarak kullanacaktır. Tren kazası benzetmesi, AB yolundaki Türkiye'nin Türk hükümetlerinin Avrupa Birliği ile müzakerelerde yeni koşullara hazır olması gerektiğini göstermektedir.” ¹⁴⁴

Avrupa Birliği ve Türkiye içinde AK Parti hükümetinin reformları yürütme çabasının durduğu eleştirileri üzerine 2007 Ocak ayında AB Müktesebatına Uyum Programı isimli bir belge kabul etmiştir. Belgenin kabul edilmesi giriş sürecinde şu şekilde belirtilmiştir: ¹⁴⁵

10 Ocak 2007 tarihinde, Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Sn. Abdullah Gül başkanlığında, Devlet Bakanı ve Baş müzakereci Sn. Ali Babacan, İzleme ve Yönlendirme Komitesi üyeleri ve ilgili tüm kurumlarımızın üst düzey yetkilileriyle düzenlenen toplantıda, ülkemizin Avrupa Birliği'ne katılım süreci ve izlenecek strateji ile ilgili olarak genel bir değerlendirme yapılmıştır. Toplantı sonucunda, ülkemizin menfaatleri ve kazanılmış hakları esas alınarak, AB'ye tam

¹⁴³ Bulut Y., “2007’de AB Hayalini Bırakalım”, *Radikal*, 4 Ocak 2007.

¹⁴⁴ Ercan M., “Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Siyasi Yönü ve Bugünkü Mevcut Durum”, http://www.universite-toplum.org/pdf/pdf_UT_342.pdf, (11.12.2009)

¹⁴⁵ AB Müktesebatına Uyum Programı, 2008, s.i.

üyelik perspektifi ile 2007-2013 döneminde Avrupa Birliği müktesebatına uyumun tamamlanmasını hedefleyen bütüncül bir program hazırlanması kararı alınmıştır.

AB Müktesebatına Uyum Programı 33 ana başlık altında müzakere konularında yapılacak çalışmalara değinmiştir. Belge sonunda programda yer alan düzenleme sayılarına da yer verilmiştir.

Mart ayı boyunca ayrıca İşletme ve Sanayi Politikasıyla ilgili tanıtıcı tarama toplantısı, Mali Hizmetler alanında tanıtıcı tarama toplantısı ve Balıkçılık alanındaki ayrıntılı tarama toplantıları yapıldı.¹⁴⁶ Çevre alanındaki tanıtıcı tarama toplantısı ise 3-11 Nisanda düzenlendi. 12 Nisanda Reform İzleme Grubunun 14 Mart 2006 tarihli toplantısında alınan kararlara dayanan 9. Reform Paketi, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül tarafından açıklandı. Reform Paketinde, kamu denetçiliği kurumu tasarısı, sayıştay kanununda değişiklik yapılmasına dair kanun tasarısı, özel öğretimler kanununda değişiklik yapılmasına dair kanun tasarısı, vakıflar kanunu, iskan kanunu tasarısı, idari usul kanun tasarısı, idari yargı usulü tasarısı, siyasi etik komisyon kurulmasına dair tasarı, siyasi partilerin finansmanına dair kanun tasarısı, askeri mahkemelerin kuruluşu ve yargılama usulü kanununda değişiklik ve yapılması öngörülen idari düzenlemeler başlıklarına yer verildi.¹⁴⁷ Enerji Politikası alanında tanıtıcı tarama toplantısı 15-17 Mayıs, Mali Kontrol alanında tanıtıcı tarama toplantısı ise 18 Mayısta yapıldı. İlgili dönemde, Baş müzakereci Babacan, 8 Haziranda düzenlediği basın toplantısında tarama sürecine ilişkin bilgi vererek, o güne kadar çevre faslı da dahil olmak üzere 18 fasla ilişkin ayrıntılı tarama çalışmalarının tamamlandığını açıkladı. Babacan, 35 fasla ilişkin bütün tanıtıcı ve ayrıntılı taramaların 13 Ekim 2006'da tamamlanacağını bildirdi.¹⁴⁸

AB ile fiili müzakereler Rumların tüm engelleme çabalarına karşın başladı. Bilim ve araştırma başlığı Rumların itirazlarına rağmen açılıp kapandı. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül tartışmalı geçen toplantıların ardından, "Yapamayacağımız tek şey Kıbrıs konusunda tavizdir" dedi.¹⁴⁹ Türkiye-AB fiili müzakereleri 12 Haziranda Rum kesiminin vetosu nedeniyle sancılı geçen bir sürecin ardından başladı. Bilim ve

¹⁴⁶ yenisafak.com.tr/arsiv/2006/HAZIRAN/13/8984.html

¹⁴⁷ <http://www.tumgazeteler.com/?a=1444507>

¹⁴⁸ <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=39745&l=1>

¹⁴⁹ <http://www.hurriyet.com.tr/avrupabirligi/4573658.asp?m=1>

araştırma başlığıyla ilgili müzakereler, Lüksemburg'da gidişi son ana kadar netleşmeyen Dışişleri Bakanı Gül'ün katıldığı toplantıda açılıp kapandı.

Lüksemburg'daki AB Dışişleri Bakanları toplantısında, Rum yönetiminin itirazları aşılarak, müzakerelere ilişkin ortak tutum belgesi üzerinde uzlaşmaya varıldı. AB ve Türkiye ilişkilerinin en önemli karar organı Ortaklık Konseyi toplantısından sonra yayımlanan tutum belgesinde, reform sürecinin yavaşladığı görüşü dile getirildi, reformların yaşama geçirilmesi için daha çok çaba gösterilmesi çağrısında bulunuldu. Dışişleri Bakanı Gül, Kıbrıs konusu yüzünden Türkiye-AB ilişkilerinin gereksiz bir şekilde zehirlenmesine izin vermemek gerektiğini söyledi.

Müzakere sürecinin ikinci aşaması; müzakere pozisyonlarının hazırlanmasıdır. Sonra sırasıyla; pozisyon belgelerinin AB Dönem Başkanlığı'na sunulması, Müzakerelerin açılması, müzakerelerin tamamlanması ve katılım antlaşmasının onay süreci yer almaktadır.¹⁵⁰

4.2. Müzakere Kararından Günümüze Kadar Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri

4.2.1. AB'nin Türkiye'ye Karşı Tutumu

AKP hükümeti, kendisinden önceki hükümet gibi Kopenhag kriterlerini karşılamak için yoğun bir çaba ile Anayasa'nın ve yasaların AB mevzuatına yakınlaştırılması için çalışmıştır. Bu kapsamda bir dizi reform paketi mecliste kabul edilmiş ve Türkiye'nin üyelik müzakerelerine başlayabilmesi yolunda bir hayli gelişme kaydedilmiştir. Ancak özellikle 2006 yılından sonra ilişkilerde gözle görülür bir durgunlaşma başlamıştır. Hiç şüphesiz bunda bir etken de Türkiye'nin kendi iç meselelerine yoğunlaşmasıdır. Bu kısımda genel hatları ile 2006 sonrasında ilişkilerin nasıl bir seyir izlediği açıklanacaktır.

Diğer iki bölümde de incelediğimiz gibi ilişkilerin değerlendirilmesi açısından zirve kararları belirleyici olmaya devam etmektedir. 2006 sonrası ilişkiler açısından önemli zirve kararlarının incelenmesi gerekmektedir.

¹⁵⁰ <http://www.ikv.org.tr/muzakeresureci.php> (25.11.2008)

2006 yılı Haziran ayında yapılan Avrupa Konseyi toplantısında Türkiye'ye ayrılan paragrafta, Türkiye'nin tarama sürecinde gösterdiği ilerlemenin değerlendirildiği ve fiili müzakerelerin başlamış olmasından memnuniyet duyulduğu belirtilirken, AB'nin bu kapsamda Türkiye'nin çabalarını desteklemeyi sürdüreceği ifade edilmiştir. Müzakerelerin her ülkenin gösterdiği çabaya bağlı ilerleyeceğini vurgulayan belgede Türkiye'den Ek Protokol ve Ortaklık Antlaşması'nda öngörülen Gümrük Birliği ile ilgili yükümlülüklerini, AB'ne yeni üye olan 10 ülkeyi de içine alacak şekilde, tam olarak yerine getirmesi istenmiştir. Konsey ayrıca reform sürecinin hızlandırılması yanında tam ve etkin uygulanması, reform sürecinde geri dönülmezlik ve sürdürülebilirliğin garanti altına alınması, iyi komşuluk ilişkileri dâhil olmak üzere Kopenhag siyasi kriterlerinin tam olarak karşılanması için Türkiye'ye çağrı yapmıştır. AB zirvesinde genişleme politikasıyla ilgili alınan genel kararlarda ise "mevcut taahhütlere bağlılık" vurgusunun yanı sıra, "Birliğin gelecekte siyasi, mali ve kurumsal açıdan işleminin sağlanması ve Avrupa'nın ortak projesini derinleştirilmesi"nin önemine değinilmiş, genişleme ve derinleşme arasındaki hassas dengeye işaret edilmiştir.¹⁵¹

Avrupa Birliği Komisyonu her yıl düzenli olarak Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Plan hedefine bağlı olarak üye adaylarının sosyal, ekonomik ve müktesebata uyumları bakımından kaydettikleri gelişimleri ve eksiklikleri açıklamaktadır. Bu kapsamda adaylık sonrasında kabul edilen ilerleme raporları ile Türkiye'nin gerçekleştirdiği ilerlemelere ve eksikliklere değinilmiştir. Bu kısımda 2006 ve 2007 ilerleme raporlarına değinilecektir.

2006 İlerleme Raporu öncelikli olarak hükümetin reform paketinde bulunan yasal tekliflerinin kabul edilmediğini ve merkezîyetçiliğin azaltılmasına yönelik gelişme olmadığını belirtmiştir. Kasım 2006 tarihli İlerleme Raporu'nda azınlıklar ve insan hakları konusunda da önemli ifadelere yer verilmiş, az da olsa ilerleme kaydedildiği belirtilmiş, uygulama eksiklikleri, mevcut düzenlemeler ve yapılması gerekenler sıralanmıştır. Buna göre özetle TBMM İnsan Hakları Komisyonu, insan hakları ihlallerine ilişkin şikâyetleri kabul ederek ve bölgelerde araştırma-inceleme ziyaretlerinde bulunarak aktif bir rol oynamaya devam etmiştir. Rapora göre 301.

¹⁵¹ "Brussels European Council Presidency Conclusion", http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/90111.pdf, (12.11.2008)

madde ilgili Avrupa standartlarıyla uyumlu hale getirilmelidir. Aynı durum kovuşturmayaya neden olan Ceza Kanununun şiddet içermeyen düşüncelerin ifade edilmesi ve ifade özgürlüğünü kısıtlayan diğer hükümleri için de geçerlidir. Terörle Mücadele Kanununun ifade özgürlüğü üzerindeki potansiyel etkisi endişe uyandırmaktadır. Dini özgürlüklere ilişkin olarak ibadet özgürlüğüne saygı genel olarak devam etmektedir. Ayrıca, bazı sorunlar hala devam etmektedir. Gayrimüslim dini cemaatlerin tüzel kişiliğe sahip olma imkânı bulunmamakta ve mülkiyet haklarına dair kısıtlamalar devam etmektedir. Bu cemaatler vakıflarını yönetme ve mülklerini hukuk yoluyla geri alma konularında sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) Kürtçe dâhil beş dilde yayın yapmaya devam etmiştir. Ancak, beş dilde yapılan TRT yayınlarının süresi ve kapsamı çok kısıtlıdır. 2004 yılında kabul edilen yasanın uygulamaya geçmesinden sonra ulusal düzeyde yayın yapan hiçbir özel kuruluş Türkçe dışındaki bir dilde yayın yapmak için başvuruda bulunmamıştır. Siyasi Partiler Kanunu uyarınca siyasi hayatta Türkçe dışındaki dillerin kullanımı yasaktır. Çingener konusunda, İskân Kanununda 2006 Eylül ayında yapılan değişiklikle Çingenerlere yönelik ayrımcı hükümler kaldırılmıştır. Ancak, yabancıların Türkiye’de ikamet ve seyahatleri hakkında Kanun’da Çingenerler aleyhinde ayrımcı hükümler yer almaya devam etmektedir. Türkiye’nin karasularının arttırması savaş nedeni sayacağını belirten kararın değişmemesi ve Kıbrıs konusunun çözülmemesi de eleştiriler arasında yer almıştır.

2007 İlerleme Raporu özellikle şiddet içermeyen görüşlerin açıklanması ile ilgili olarak açılan dava sayısının artması ve 301. maddenin değiştirilmediğinin eleştirisine odaklanmıştır. MGK’nun değiştirilmiş yapısı ile toplanmayı sürdürdüğüne dikkat çekilen raporda silahlı kuvvetlerin, siyasi yaşam üzerindeki önemli etkisi sürdüğü görüşü dile getirilmiştir. Raporun din özgürlüğü bölümünde cem evlerinin ibadet yeri kabul edilmemesi, Ruhban okulunun açılmadığı ve ekümeniklik sıfatı verilmediği de belirtilmiştir.¹⁵²

Avrupa Birleşik Devletlerine doğru evrilen AB’nin Türkiye’yi istememe nedenlerini dört ana başlık altında toplayabiliriz:

¹⁵² “Türkiye 2007 İlerleme Raporu Gayriresmi Tercüme, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/2007TRILERLEMERAPORU-TR.pdf>,

Ekonomik Nedenler: 2004 yılında gerçekleşen üyelikler sonucu, AB yurttaşlarının kişi başına düşen milli gelirin ortalamasının %13 oranında azaldığı gözlenmiştir. AB, yeni katılan 115 milyon insanın ekonomik kalkınmasında belirli bir aşamaya gelmesi için, 10-12 sene arasında bir süreye ihtiyaç duyacaktır. Bu süre 2018- 2020 yıllarına tekabül etmektedir. Bu süre içinde Türkiye'nin AB'ye girmesi, ekonomik açıdan Brüksel için hiç rasyonel değildir. Çünkü, AB'nin bu aşamada, Türkiye'nin tam üyeliğinden hiçbir kazancı olmayacak; aksine bu giriş, AB kaynakları üzerinde ilk 5 yılda 50 milyar Amerikan dolarına çıkan ek yük oluşturacaktır.¹⁵³

Politik - Kurumsal Nedenler: AB, bugün ekonomik bir dev fakat politik bir cücedir. Ancak, AB bu konumundan hızla kurtulma çabasıdadır. AB içindeki Almanya-Fransa gibi bazı ülkeler, federasyon yanlısı politikalar izlerken İngiltere AB'nin federasyon değil konfederasyon olmasını desteklemektedir. Bu süreç içinde Türkiye gibi nüfus yapısının verdiği güçle demokratik mekanizmalarda güçlü bir temsil yeteneği elde eden üye, AB içindeki demokratik süreci konfederal proje lehinde şekillendirecektir. Bundan dolayı, başta Berlin ve Paris olmak üzere federalistler Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üyeliğine muhalefet edeceklerdir.¹⁵⁴

Kültürel - Toplumsal Nedenler: Türkiye'nin AB'ye girmesi, bu homojen yapıda yabancı vücut reaksiyonu yaratacaktır. Çünkü Türkler, tarihsel perspektiften bakıldığında, varlıkları ile Avrupa kimliğinin oluşmasına yardımcı olan "Öteki" olmuşlardır. Avrupalı ne olmadığını, yani Türk olmadığını söyleyerek ne olduğunu, yani Avrupalı olduğunu bulmuştur.

Ayrıca Türkiye'nin büyük, büyük olduğu kadar hızla artan nüfusu AB üyelerini ciddi bir şekilde tedirgin etmekte ve düşündürmektedir. Avrupa Birliği üyeleri arasında "Mantar gibi biten yabancı düşmanlığı genişler ve yayılırken"¹⁵⁵ Türkiye için öteki olarak yaşamak kolay olmayacaktır. Bu faktörlerin AB'ye getireceği Kültürel-Toplumsal maliyet bu aşamada göze alınabilecek türden değildir.

Türkiye'nin AB'ye üye olmayacağını iddia edenler, Türkiye'nin geçmişinin hiç bir döneminde bir Avrupa devleti olmadığını İsrail, Roma, Yunan antiğinin

¹⁵³ Özdağ Ü., *Avrupa Birliğinin Türkiye Politikaları*, Ankara, 2003 s.6.

¹⁵⁴ Özdağ, a.g.e., s.7.

¹⁵⁵ Morley, D., Robins, K., *Kimlik Mekanları*, 1997, İstanbul, s.15.

izlerini taşımadığını, ülkede Protestan reformunun gerçekleşmediğini, Rönesans olmadığını; Aydınlanmanın etkisini hissetmediğini; Bilim Devrini yaşamadığını, Türkiye ile Avrupa arasında Din dışında, derin bir kültür uçurumunun bulunduğunu ifade etmektedirler. Bu ülkenin ne coğrafi ne de tarihi olarak Avrupa'ya ait olmadığını Müslüman bir devletin Hıristiyan batılı değerler topluluğunda yeri olmadığını ve entegrasyonun bundan sonra daha da derinleştirilmesini olanaksız kılacağını belirtmektedirler.¹⁵⁶ Aydınlanmacı, pozitivist ve modern kimliğine rağmen, Avrupa'nın bilinçaltında din son derece kuvvetli bir zemine sahiptir.

Jeopolitik Nedenler : Türkiye'nin şimdilerde AB'ye üye olması, AB yi hazır olmadığı bir anda güvenli kıtasal Jeopolitiğin dışına iterek dünyanın en sorunlu alt sistemleri ile sınırdaş hale getirecektir. AB bir anda Orta Doğu, Kafkasya ve Türkistan alt sistemlerine yönelik tavır almak durumunda kalarak, mevcut hegemon güç ile henüz girmek istemediği bir rekabetin içine sürüklenecektir. Bu bir anlamda bir jeopolitik erken doğum olacaktır.¹⁵⁷

Soğuk Savaş'ın bitişi ile Türkiye'nin stratejik önemi bir kez daha özellikle Orta Doğu bağlamında tartışılmaya başlandı. Türkiye Müslüman bir ülke olarak Batı devletler sistemine dahil edildiği için iki kültür arasında bir köprü işlevi görme potansiyeline sahiptir.¹⁵⁸

Türk halkı için AB'nin ne anlama geldiğini kısaca özetledikten sonra aşağıda bu konu ile ilgili olarak yapılmış çeşitli araştırmalara yer verilecektir. Fakat Türk Halkının AB'ye bakış açısını yansıtan araştırmalara geçmeden önce Avrupa Birliği üyesi ülkelerinin halklarının Türkiye'ye nasıl baktıkları konusu da önemlidir. Çünkü Türkiye ilişkileri düalist bir çizgide ilerlemektedir.

AB Helzinki Zirvesinin gerçekleştirildiği 1999 Aralık ayından Müzakerelerin fiili olarak başlatıldığı 3 Ekim 2005 tarihinde değin Türkiye'de yaşanan siyasal ve toplumsal gelişmeleri bir tür 'Sessiz Devrim' olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Bu dönemde AB ile gerçekleştirilmeye çalışılan bütünleşme sürecinde gerçekleştirilen reformlar özellikle demokratikleşme, insan hakları, sivilleşme ve

¹⁵⁶ Abdürrahim F. Aydın, "Avrupa Birliği Basımından Türkiye- AB İlişkileri" 21.Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği 2. Cilt.(Der:Ü.Özdağ, Y. Kalafat, M.S.Erol), Ankara, 2003, s.220.

¹⁵⁷ Özdağ, a.g.e, s.9.

¹⁵⁸ Müftüler, a.g.e, s.101.

şeffaflaşma konusunda önemli ilerlemeler sağlamıştır. Eurovizyon, Dünya Futbol Şampiyonası ve benzeri uluslararası platformda elde edilen başarılar, Türklerin kendilerine güvenmelerini açısında önemli katkılar sağlamıştır. Bu dönemde ayrıca Türkler AB'yi bir Hristiyan Bloğu olarak algılamaktan uzaklaşmış ve AB'nin demokratikleşme, insan hakları, sivilleşme, ekonomik büyüme ve zenginleşme açısından olumlu etkiler yarattığına inanmaya başlamışlardır. Ayrıca, AB, bir barış projesi olarak algılanmış ve kimliklerin demokratik ortamda özgürce ifade edilebilmesini sağlayan bir etki yarattığı görülmüştür. Bu nedendir ki, azınlıklar ve Kürt Sorunu bağlamında yeni demokratik açılımlar gerçekleştirilmiş ve gerek resmi azınlıklar gerekse Kürtler ve diğer bazı etnik gruplar AB entegrasyon sürecine yatırım yapmayı tercih etmişlerdir.¹⁵⁹

2005 yılının son çeyreğinde başlayan erken seçim tartışmaları, AB İlerleme Raporunda yer alan Kıbrıs ve Ermeni Soykırımı tartışmaları, yaklaşmakta olan Cumhurbaşkanlığı seçimi ve bunlara paralel olarak yükselen Kürt Sorunu ve şiddet tartışmaları Türkiye'nin 1999 yılından buyana yaşamakta olduğu istikrarı bozan gelişmeler olarak karşımıza çıkmıştır. Bu dönemde artık dünyayla ve Avrupa ile bütünleşen Türkiye yerine artık kendi içine kapanan/kapatılan bir Türkiye vardı. Korku siyasetinin hakim olduğu, çoğunluk ve azınlık milliyetçiliğın kuşattığı, altlarındaki zeminin kaydığını düşünen gelenekçi güçlerin harekete geçtiği, ve entegrasyon, demokratikleşme ve siyasal merkezin genişlemesi sürecinde iktidarlarını yitiren sosyal grupların AB sürecini günah keçisi olarak gördükleri bir Türkiye söz konusudur.

Bu dönemde muhalefetin tamamıyla AB karşıtı bir siyasal söylem ürettiği, sahip oldukları zenginliği siyasal merkeze taşınan AKP yanlısı yeni toplumsal gruplarla paylaşmayı hazmedemeyen yerleşik orta ve orta üst sınıf toplumsal kesimlerin bu gelişmenin müstebibi olarak gördükleri AB'ye karşı tavır aldıkları, AKP iktidarının da artık prim yapmadığı düşünülen AB projesinden mümkün olduğunca uzaklaştığı görülmüştür. Öyle ki, AKP bu tavrını, 2007 baharında ülkeyi

¹⁵⁹ Kaya A., *AB Ülkelerinin Kamuoylarında Türkiye Algıları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü Yayını, 2008, s.4.

ziyaret eden AB Komisyonu Başkan Yardımcısı Margot Walström'ü resmi davetli olarak kabul etmemeye kadar götürmüştür.¹⁶⁰

Hiç şüphe yok ki, Türkiye'de ortaya çıkan bu Avrupa Birliği şüphesini sadece Türkiye'de yaşanan iç gelişmelerle açıklamak yeterli olmayacaktır. Bu dönemde AB ülkelerinde yoğunluk kazanan İslamofobyaya, artan milliyetçilik, iç kapanma, Avrupa Birliği Anayasası tartışmaları, Hollandalı film yönetmeni Theo Van Gogh'un öldürülmesi, genişleme süreçlerinin AB'ye getirdiği yükün fazlalığı, Sarkozy'nin akıl almaz Türkiye karşıtlığı, Akdeniz Birliği önerisi, Angela Merkel'in İmtiyazlı Ortaklık önerisi ve nihayet AB'nin uluslararası yapısından ve AB Komisyonunun artan etkinliğinden şikayet eden ulus-devletlerin ulusal çıkarlarını ön planda tutan nitelikteki Lizbon Reform Anlaşmasının 2007 Aralık ayında kabulü gibi bir takım gelişmeler de Türk kamuoyunda AB'ye yönelik şüpheli bir tavrın oluşmasında önemli rol oynamıştır.

AB'ye üye ülkelerde, Türkiye'nin AB üyeliğine destek ülkeler arasında farklılıklar göstermektedir. Ortaya çıkan farklılık elbette Türkiye açısından olumsuz bir durumdur. Türkiye'nin AB'ye üye olabilmesi için, bu ülkelerin çoğunda referandum yapılması gündeme gelmektedir. Türkiye'ye desteğin bu kadar az olduğu bir durumda öncelikle bu ülkelerin kamuoyundaki genel inancın değiştirilmesi için çalışılması gerekmektedir. Bu da AB müktesebatına uyum yasalarının eksiksiz bir şekilde tamamlanması ve uygulanması ile mümkün olacaktır. Ayrıca, AB konusunda, sadece hükümet değil, Tüm siyasi partilerin, sivil toplum kuruluşlarının, Bürokrasinin kısacası tüm kurum ve kuruluşların da bu kötü imajı yok etmek için gayret göstermeleri gerekmektedir.¹⁶¹

Türkiye kamuoyu günümüzde AB konusunda birbirinden çok farklı yaklaşımlar sergilemektedir. AB konusunda Türkiye türdeş bir ülke değil. Antalya, Kayseri, Eskişehir, Ankara, İstanbul, Trabzon, Diyarbakır, Van bu anlamda bir birinden çok farklı. Her bir kent ve bölge AB'ye yaklaşım açısından çok farklı bir resim çizmektedir. Türkiye'deki AB şüphesinin ortadan kalkmasına katkıda bulunabilmek için gerek hükümetin, gerek Avrupa Birliği Genel Sekreterliğinin, gerek Cumhurbaşkanlığının, AB Delegasyonunun ve gerekse akademi, sivil toplum

¹⁶⁰ Kaya, a.g.e., s.5.

¹⁶¹ Kaya, a.g.e., s.5-6.

örgütleri ve iş çevrelerinin bir takım arama toplantıları yapmak kaydıyla her bir bölge ve kent için ayrı bir AB İletişim Stratejisi belirleyebilirler. Bu tür çalışmalarını yaparken özellikle iktidarın Türkiye’de yaygınlaşan ve kendisinin de yaygınlaşmasına katkıda bulunduğu kültürel, dinsel ve aşırı milliyetçi söylemin gücünü yitirmesi için kamuoyu yaratması gerekmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, AB entegrasyonu sürecinin kalıcılığı kültürel, dinsel ve aşırı milliyetçi olmayan, buna mukabil siyasal, demokratik ve seküler olan bir toplumsal söylem üretilebilmesine bağlıdır. Aynı sorunsal AB ülkeleri için de geçerli olduğunu unutmamak gerekir. Diğer bir deyişle, AB sadece Türkiye’de etkinliğini yitirmiyor; aynı şekilde AB’nin üye ülkelerde de etkinliğini giderek yitirdiği görülmektedir.¹⁶²

Bununla birlikte, siyasal, sosyo-ekonomik ve sınıfsal söylemin yerini alan kültürel ve dinsel söylemin egemenliğinde bulunan AB ülkelerinde de özellikle göçmen ve Müslüman karşıtı bir korku siyasetinin muhafazakâr iktidarlar tarafından üretildiği görülmektedir. Sarkozy’nin ve Merkel’in kendi seçim kampanyalarında Türkiye aleyhtarı kartını oynamaları bu açıdan şaşırtıcı olmamalıdır. Öte yandan son beş yıldır net göçün aslında sıfır olduğu, yani ülkeye girenler ile ülkeden çıkanların sayılarının eşit olduğu Avrupa ülkelerinde göçün gerçek bir problem olmadığı, aslında daha çok siyasallaştırılan ve yapay olarak üretilen bir ‘sorun’ olduğu açıkça görülmektedir.

Öyleyse neden bu göçmen ve Müslüman karşıtlığı. Müslümanları entegre olmamakla suçlayan bu tür anlayışlar yine ‘Uygarlıklar Çatışması’ bağlamında dinsel ve kültürel farklılıkların bir arada var olamayacakları yönünde bir kamuoyu üretme eğiliminde oldukları görülmektedir. Genişlemenin sosyo-ekonomik maliyetleriyle uğraşan AB’nin kendini özellikle İslam, Genişleme ve Bush’un ABD’si gibi üç öteki karşısında inşa etme girişiminde olduğunu söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Öte yandan neo-liberalizmin kısılcığında bulunan AB ülkelerinin Sosyal Avrupa’nın inşası sürecinde yetersiz kalmaları ve söz konusu işsizlik, yoksulluk, dışlanma gibi yapısal sorunların üstesinden gelemeyen iktidarların çözümü İslam ve Göç sorunsalları üzerinden giderek ve bu unsurları ‘günah geçişi’ veya ‘içimizdeki düşmanlar’ şeklinde lanse etmek suretiyle palyatif olarak çözmeye çalıştıkları

¹⁶² Kaya, a.g.e., s.7

görülmektedir. Haliyle böylesine bir kültürelist, milliyetçi ve dinsel düzlemde AB kamuoyunda Türkiye'ye verilen desteğin azalmasına da şaşırılmamalıdır.¹⁶³

İspanyol akademisyenler Antonia M. Ruiz Jiménez ve Ignacio Torreblanca Payá¹⁶⁴ tarafından yapılan önemli bir araştırma'nın bazı sonuçlarını sizlerle paylaşarak bu makaleye son vermek istiyorum. Jiménez ve Payá, Türkiye ve AB ilişkiselliğini coğrafi ilişki, tarihsel ilişki, güvenlik ilişkisi, Avrupalılık ve Müslümanlık İlişkisi (Kültürel farklılık), yaşlanan Avrupa'ya genç insan gücü sağlama ilişkisi, Türkiye'nin üyeliğinden kaynaklanma ihtimali bulunan artan göç tehdidi ilişkisi, insan hakları standardizasyonu açısından yaşanan ilişki ve ekonomik göstergelerin iyileştirilmesi açısından yaşanan ilişki şeklinde farklı ilişkisellik alanları üzerinden hareketle AB kamuoyunun Türkiye'ye olan desteğini anlamaya yönelik üç hipotez geliştirmişlerdir.

4.2.2. Türkiye'nin AB'ye Karşı Tutumu

Ekonomik hayat, demokrasi anlayışı, insan haklarının korunması gibi konularda, Avrupa standartlarını yakalamak, Türk Halkı'nın, Osmanlı'nın çöküş döneminden bu yana en büyük hedefleri arasında olmuştur. Türkiye, Osmanlı'nın son zamanlarından bu yana, Avrupa medeniyetini tek medeniyet olarak görüp bir ikinci medeniyet tanımayan fikirlerin ve Avrupalı olmayı çeşitli gerekçelerle reddeden görüşlerin mücadelesine sahne olmuştur. Bu fikir mücadeleleri, geçmişte olduğu gibi bugün de çok açık bir şekilde kendisini göstermektedir. Başlıktaki soruya dönülecek olunursa, Türk insanı neden batılılaşmak istiyor veya neden AB'ye girmek istiyor? Bu sorunun cevabını Mehmet Altan şu şekilde vermektedir:

İşsiz olanlar Avrupa Birliğinde iş bulacaklarını, yoksul olanlar orada zenginleşeceklerini, akademisyenler bir şekilde bilimsel yeterliliklerini artıracaklarını yazarlar daha rahat kendilerini anlatacaklarını, köylüler daha başka bir nitelikte yaşam sürdüreceklerini düşünerek, toplumsal çoğunluk AB sürecinden yana.¹⁶⁵

¹⁶³ Kaya, a.g.e., s.7

¹⁶⁴ Antonia M. Ruiz Jiménez ve Ignacio Torreblanca Payá (2007). "European Public Opinion and Turkey's Accession: Making Sense of Argument For or Against", EPIN, European Policy Institutes Network Working Paper, 16 May2007.

¹⁶⁵ Altan M., *Dem Gazetesi*, 08.07.2003, Çevrimiçi, <http://www.ikincicumhuriyet.org/arsiv/arsiv1661.html>

Altan'ın da belirttiği gibi alt ve orta sınıflar için AB, daha modern daha konforlu ve daha kaliteli bir hayat beklentisini sembolize etmektedir. Daha alt sınıflar için AB, yaşam koşullarının iyileşmesinin ve yoksulluktan kurtulmanın yoludur. Bir siyasal kültüre sahip orta sınıflar için ise, AB, daha kaliteli tüketim imkanlarının olduğu ve daha özgürleştirilmiş ve demokratik siyasi ortamlar olarak algılanmaktadır.

Burcu Şahiner, Türk Halkı'nın AB'yi desteklediğini, fakat halkın AB'ye girme konusunda ümitsiz olduğunu ifade etmektedir. Şahiner'e göre Türk Halkı'nı bu karamsarlığa iten şey ise AB'nin Türkiye'ye karşı uyguladığı çifte standarttır. Şahiner, Konu ile ilgili olarak şu ifadelerle yer vermektedir.

Türkiye açısından baktığımızda AB, halkının yaklaşık %70 inin üyeliği desteklediği, içerisinde muhakkak yer almayı istediği bir birlik. Türkiye bu amaçla yönünü, çok uzun yıllar evvel belirlemiş ve iradesini doğrudan ortaya koymuş, ancak beklediği samimiyeti ve eşit muameleyi bir türlü görememiş bir devlet. Kendisine hep ikinci sınıf muamele yapıldığına, Avrupa'nın tanımladığı kriterlerin yalnızca 'Avrupalı' olarak tanımlanan devletlere uygulandığına ve ne yazık ki Türkiye'nin asla bu tanım etrafında değerlendirilmediğine, tüm iyimserliğine ve mücadelesine rağmen ne uzakta ne de yakında tutulduğuna inanmış bir devlet Türkiye. Halkının büyük çoğunluğu, Avrupa Birliğine üyeliği desteklese de onlar da kendi kanaatlerince, Avrupa'nın Türkiye'ye eşit muameleme yapmadığına ve aslında üyeliğin asla gerçekleşmeyeceğine inanmış durumdadılar.¹⁶⁶

Tanzimat'tan bu yana sürdürülen batılılaşma çabaları zamana göre değişik ivmeler kazanmış Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile de bambaşka bir kimliğe bürünmüştür. Özellikle Türkiye'nin AB'ye resmi adaylığının kabul edildiği Helsinki Zirvesinden sonra Batılılaşma, AB entegrasyonu yolunda izlenmesi gereken tek yörengesi olarak görülmüştür. Aynı zamanda kimlikler ve uygarlıklar projesi olarak AB, Türk toplumunun farklı kesimlerinde dünya görüşlerine, hayattan beklentilerine, tercihlere kısaca kimliklere göre farklı yansımaların oluşmasına yol açmıştır. Bu bağlamda Türk toplumu birbiriyle kutuplaşma içine girmiş ve sınırları çok kesin çizgilerle belirlenmeyen bir kategorileştirmenin sonucunda, "muhafazakarlar" ve

¹⁶⁶ Şahiner B., 3 Ekim Öncesinde Avrupa, <http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=16475k>, 01.03.2005, (09.01.2009)

“reformistler” olarak ikiye ayrılmıştır. Bu geçiş sürecinde, genel olarak bakıldığında muhafazakarlar, toplumun değişim talebine karşı çıkan bazı politikacı ve bürokratlardan oluşmaktadır.¹⁶⁷

Bunlar AB ile entegrasyonun doğurabileceği muhtemel sonuçları reddetmektedirler. Dünyanın ne yöne gittiğini, küreselleşmenin felsefesini ve diğer kültürleri gerektiği gibi idrak edememenin verdiği bir sonuç olarak korku ve endişe taşımakta dolayısıyla dış dünya ile rekabete açık olamadıkları izlenimini vermektedirler.¹⁶⁸

Helsinki Zirvesi ardından Türkiye’de büyük bir heyecan dalgası oluşmuştur. Bu yeni bir heyecanın ötesinde yeni bir vizyonu. Bu, yalnız hükümet kademelerinde ya da yalnız Meclis’te değil, Türk Halkı arasında, kamuoyunda olan bir umut, bir heyecandı. Bu itici güç, Türkiye’yi adaylıktan tam üyeliğe götürecek olan yolda cesaretlendirecek ve ışık tutacak bir gelişmedir.¹⁶⁹ Yine Helsinki Zirvesi’nin hemen ardından Türkiye’de hemen bütün görsel ve işitsel medyada sevinç gösterileri ve zafer kazanmış gibi bir hava oluşmuştur. 12 Aralık 1999 tarihinde Emin Çölaşan AB’ye tam üyeliği olumlu ve olumsuz yanlarının olacağını vurgulamış ve Türkiye’nin üzerine büyük görevlerin düştüğünü ifade etmiştir.

Çok karmaşık bir sürece girdik. Simdi karşımıza çıkacak ve önemle tartışılacak ilk soru su olacak: ‘Bundan sonra ne olacak? Türkiye olarak biz bu isten kazançlı mı zararlı mı çıkacağız?’ Bence yanıt sudur: ‘Hem kazancımız, hem kaybımız olacak. Ama her ikisinin de düzeyi, büyük ölçüde bizim bundan sonraki tavrımıza bağlı olacak.’[...] Bu adaylık sürecinde kazancımız elbette olacak. Ancak hiçbiri kendi kendine gerçekleşmeyecek. Üzerimize çok is düşecek. Örneğin AB mevzuatı 100 bin sayfayı buluyor. Türkiye’de bu mevzuatı okuyacak değerlendirecek ve uygulama alanına koyacak kadrolar yok. Demek ki önce kadrolarımızı yetiştirmek zorundayız. Hemen hemen bütün mevzuatımız değişecek ve Avrupa’ya uyum sağlayacak [...] Avrupa Birliği bizi kendi standartlarına yükseltmek için kesenin azgını da açacak. Türkiye’ye epeyce para ve kredi gelecek

¹⁶⁷ Unat N. A. , *Bitmeyen Göç*, Bilgi Üniversitesi Yay, İstanbul, 2006, s.323-336.

¹⁶⁸ Şahiner B. , *3 Ekim Öncesinde Avrupa*, <http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=16475k>, 01.03.2005, (09.01.2009)

¹⁶⁹ Kohen S., *Helsinki Zirvesi Ardından Türkiye-AB İlişkileri Paneli*, 15 Aralık 1999, Ankara, Türkiye-Avrupa Birliği Derneği, 2000.

[...] isin maddi boyutu dışında, adaylığa kabul edilmemiz bile dünyadaki saygınlığımızı arttıracak.¹⁷⁰

Çölaşan, AB sürecinden zararlı ya da karlı çıkmanın şartını Türkiye'nin performansına bağlayarak, karlı çıkmanın ilk şartı olarak da bu süreci yürütebilecek kadroların yetiştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Türkiye'nin, Sadece AB'ye aday olmasının bile Türk İnsanı'nın dünyadaki saygınlığını arttıracığını savunmaktadır. Ancak AB'nin Türkiye'den istekleri ön plana çıkınca (Ege, Kıbrıs, sözde Ermeni soykırımı, vb.)

Çölaşan'ın tutumu da sertleşmiştir. Sonuç olarak Çölaşan'ın AB'ye girme taraftarı olduğu, "Fakat kendi koşullarımızla" girmemiz gerektiği gibi bir tutum geliştirdiği söylenebilir. Ayrıca bu konuda çok çalışmamız gerektiğini vurgulamaktadır. Sami Selçuk da Avrupa Birliği üyeliği için Türkiye'nin kendi üzerine düşen sorumluluklarını mutlaka yerine getirmesi gerektiğini ifade etmektedir. Selçuk, konu ile ilgili olarak şu görüşlere yer vermektedir:

Türkiye ise, Batıya yürüyüşünü hızlandırmalıdır. Türkiye Avrupalıdır. Avrupa denince, ortak, evrensel bir eğilim dile getirilir. Üniter bir devlet ve bölünmez bir ülkede yaşamak isteyen Türk ulusunun önünde, Avrupa Birliğine girmek için kanımca hiçbir engel yoktur. Yeter ki, Birliğin tam haklara sahip özgür ve onurlu bir üyesi olalım. Yeter ki, içe dönüklük açmazını asalım ve Birliğin temel değerlerini benimseyelim. Avrupa Birliğine ve kendimize hem içerden, hem dışarıdan bakalım. Avrupa Birliği, değişmezlerini ortaya koymuştur. Yanılmayalım ve kuruntularla avunmayalım. AB kendini değiştirmeyecek. Kendini a'dan z'ye yeniden yapılanarak değiştirecek olan Türkiye'dir. Bu büyük bir dönüşüm tasarımıdır. Bu köklü değişimde; yanı sıra direnmek ve/ya da kararsızlık, yerimizi başkalarına kaptırmak demektir; gelecek kuşaklara karşı ağır sorumluluğu ve vebali göze almak demektir.¹⁷¹

Ertuğrul Özkök ise, Helsinki Zirvesinden buyana AB'ye girme yönündeki düşüncesi hiç değişmeyen yazarlardandır. Özkök'e göre, Türkiye'nin AB üyeliği,

¹⁷⁰ Çölaşan E., "Teraziye Koyunca", *Hürriyet Gazetesi*, 12 Aralık 1999, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1999/12/12/163008.asp>, (09.01.2009)

¹⁷¹ Selçuk S., *Adli Yıl Açılış Konuşması* (2000–2001), 06.10.2000 http://www.yargitay.gov.tr/tarihce_aak/2000-2001.htm, (09.01.2009)

Türk tarihinin son 200 yıldır en büyük hedeflerinden biridir. Bunun tam bir toplumsal mutabakat içersinde yapılması gerekmektedir. Bütün toplumu ve müesseseleri bu hedefe doğru motive etmek de bu hükümetin görevidir.”¹⁷²

Özkök, AB'nin Tüm koşullarının yerine getirilmesi gerektiği yönünde bir tutum sergilemiştir. Bunların çağın koşullarına uymak anlamına geldiğini belirtmiştir.

¹⁷² Ertuğrul Özkök, *İlk Adım Bu Kadar Kısa Olmamalı*, Hürriyet Gazetesi, 13.Eylül 2000, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=-181761&yazarid=10>, (09.01.2009)

5. SONUÇ

Avrupa Birliği 1800'li yıllarda başlayan Türk modernleşmesinde bir anlamda sembol olan bir olgudur. 1923 sonrası Cumhuriyet yönetiminde de Türkiye'nin temel hedefi Batı uygarlığı olarak belirlenmiştir. Bu amacın, en önemli nedeni ise Batının ekonomik ve teknik üstünlüğünü yakalamak ve everensel değerlere ulaşmak olarak gösterilebilir.

Bu bağlamda, Avrupa Birliği sadece, çeşitli amaçlarla üyesi olmak istediğimiz bir oluşumdan ziyade tarihsel bir potansiyeli de olan bir kavramdır.

Avrupa Birliği (AB) ise, kuruluşundan bugüne önce ekonomik, sonrada siyasal bütünleşme hedefi ideali ekseninde ilerlemiştir. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması ve 1957 Roma Antlaşmasına dayanan AB bir anlamda enerji kaynakları alanında temellendirildiğinin de göstergesidir. AB günümüzde eğitim, sağlık, tarım, enerji ve benzeri birçok alanda ortak politikalar geliştirerek üye devletler arasındaki politika ve uygulamaları uyumlaştırmaktadır.

Avrupa Birliği kuruluşundan bugüne belli bir amaç doğrultusunda ilerlerken, 1963 yılında Ankara antlaşması ile yolları kesişmiştir. O tarihlerden bugüne inişli çıkışlı bir süreç ilişkiler izleyen AB ile ilişkiler, 1996 yılında Gümrük Birliğine geçiş, 1999 Helsinki Zirvesinde adaylığın resmen tescili ve 2004 Kopenhag zirvesinde müzakereler başlanma kararı ile önemli gelişmeler yaşamıştır.

Türkiye ve Avrupa ilişkileri tüm olumsuzluk ve tartışmalara rağmen ilerlemektedir. Türkiye, özellikle müzakere sürecinden itibaren AB'ye yaklaştıkça sürecin önemi daha da iyi anlaşılmalıdır. Günümüzde, kısa bir gözlemlerle bile ülkemizde AB'nin tam olarak ne olduğunun anlaşılmadığı görülmektedir. AB'yi sadece ekonomik olarak güçlü bir örgüt ve serbest dolaşım olanağı sağlayacak bir ekonomik cazibe merkezi şeklinde görme eğilimi hakimdir.

AB ile olan ilişkilerde ise Türk halkında genel olarak duygusal yaklaşımlar söz konusudur. AB'ye girilip girilemeyeceği ya da AB bizi almaz şeklindeki duygusal yaklaşımlar AB sürecinin anlaşılması yerine ön yargıları geliştirmektedir. Gelecekte belki de bünyesinde olacağımız AB'nin tüm kural ve kuralları ile bilinmesi hem kamuoyunun bakış açısını değiştirecek ve bilinçlendirecek hem de süreci daha soğuk

kanlılıkla algılamamıza neden olacaktır. Bu nedenle, AB ile üyelik müzakereleri sürecinde birçok kesime önemli görevler düşmektedir. Eğitim kurumları, siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları ve medya gibi olgular bu süreçte önemli görevler üstlenmek durumundadırlar.

Türk dış politikasının temel niteliklerine bakıldığında çatışmadan uzak ve Batı eksenli bir politika izlendiği görülebilir. Türkiye'nin Batı'ya yönelişinin belki de en önemli göstergesi AB üyelik hedefidir. 1963 Ankara Antlaşması'ndan itibaren farklı dönemlerde süreç kesilmiş ya da yavaşlatılmış olsa da Avrupa hedefi ya da muasır medeniyetler seviyesine ulaşma hedefi varlığını korumuştur. Bu yönelim AK Parti iktidarında da sürmüş ve bugün gelinen noktada AB ile ilişkiler tarihte hiç olmadığı kadar önemli bir aşamaya ulaşmıştır. Helsinki Zirvesinde kabul edilen adaylık süreci sonrasında Türkiye AB katılım müzakereleri resmi olarak 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılmıştır.

Katılım müzakereleri AB'nin Türkiye'ye adil yaklaşmadığı iddialarıyla gölgelenmiştir. Bu dönemde eleştirilerin odağı ise, Türkiye için katılım müzakerelerinin ilke ve esaslarının belirleyen Müzakere Çerçeve Belgesi olmuştur. Türkiye için yayımlanan Müzakere Çerçeve Belgesi'nin içeriği birçok noktada Türkiye'ye ayrımcılık yapıldığı şeklinde eleştirilmiştir. Ancak bu eleştirilerin birçoğu yersizdir. Örneğin hazmetme kapasitesi özellikle Türkiye için ortaya atılmış bir kavram değildir. AB genişleme tarihinde tüm katılım müzakereleri doğası gereği acık uçlu olmuştur. Ancak AB ile ilişkilerde Türkiye'ye yönelik çifte standart olduğu da bir gerçektir. Bunlarla beraber Türkiye'nin son dönemde müzakere süreci ile ilgili her türlü konuyu bilimsel platformda tartışmaya hazır olması, medya ve sivil toplum kuruluşların bu tartışmaların içerisinde yer alması, daha önceleri tabu olan bu konuların ele alınması, AB üyesi olma konusunun, Türkiye açısından olumlu bir takım gelişmeleri de beraberinde getirdiğine işaret etmektedir.

Çalışmada incelediğimiz gibi 2002 sonrası AB Türkiye ilişkilerinde bir durağanlık yaşanmaya başlanmıştır. Ancak bununla beraber 17 Nisan 2007'de açıklanan AB Müktesebatına Uyum Programı ile ileri dönemde uyum kapsamında gerçekleştirilecek uygulamalar ortaya konulmuştur. Bunların yanı sıra Türkiye'nin üçüncü ülkelerle ilişkilerini geliştirmesi, bu çerçevede, büyük önem taşımaktadır. Dünyanın en önemli ekonomilerinden Japonya, yükselen yeni güçler olan Çin, Rusya,

Hindistan ve Brezilya gibi ülkelerle de ilişkilerin geliştirilmesi Türkiye'ye yeni politika alanları yaratabileceği gibi, gerektiğinde AB'yi dengeleyebilmek açısından yeni şanslarda sunacaktır. Özellikle, enerji konusunda en önde gelen ülkelere, Rusya ile son yıllarda gelişen ilişkiler bu doğrultuda anlamlıdır. Her ne kadar Rusya tek başına AB ile olan ilişkilerin tek başına alternatifi olabilecek konumda değilse de Türkiye için iyi bir ortak olabilir. Türkiye, alternatiflerini farklı ülkelere ikili ilişkiler düzeyinin ilerisine de taşıyabilir. Rusya, Çin, Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika Cumhuriyeti gibi gelişmekte olan ülkelerle bir bütünleşme değil ancak en azından bir forum tarzında bir işbirliğinin kurulmasına öncülük ederek, pek çok alanda bu ülkelerle işbirliğini çok taraflı bir yapı haline de getirebilir. Kısacası Türkiye, uzun vadeli ve alternatifli politikalar geliştirmelidir; çünkü AB üyeliği ancak uzun vadede gerçekleşebilecek, hatta gerçekleşmesi şüpheli, olan bir hedeftir. Türkiye'nin bu tarz alternatiflere yönelmesi, AB müzakere süreci açısından da olumlu sonuçlar doğurabilir. Müzakerelerde yavaş ilerlemek durumunda kalan ve olası bir kötü sonuç durumunda alternatif yarattığını gösterebilen bir Türkiye, AB açısından kaybedilememesi gereken ülke konumuna gelebilir.

Şüphesiz AB içerisinde de Türkiye'ye yönelik önemli kaygılar vardır. Bu algı Türkiye'nin AB ile bütünleşmesi konusunda farklı alternatifler üretmektedir. Bunlardan biri olan imtiyazlı ortaklık Türkiye'yi AB ile birlikte görmekten yana olmasına karşın Türkiye'yi AB içerisinde görmekten pek memnun olmamaktadır. İmtiyazlı ortaklık özellikle Türkiye açısından kriz olarak algılanmaktadır. Oysa AB üyesi ülkeler imtiyazlı ortaklık sürecini hep gündemde tutmuştur. Türkiye de 2002 sonrasında da her zaman imtiyazlı ortaklığın karşısında olduğunu; görüşmelerin yalnız ve yalnız tam üyelik perspektifinde yürütülebileceğini sıklıkla vurgulamıştır.

KAYNAKÇA

- AB Müktesebatına Uyum Programı, 2008.
- “AB Katılım Ortaklığı Belgesini Onayladı”, *Yeni Şafak*, 19 Şubat 2008.
- “AB’den İki Mesaj”, *Radikal*, 05.11.2002.
- Acar M., “Avrupa Birliği Üyeliğine Tepkiler: Türkiye’nin Daha İyi Bir Alternatifi Var Mı?”, *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:2, Sayı: 2.
- Akman V., *Avrupa Topluluğu ve Türkiye*, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2005
- Aktan G., “Brüksel Zirvesi’nin Ardından”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı:79, Kış 2004
- Aktan G., “Açık Kapalı”, *Radikal*, 19 Aralık 2006
- Antonia M., Jiménez R. ve Payá İ.T., *European Public Opinion and Turkey’s Accession: Making Sense of Argument For or Against*, EPIN, European Policy Institutes Network Working Paper, 16 May 2007.
- Altan M., *Dem Gazetesi*, 08.07.2003, Çevrimiçi,
<http://www.ikincicumhuriyet.org/arsiv/arsiv1661.html>
- Apak S. ve Aytaç A., *Küresel Krizler*, İstanbul: Avcıol 2009
- “Avrupa Birliği Zirve Sonuç Bildirisi: 16–17 Aralık”,
<http://www.ikv.org.tr/abguncel2.php?ID=1336>
- Arı T., *Uluslararası İlişkiler*, Alfa Yay, İstanbul, 1997
- Aydemir, M., *Avrupa Topluluğu Karşısında Milli Kültürümüzün Meseleleri.*, İstanbul, 1992
- Aydın A.F., “Avrupa Birliği Basınından Türkiye-AB İlişkileri” *21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği 2. Cilt*, (Der:Ü.Özdağ, Y. Kalafat, M.S.Erol), Ankara, 2003.

- Barbaros R. F., “Küreselleşme Sürecinde Devletin Rolü:Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, 2004 *Türkiye İktisat Kongresi Tebliğ Sunuşları Kitapçığı*, İzmir, DPT.
- Baykal S. ve Arat T., “AB’yle İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Cilt II*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001
- Birand M.A., *Türkiye'nin Gümrük Birliği Macerası 1959-1996*, İstanbul, 1999
- Bozkurt V., *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Vipasa Yayınları, Bursa, 2001
- Brewin C., *Turkey and Europe after the Nice Summit*, Tesev Yayınları, İstanbul, 2002
- Bulut Y. “2007’de AB Hayalini Bırakalım”, *Radikal*, 4 Ocak 2007
- Çagaptay S., “Türkiye-AB-ABD İlişkileri”, *Türkiye-AB-ABD İlişkileri Paneli Konuşma Metni*, Politika Merkezi Derneği, Ankara, Kasım 2005,
- http://www.politikamerkezi.org.tr/images/stories/sonercagaptay_112005.doc
- Canbolat İ., *Avrupa Birliği: Uluslararası Bir Sistemin Teorik, Kurumsal, Jeopolitik Analizi ve Genişleme Sürecinde Türkiye İle İlişkiler*, 3. baskı, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2002
- “Copenhagen European Council Presidency Conclusion”, Brussels, 29 January 2003,
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/73842.pdf
- “Communication from the Commission to the Council and the European Parliament”,
http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf, (11.12.2009)
- “Commission Decides on Further Steps to Develop its “Wider Europe” Policy”,
http://www.europa.eu.int/comm/world/enp/news/09072003_en.htm,
- Cumhuriyet Strateji, “Çok Kutuplu Düzenin Başlangıcı”, *Cumhuriyet*, 26 Şubat 2007.
- Çakır R., *Ayet ve Slogan*, Metis Yayınları, İstanbul, 1991.

- Çakmak H., *Avrupa Güvenliği*, Platin Yayınları, İstanbul, 2007
- Çayhan B.E. , “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye”, *Akdeniz İ.I.B.F. Dergisi*, No:3, 2002
- Çelebi A., *Avrupa: Halkların Siyasal Birliği*, Metis Yay, İstanbul, 2002
- Çölaşan E., “Teraziye Koyunca”, *Hürriyet Gazetesi*, 12 Aralık 1999,
<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1999/12/12/163008.asp>
- Dedeoğlu B. , “Değişen Uluslararası Sistemde Türkiye-ABD İlişkilerinin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkileri”, Faruk Sönmezoğlu (ed.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul, 2001.
- Dedeoğlu B., *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Derin Yayınları, 2003
- Dedeoğlu B., “Dünden Yarına Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, *Siyasa*, Yıl:1, Sayı: 1, Haziran 2005
- Demir F., Ayşegül Karabıyık, Emine Emişoğlu ve Ayhan Küçük, *ABD Mortgage Krizi, BDDK Raporu*,
http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/5176ABD MORTGAGE05082008x.pdf
- Dooley M.P., Folkerts-Landau D. and Garber P.M., “Will Subprime Be A Twin Crisis For The United States?”, *Working Paper 13978*, April 2008,
<http://www.nber.org/papers/w13978>
- Ehrhart H.G., *What model for CFSP?*, Chaillot Papers No.55, Paris Institute for Security Studies, Ekim 2002
- Eğilmez M., *Küresel Finans Krizi*, İstanbul: Remzi,2009
- Erdoğdu H., *Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi ve NATO İttifakı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004
- Ercan M., “Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Siyasi Yönü ve Bugünkü Mevcut Durum”, http://www.universite-toplum.org/pdf/pdf_UT_342.pdf

- Ertuğrul Özkök, *İlk Adım Bu Kadar Kısa Olmamalı*, Hürriyet Gazetesi, 13.Eylül 2000,
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=-181761&yazarid=10>
- Gündüz A., *Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar*, Beta, İstanbul, 1998.
- Güran N., *Uluslararası Ekonomik Birleşme ve Avrupa Birliği*, Anadolu Matbaası, İzmir
2002.
- Hobsbawn E., *Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırıliklar Çağı*, Sanal Yay, İstanbul, 2003.
- İKV, Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam
Üyeliklerinin Avrupa Birliği'nin Bütünleşme ve Genişleme Dinamikleri
Yönünden Değerlendirilmesi, İstanbul, 1998.
- İKV, Avrupa Birliği Program ve Ajanslarına Aday Ülke Statüsü ile Türkiye'nin
Katılımı, Yayın No: 164, İstanbul, Şubat 2000.
- İKV, Avrupa Toplulukları'nı Kuran Antlaşmalar ve İlgili Bazı Kararları Değiştiren Nice
Antlaşması, İKV Yayınları, Yayın No:174, İstanbul, Haziran 2003
- İnaç H., "Avrupa Birliği Entegrasyonu Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri",
Doğu Batı, Kimlikler, Yıl:6, Sayı: 23, Mayıs Temmuz 2003
- Kahraman S., "Irak Krizi'nin ODGP Üzerine Etkileri", *ATAUM Bülten*, Kış-Bahar 2003
- Karaosmanoğlu A., "AGSK Açısından Türkiye-AB İlişkileri", *Doğu Batı Düşünce
Dergisi*, Yıl: 4 Sayı: 14 Şubat, Mart, Nisan 2001
- Karluk R., *Avrupa Birliği ve Türkiye*, DPT Yay, Ankara, 1998
- Kaya A., *AB Ülkelerinin Kamuoylarında Türkiye Algıları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Avrupa Birliği Enstitüsü Yayını, 2008
- Koç Ş.B., "Savaş Saatinin Tik-Takları –AB'nin Irak Pozisyonu – Türkiye ve ABD",
Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Bülteni, Ocak 2003:
<http://www.avsam.org/gunlukbulten/aesiv/-2003/2901.htm#amerika>

- Kohen S., *Helsinki Zirvesi Ardından Türkiye-AB İlişkileri Paneli*, 15 Aralık 1999, Ankara, Türkiye-Avrupa Birliği Derneği, 2000
- Kongar, E., *Demokrasimizle Yüzleşmek*, İstanbul, 2007
- Larrabee F. S. , “American Perspectives on Turkey and Turkish-EU Relations” *AICGS Advisor*, September 2004, http://www.aicgs.org/c/larrabee_turkey.shtml
- Manisalı, E., *Hayatım Avrupa: Ortak Pazar'dan AB'ye*, İstanbul, 2006.
- Maastricht Treatment (2007), www.europe.eu.int,
http://www.europe.eu.int/eur_lex/en/treaties/selected/livre235.htm.
- Mian A. and Sufi A. , “The Consequences of Mortgage Credit Expansion: Evidence From The 2007 Mortgage Default Crisis”, *Working Paper 13936*, April 2008, <http://www.nber.org/papers/w13936>
- Morley, D., Robins, K., *Kimlik Mekanları*, 1997, İstanbul
- Murat S., *Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği'nin Karşılaştırmalı Yapısı*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Müftüler M., *Türkiye ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler*, İstanbul, 2001.
- Olkaç P., *Avrupa Güvenliğinde Türkiye'nin Değişen Konumu*, Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslar arası İlişkiler Anabilimdalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.
- Özdağ Ü., *Avrupa Birliğinin Türkiye Politikaları*, Ankara, 2003
- Poyraz, E., *Musa'nın Çocukları :Tayyip ve Emine*, İstanbul 2007

- Reinhart M. C. and Rogoff K.S., “Is The 2007 U.S. Sub-Prime Financial Crisis so Different? An International Historical Comparasion”, *Working Paper 13761*, 2008, <http://www.nber.org/papers/w13761>
- Sarp A.(2005), “AB Kültür Politikaları”, <http://www.eurozine.com/article/2004-04-09-sarp-tr.html>
- Selçuk S., *Adli Yıl Açılış Konuşması* (2000–2001), 06.10.2000.
http://www.yargitay.gov.tr/tarihce_aak/2000-2001.htm
- “Soli Özel ile Röportaj”, http://www.turkishtime.org/kasim/25_3_tr.htm
- Sönmezoğlu F., *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Cem Yayınevi, Ankara, 1992.
- Şahiner B. , *3 Ekim Öncesinde Avrupa*,
http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=164_75k, 01,03.2005
- Şalcı Ş. G. , *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilimdalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- Trenin D., *Russia, the EU and the Common Neighborhood*, Brussels: CER, September 2005.
- Tong H. and Wei S. , “Real Effects of the Subprime Mortgage Crisis: Is It A Demand or A Finance Shock?”, *National Bureau of Economic Research*, Working Paper 14205, <http://www.nber.org/papers/w14205>July, 2008, (11.12.2009)
- Tunçsiper K. N., *Uluslar arası Sistem Açısından Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006
- Türker H., *Avrupa Güvenlik ev Savunma Politikası*, Nobel Yayınları, Ankara, 2007
- “Türkiye 2007 İlerleme Raporu Gayriresmi Tercüme,
<http://www.ikv.org.tr/pdfs/2007TRILERLEMERAPORU-TR.pdf>

Türkiye İçin AB Üyelik Süreci, Ankara: Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, 2006

Unat N. A. , *Bitmeyen Göç*, Bilgi Üniversitesi Yay, İstanbul, 2006

Ülger İ.K., *Avrupa Birliği'nin ABC'si*, Sinemis Yayınları, Ankara, 2005

Ülsever C., “Ekonomik Krizin Nedenleri”,

http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=20818

Yağlı S., “1990 Sonrası Türkiye’de İslami Kimlikteki Dönüşüm ve Medyadaki Yansıması”, *Yeni Düşünceler*, Yıl:1, Sayı:1, Haziran 2005

<http://www.milliyet.com.tr/2002/04/04/yazar/yilmaz.html>

<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOLUNUNSESI/150/AND11.htm>

<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/e40113.htm>

<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=1115&type=2>

<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=12&id=1118>

<http://www.tumgazeteler.com/?a=666018> (20.10.2008)

www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=130559&tarih=08/10/2004

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/avrupabirligi-haftalik/2005/avrupa2005-6.htm>

<http://www.tumgazeteler.com/?a=1444507>

<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=39745&l=1>

<http://www.hurriyet.com.tr/avrupabirligi/4573658.asp?m=1>

<http://www.ikv.org.tr/muzakeresureci.php>

yenisafak.com.tr/arsiv/2006/HAZIRAN/13/8984.html

“Brussels European Council Presidency Conclusion”,

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/90111.pdf,

Türkiye İçin AB Üyelik Süreci, Ankara: Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, 2006

“Wider Europe-Neighbourhood-proposed new framework for relations with the EU’s Eastern and Southern Neighbours”,

http://www.europa.eu.int/comm/world/enp/news/11032003_en.htm

“What is the European Neighbourhood Policy (ENP)?”,

http://www.europa.eu.int/comm/world/enp/policy_en.htm

“Wider Europe: Commission to Strengthen Cross-Border Cooperation with New Neighbours”,

http://www.europa.eu.int/comm/world/enp/news/01072003_en.htm

Yenigün C., “Siyasal Transformasyonun Ardından Avrupa Birliği’nin Yeni Yapısı”.

(Yayına Haz. Mustafa Aykaç ve Zeki Parlak) *Tüm Yönleriyle Türkiye- AB İlişkileri*, Ezgi Kitabevi, İstanbul, 2002.

<http://www.mondialisation.ca/index.php?context=viewArticle&code=RIA20060701&articleId=2710>

http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kob_2000.html

ÖZGEÇMİŞ

16 Temmuz 1983 Erzincan doğumluyum. İlköğretimi Fransa'da okuduktan sonra liseyi İstanbul'da Bayrampaşa Anadolu ve Mahalli İdareler Lisesi'nde okudum. 2002 yılında liseden mezun olduktan sonra Dumlupınar Üniversitesi İşletme bölümüne kaydoldum. 2006 yılında lisans eğitimimi tamamladıktan sonra Beykent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler yüksek lisans eğitimime başladım.

Yabancı dillerim İngilizce ve Fransızcadır.